



**SİVAS DİVRİĞİ TARİHİ KÜLTÜR (ÇARŞI)
CAMİSİNE YÖNELİK KORUMA KARARLARININ
İNCELENMESİ VE RESTORASYON ÖNERİSİ
GELİŞTİRİLMESİ**

Sedanur ÇETİN

Danışman: Doç. Dr. Neslihan KULÖZÜ UZUNBOY

Yüksek Lisans Tezi

Mimarlık Anabilim Dalı

2022

(Her hakkı saklıdır.)

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANA BİLİM DALI

**SİVAS DİVRİĞİ TARİHİ KÜLTÜR (ÇARŞI) CAMİSİNE YÖNELİK KORUMA
KARARLARININ İNCELENMESİ VE RESTORASYON ÖNERİSİ
GELİŞTİRİLMESİ**

(Investigation of conservation decisions and development of restoration proposal for Sivas
Divrigi Historical Kultur (Carsi) Mosque)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Sedanur ÇETİN

Danışman: Doç. Dr. Neslihan KULÖZÜ UZUNBOY

Erzurum
Aralık,2022



FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
Graduate School of Natural and
Applied Sciences

KABUL VE ONAY TUTANAĞI

Sedanur ÇETİN tarafından hazırlanan “Sivas Divriği Tarihi Kültür (Çarşı) Camisine Yönelik Koruma Kararlarının İncelenmesi Ve Restorasyon Önerisi Geliştirilmesi” başlıklı çalışması 19 / 12 / 2022 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Mimarlık Ana Bilim Dalı, Restorasyon ve Koruma Bilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı:	Doç. Dr. Emriye KAZAZ <i>Atatürk Üniversitesi</i>	Aslı ıslak imzalıdır.
Danışman:	Doç. Dr. Neslihan KULÖZÜ UZUNBOY <i>Atatürk Üniversitesi</i>	Aslı ıslak imzalıdır.
Jüri Üyesi:	Doç Dr. Filiz TAVŞAN <i>Karadeniz Teknik Üniversitesi</i>	Aslı ıslak imzalıdır.

Bu tezin Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nin ilgili maddelerinde belirtilen şartları yerine getirdiğini onaylarım.

Unvan Ad SOYAD

Enstitü Müdürü

Not: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaklardan yapılan bildiriş, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak olarak kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

ETİK BİLDİRİM VE İNTİHAL BEYAN FORMU

Yüksek Lisans Tezi olarak Doç. Dr. Neslihan KULÖZÜ UZUNBOY danışmanlığında sunulan “Sivas Divriği Tarihi Kültür (Çarşı) Camisine Yönelik Koruma Kararlarının İncelenmesi Ve Restorasyon Önerisinin Geliştirilmesi” başlıklı çalışmanın tarafımızdan bilimsel etik ilkelere uyularak yazıldığını, yararlanılan eserlerin kaynakçada gösterildiğini, Fen Bilimleri Enstitüsü tarafından belirlenmiş olan Turnitin Programı benzerlik oranlarının aşılmadığını ve aşağıdaki oranlarda olduğunu beyan ederiz.

Tez Bölümleri	Tezin Benzerlik Oranı (%)	Maksimum Oran (%)
Giriş	0	30
Kuramsal Temeller	5	30
Materyal ve Metot	6	35
Araştırma Bulguları ve Tartışma	2	20
Sonuçlar	1	20
Tezin Geneli	4	25

Not: Yedi kelimeye kadar benzerlikler ile Başlık, Kaynakça, İçindekiler, Teşekkür, Dizin ve Ekler kısımları tarama dışı bırakılabilir. Yukarıdaki azami benzerlik oranları yanında tek bir kaynaktan olan benzerlik oranlarının %5'den büyük olmaması gerekir.

Beyan edilen bilgilerin doğru olduğunu, aksi halde doğacak hukuki sorumlulukları kabul ve beyan ederiz.

Tez Yazarı (Öğrenci)	Tez Danışmanı
Sedanur ÇETİN	Doç. Dr. Neslihan KULÖZÜ UZUNBOY
19.12.2022	19.12.2022
İmza: Aslı Islak İmzalıdır	İmza: Aslı Islak İmzalıdır

* Tez ile ilgili YÖKTEZ'de yayınlamasına ilişkin bir engelleme var ise aşağıdaki alanı doldurunuz.

Tezle ilgili patent başvurusu yapılması / patent alma sürecinin devam etmesi sebebiyle Enstitü Yönetim Kurulunun .../.../... tarih ve sayılı kararı ile teze erişim 2 (iki) yıl süreyle engellenmiştir.

Enstitü Yönetim Kurulunun .../.../... tarih ve sayılı kararı ile teze erişim 6 (altı) ay süreyle engellenmiştir.

TEŞEKKÜR

Tez çalıőmam sürecinde desteğini ve katkılarını esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. Neslihan Kulz UZUNBOY'a teőekkürü borç bilirim. Ayrıca tez savunma jürisinde yer alan değerli hocalarım Doç. Dr. Emriye KAZAZ ve Doç. Dr. Filiz TAVŞAN'a teőekkürlerimi sunarım.

Birlikte çalıőmaktan her zaman keyif aldığım ve çalıőmam süresince yardımını esirgemeyen değerli çalışma arkadaőım Mimar Elif Tuğçe TOSUN'a teşekkür ederim.

Çalıőmam sırasında fotoğraf çekimlerinde bana yol arkadaőlıęı eden, gece gündüz demeden inancını esirgemeyen annem Sema AğAPINAR ve babam Cahit AğAPINAR'a en derin teőekkürlerimi sunarım. Tez çalıőmam boyunca kendilerini ve zamanımızı ertelediğim halde bunu sabırla bekleyen kızım Elif ve oğlum Muhammet Ali'ye teőekkürü borç bilirim.

Çalışma sürecim boyunca desteğini esirgemeyen sevgili eőim Uzm. Dr. Kenan ÇETİN'e teşekkür ederim.

Yüksek Mimar Sedanur ÇETİN

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SİVAS DİVRİĞİ TARİHİ KÜLTÜR (ÇARŞI) CAMİSİNE YÖNELİK KORUMA KARARLARININ İNCELENMESİ VE RESTORASYON ÖNERİSİ GELİŞTİRİLMESİ

Sedanur ÇETİN

Danışman: Doç. Dr. Neslihan KULÖZÜ UZUNBOY

Amaç: Kültür varlıklarında koruma; sanat veya tarih değeri olan yapıların, eserlerin, değerlerin ve kent öğelerinin yaşamlarını devam ettirebilmeleri için koruma, bakım ve onarım yapılmasına yönelik önlemlerin alınmasını ifade etmektedir. Tarihsel süreç içinde koruma kriterlerin belirlenmesi ve özgünlük kavramlarının ortaya çıkması sonucunda restorasyon bilinci ortaya çıkmış ve sürekli tartışılarak gelişmeye devam etmiştir. Restorasyon kavramının ortaya çıktığı ilk günden itibaren restorasyona konu olan önemli bir yapı grubunu dini yapılar oluşturmaktadır. Bu çalışmanın amacı da Sivas/Divriği’de bulunan Tarihi Kültür (Çarşı) Cami’sine yönelik restorasyon önerisinin geliştirilmesidir. Bu araştırma sonucunda restorasyon projesi geliştirilerek korumak, yaşatmak ve bu yolla yapının sürdürülebilirliğinin sağlanmasına yardımcı olmak hedeflenmiştir.

Yöntem: Çalışmada gerekli bilgi ve belgeleri elde etmek için literatür taraması yapılmıştır. Bunun sonucunda oluşturulan çalışmanın kuramsal çerçevesi doğrultusunda Kültür Camisine yönelik koruma kararları ve caminin tarihi araştırılmış, caminin geçmişten günümüze geçirdiği onarımlar tespit edilmiş, mimari özellikleri doğrultusunda nasıl bir restorasyon projesi geliştirileceği belirlenmiştir.

Bulgular: Kültür Cami’nin Arasta Çarşısı içinde merkezi konumu itibarıyla ilçedeki diğer camilere göre cemaati fazla olan bir cami olduğu görülmüştür. Ayrıca ilçede bulunan camiler incelendiğinde, mahallelerde azalan nüfus ve inanç yapısındaki değişim nedenleriyle birçok caminin kapalı olduğu görülmüştür. Kültür Cami’nin günümüze kadar geçirdiği onarımların her hangi bir koruma kurulu kararı doğrultusunda yapılmamış olması, yapının pek çok nitelsiz onarıma maruz kalmasına ve özgün mimarisinin bozulmasına sebep olmuştur. Ancak, bu çalışmayla önerilen restorasyon projesi çerçevesinde günümüz inşa tekniğine uygun imalatlar ve özgün mimariye yönelik çalışmalar yapılması ile yapının gelecek kuşaklara aktararak tarihi doku içinde korunarak kullanılması sağlanabilecektir.

Sonuç: Çalışmanın sonucunda Kültür Cami’ye yönelik elde edilen bulgular doğrultusunda restorasyon proje önerisi geliştirilmiştir. Ayrıca çalışmanın örneğini oluşturan Kültür Cami’nin koruma kullanma dengesi içerisinde sürdürülebilirliğinin sağlanmasına yönelik olarak sosyal ve mimari açıdan önerilere yer verilmiştir. Sosyal açıdan geliştirilen önerilerle süreklilik, tarihsel, anı, teknik ve ekonomik değere sahip olan caminin anıtsal yapısını korumak ve tarihi kimliğini gelecek nesillere aktarmak mümkün olacaktır. Mimari açıdan ise; Kültür Cami’nin restorasyonunun yapılacak olması durumunda, koruma kullanım ilkesi çerçevesinde kültür mirası olan Kültür Cami’ye sahip çıkılacak ve yapının korunarak kullanılması sağlanabilecektir.

Anahtar kelimeler: Tarihi Kültür (Çarşı) Cami, Divriği/Sivas, Koruma, Koruma Kararları, Restorasyon.

Aralık 2022, 204 sayfa

ABSTRACT
MS Thesis
INVESTIGATION OF CONSERVATION DECISIONS AND DEVELOPMENT
OF RESTORATION PROPOSAL FOR THE HISTORICAL KÜLTÜR
(ÇARŞI) MOSQUE OF SİVAS DIVRIGI

Sedanur ÇETİN

Supervisor: Assoc. Prof.Dr. Neslihan KULÖZÜ UZUNBOY

Purpose: Protection of cultural assets means taking measures to protect, maintain and repair buildings, artifacts, values and urban elements with artistic or historical value so that they can survive. As a result of the determination of conservation criteria and the emergence of the concepts of originality in the historical process, the awareness of restoration emerged and continued to develop by constantly being discussed. Since the first day the concept of restoration emerged, religious structures constitute an important group of buildings that have been subject to restoration. In this line, the aim of this study is to prepare the restoration project for the Historical Kültür (Çarşı) Mosque in Sivas/Divrigi. As a result of this research, it is aimed to develop a restoration project, to protect it, to keep it alive and to help the next generations to ensure the sustainability of the building in this way.

Method: A literature review was conducted to obtain the necessary information and documents in the study. As a result of this, in line with the theoretical framework of the study, the preservation decisions for the Kültür Mosque and the history of the mosque were researched. Additionally the repairs that the mosque had undergone from the past to the present were determined, and it was determined what kind of restoration project would be developed in line with its architectural features.

Findings: It has been seen that Kültür Mosque is a mosque with more congregation than other mosques in the district due to its central location in the Arasta Carsi. In addition, when the mosques in the district were examined, it was seen that many mosques were closed due to the decreasing population and the changing belief structure in the neighborhoods. The fact that the repairs that the Kültür Mosque has undergone until today have not been carried out in line with the decision of any conservation committee, has caused the structure to be subjected to many unqualified repairs and the deterioration of its original architecture. However, within the framework of the restoration project proposed by this study, it will be possible to transfer the building to future generations and be used by preserving it within the historical texture, by making works in accordance with today's construction technique and original architecture.

Results: As a result of the study, a restoration project proposal was developed in line with the findings obtained for the Kültür Mosque. In addition, social and architectural suggestions are given to ensure the sustainability of the Kültür Mosque, which is the example of the study, in the balance of protection and use. It will be possible to preserve the monumental structure of the mosque, which has continuity, historical, memory, technical and economic value, and to transfer its historical identity to future generations, with the suggestions developed from the social point of view. Architecturally, within the scope of the proposal; in the case of restoration of the Kültür Mosque as a cultural heritage, depend on the principle of protection and use, the mosque will be protected and the building will be used by protecting it.

Keywords: Historical Kültür (Carsi) Mosque, Divrigi/Sivas, Conservation, Conservation Decisions, Restoration.

December 2022, 204 pages

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR.....	III
ÖZET	IV
ABSTRACT.....	V
TABLolar DİZİNİ	IX
ŞEKİLLER DİZİNİ	X
KISALTMALAR.....	XVII
EK LİSTESİ.....	XVIII
GİRİŞ	1
KURAMSAL TEMELLER	3
1.1. Kültür Varlıklarını Korumanın Kuramsal ve Yasal Temelleri	3
1.1.1. Kültür Varlıklarında Özgünlük Kavramı ve Koruma Kriterleri	5
1.2. Kültür Varlığı Olan Camilerin Tescillenmesinin Restorasyon Sürecine Katkıları	10
1.2.1. Kültür Varlığı Camilerin Tescillenmesi	10
1.2.2. Kültür Varlıklarının Koruma Kullanma Dengesi İçerisinde Sürdürülebilirliğinin Sağlanması	11
1.2.3. Kültür Varlığı Camilerin Korunması Sürecinde Restorasyonun Önemi	12
1.3. Kültür Varlıklarına Yönelik Proje Hazırlanması ve Uygulanması Aşamasında İzlenen Teknik Çalışmalar.....	12
1.4. Mescit Mimarisi ve Gelişimi.....	15
1.4.1. Kültür Varlığı Camilerin Mimarisi ve Gelişimi	17
1.4.2. Ahşap Direkli Cami Mimarisi ve Gelişimi	19
1.5. Dünya’da Korunan Kültür Varlığı Cami Örnekleri	22

1.5.1.	Dünyada Korunan Kültür Varlığı Cami Örnekleri	22
1.5.2.	Dünyada Kültür Varlığı Camilerin Korunmasına Yönelik Literatürde Bulunan Çalışmalar.....	24
1.6.	Türkiye’de Korunan Kültür Varlığı Cami Örnekleri	26
1.6.1.	Türkiye’de Korunan Ahşap Direkli Cami Örnekleri	29
1.6.2.	Sivas İl Merkezinde Bulunan Ahşap Direkli Camiler	32
1.6.3.	Türkiye’de Kültür Varlığı Camilerin Korunmasına Yönelik Literatürde Bulunan Çalışmalar.....	38
1.7.	Camilerin Kültür Varlığı Olarak Kabulü ve Korunması.....	41
1.8.	Kültür Varlığı Camilerin Tescillenmesi Ve Koruma Kullanma Dengesi İçerisinde Sürdürülebilirliğinin Sağlanması.....	43
1.9.	Anadolu’daki Cami Mimarisinin Gelişimi.....	46
MATERYAL VE METOT		48
2.1.	MATERYAL	48
2.1.1.	Divriği Hakkında Genel Bilgiler.....	48
2.1.2.	Divriği’de Bulunan Tarihi Cami ve Mescit Örnekleri.....	54
2.1.3.	Tarihi Kültür (Çarşı) Cami Konum Özellikleri	68
2.1.4.	Kültür (Çarşı) Camisi Tarihlendirme.....	69
2.1.5.	Kültür (Çarşı) Camisinin Kültür Varlığı Olarak Kabulü Ve Tescillenme Süreci	71
2.2.	METOT	73
ARAŞTIRMA BULGULARI.....		75
3.1.	Kültür (Çarşı) Cami Mimari ve Yapısal Özellikleri	75

3.1.1.	Konum Özellikleri	75
3.1.2.	Plan ve Mekan Özellikleri	75
3.1.3.	Cephe Özellikleri	84
3.1.4.	Malzeme Kullanımı ve Yapım Tekniği	88
3.2.	Kültür (Çarşı) Cami Rölöve Çalışmaları.....	90
3.2.1.	Rölöve /Belgeleme Çizimleri.....	90
3.2.2.	Rölöve Analizleri.....	108
3.3.	Kültür (Çarşı) Cami Restitüsyon Çalışmaları	123
3.3.1.	Değişmişlik ve İzler Analizi	123
3.3.2.	Karşılaştırmalı tablo.....	126
3.3.3.	Restitüsyon / Dönemleme Çalışması	130
3.4.	Kültür (Çarşı) Cami Restorasyon Projesi Hazırlanması	143
3.4.1.	Müdahale Kararları	143
3.4.2.	Restorasyon Projesi.....	148
SONUÇLAR VE ÖNERİLER.....		163
KAYNAKLAR		167
EKLER.....		173
ÖZGEÇMİŞ		183

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1: Kùltür Camiye Ait Yapı Ve Eleman Malzeme Listesi	89
Tablo 2: Kùltür Cami'nin Yakın Çevresinde Bulunan Tescilli Camiler ile Karşılaştırma Tablosu	126
Tablo 3: Kùltür Cami ve Yakın Çevresinde Bulunan Tescilli Camilerin Karşılaştırma Tablosu	128



ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1: İsfahan'daki Şeyh Lütfullah Cami	23
Şekil 2: Han Cami, Kırım	23
Şekil 3: Selanik Hamidiye Cami'nin Giriş Cephesi, Kaynak: Büyük Osmanlı Arşivi.	24
Şekil 4: Özbekistan Muyi Mubarek Cami	25
Şekil 5: El Aksa Cami Görünüşü.....	25
Şekil 6: Mirahor İlyas Bey Camide Tespit Edilen Kubbe ve Duvar Çatlakları	26
Şekil 7: Divriği Ulu Cami ve Darüşşifası.....	27
Şekil 8: Selimiye Cami	28
Şekil 9: Sultanahmet Cami	28
Şekil 10: Afyonkarahisar Ulu Cami, Dış görünüşü ve Ahşap Minber	29
Şekil 11: Sivrihisar Ulu Cami.....	30
Şekil 12: Eşrefoğlu Cami ve İç Görünüşü.....	31
Şekil 13: Arslanhane (Ahi Şerafeddin) Cami, Giriş Kapısı ve İç Görünüşü.....	31
Şekil 14: Acıyurt Köyü Camisi Giriş Kapısı ve İç Görünüşü, (Görsel Sahibi: Turgay Yazar, Şuayip Çelemoğlu)	32
Şekil 15: Sarızade Mehmet Paşa Cami Cephesi (Solda), Son Cemaat Eklentisi ve Minaresi (Sağda).....	33
Şekil 16: Sarızade Mehmet Paşa Cami İç Görünüşü.....	33
Şekil 17: Zincirli Minare Cami ve Bahçesi	34
Şekil 18: Zincirli Minare Cami Onarım Kitabesi	34
Şekil 19: Uzunhacıoğlu Cami Harim Tavanı ve Mahfili.....	35
Şekil 20: Uzunhacıoğlu Cami ve Kitabesi.....	35
Şekil 21: Uzunhacıoğlu Cami Minaresinin Kitabesi	35
Şekil 22: İmaret Cami Dış Görünüşü, Çeşmesi Ve Kitabesi.....	36
Şekil 23: İmaret Cami Onarım Kitabesi ve Tavanı	36
Şekil 24: Yeşil Cami Planı	36

Şekil 25: Yeşil Cami Mihrabı Ve Minberi	37
Şekil 26: Çatalpınar Cami	37
Şekil 27: Savranşah Köyü Camisi İç Görünümü.....	38
Şekil 28: Nuruosmaniye Cami ve Külliyesi	39
Şekil 29: Ayazpaşa Cami (Solda) ve Alipaşa Cami (Sağda) Restorasyon Sonrası Çatı Formları.....	40
Şekil 30: Kemhan Cami (Solda), Yeğenağa Cami (Ortada) ve Hacıcuma Cami (Sağda) Restorasyon Sonrası Fotoğrafları.....	40
Şekil 31: Hacı Bayram Çalışma Alanı Bölgesi	41
Şekil 32: Evliya Kasım Paşa Cami Günümüzdeki Durumu	43
Şekil 33: Zeytinlik Cami Öncesi ve Rekonstrüksiyon Sonrası Görünüşleri	44
Şekil 34: Süleymaniye Cami Restorasyon Uygulamaları Öncesi Doğu Cepheye Görülen Karbon Birikimi	45
Şekil 35: Süleymaniye Cami Restorasyon Uygulamaları Sonrası Doğu Cephenin Görünümü	45
Şekil 36: Mihrimah Sultan Cami'nin Restorasyon Uygulamaları Sırasında Görünümü ..	46
Şekil 37: Bizans Dönemi'nde Tephrike (Tefrike)	49
Şekil 38: Sivas ve İlçeleri	51
Şekil 39: Divriği Kırsalından Bir Görünüş.....	52
Şekil 40: Divriği Genel Görünüş.....	53
Şekil 41: Divriği Ulu Cami Restorasyon Çalışmaları Devam Ederken	55
Şekil 42: Kale Cami Görünüşü.....	55
Şekil 43: Hacı Recep Boyalı Cami Mahfil ve Mihrabı	56
Şekil 44: Toz Koparan Cami (Şemsi Bezirgan Cami).....	57
Şekil 45: Güllübağ Cami Görünüşü ve Bahçe Duvarında Bulunan Çeşme	58
Şekil 46: Hacı Osman Cami Görünüşü	58
Şekil 47: Celdek Cami Görünüşü	59
Şekil 48: Zeliha Hatun Cami Onarım Kitabesi.....	60

Şekil 49: Zeliha Hatun Cami Genel Görünüşü.....	60
Şekil 50: Saray Cami Görünüşü ve Minaresi	61
Şekil 51: Saray Cami İç Mekanı ve Özgün Kitabesi.....	61
Şekil 52: Kantepe Cami Onarım Kitabesi	62
Şekil 53: Kantepe Cami Görünüşü, Minaresi ve Giriş Kapısı.....	62
Şekil 54: Turabali Mescidi Görünüşü ve Onarım Kitabesi	63
Şekil 55: Cağlı Cami Görünüşü, Giriş Kapısı, Onarım Kitabesi.....	63
Şekil 56: Ahmet Paşa Cami Onarım Kitabesi	64
Şekil 57: Ahmet Paşa Cami Ve Minaresi Görünüşü	64
Şekil 58: Abu Çimen Cami Onarım Kitabesi	65
Şekil 59: Abu Çimen Cami Dış Görünüşü ve İç Mekânı	65
Şekil 60: Süleyman Ağa Cami Görünüşü.....	66
Şekil 61: Hatipoğlu Cami Görünüşü, İç Mekânı, Minare Girişi	66
Şekil 62: Cedit Paşa Cami Harim Girişi, Şadırvanı ve Genel Görünüşü	67
Şekil 63: Divriği İlçe Merkezindeki Camilerin Haritadaki Konumu	68
Şekil 64: Kültür Cami'nin Haritadaki Konumu	68
Şekil 65: Kültür Cami'nin İçinde Bulunduğu Tarihi Arasta Çarşısı İmar Planı	69
Şekil 66: Kitabe 1- Bahçe Duvarı Üzerinde Yer Alan Kitabe.....	70
Şekil 67: Kitabe 2- Bahçe Duvarı Üzerinde Yer Alan Kitabe.....	70
Şekil 68: Kültür Cami Giriş Kapısı Üzerindeki Onarım Tabelası.....	71
Şekil 69: Kültür Cami Avlusunda Bulunan Sıva Üzerindeki Yazı	71
Şekil 70: Kültür Cami Harim Giriş Kapısı, Son Cemaat Yeri Tavanı	76
Şekil 71: Kültür Cami Harimi	77
Şekil 72: Kültür Cami Mihrabı.....	78
Şekil 73: Kültür Cami Minberi.....	78
Şekil 74: Kültür Cami Kürsüsü	79

Şekil 75: Kültür Cami Harim Batı Duvarında Bulunan Pencere, Minare �ıkış Merdiveni .	79
Şekil 76: Kültür Cami Müezzin Mahfili.....	80
Şekil 77: Kültür Cami Kadınlar Mahfili.....	80
Şekil 78: Kültür Cami Kadınlar Mahfili.....	81
Şekil 79: Kültür Cami Gasilhane.....	81
Şekil 80: Kültür Cami �atısı	82
Şekil 81: Kültür Cami �atısı	82
Şekil 82: Kültür Cami Şadırvanı	83
Şekil 83: Kültür Cami Giriş.....	84
Şekil 84: Kültür Cami Kuzey Cephesi	85
Şekil 85: Kültür Cami Kuzeybatı Cephesi	85
Şekil 86: Kültür Cami Batı Cephesi	86
Şekil 87: Kültür Cami Komşu Parsel	86
Şekil 88: Kültür Cami Güney Cephesi	87
Şekil 89: Kültür Cami DoĒu Cephesi.....	87
Şekil 90: Kültür Cami Avlusunda Bulunan Mihrap Ve Musalla Taşı.....	88
Şekil 91: Kültür Cami Beden Duvarları	89
Şekil 92: Zemin Kat Döşeme Ve Tavanına Ait Lazer �l�m Ortofotoları.....	90
Şekil 93: Mahfil Kat Döşeme Ve Tavanına Ait Lazer �l�m Ortofotoları	90
Şekil 94: Vaziyet Planına Ait Lazer �l�m Ortofotosu.....	91
Şekil 95: Görünüşlere Ait Lazer �l�m Ortofotoları.....	91
Şekil 96: Kesitlere Ait Lazer �l�m Ortofotoları	92
Şekil 97: Kültür Cami Vaziyet Planı	93
Şekil 98: Kültür Cami Harim Planı	94
Şekil 99: Kültür Cami Mahfil Planı.....	95
Şekil 100: Kültür Cami �atı Planı.....	96

Şekil 101: Kùltür Cami Görünüşleri.....	97
Şekil 102: Kùltür Cami Kesitleri.....	98
Şekil 103: Kùltür Cami Kesitleri.....	99
Şekil 104: Kùltür Cami Avlu Görünüşleri.....	100
Şekil 105: Kùltür Cami Tavan Planı	101
Şekil 106: Kùltür Cami Mihrabı.....	102
Şekil 107: Kùltür Cami Minberi.....	103
Şekil 108: Kùltür Cami Kürsüsü	104
Şekil 109: Kùltür Cami Müezzin Mahfili.....	105
Şekil 110: Kùltür Cami Minaresi	106
Şekil 111: Kùltür Cami Şadırvanı	107
Şekil 112: Kùltür Cami Harim Kat Malzeme Analizi	108
Şekil 113: Kùltür Cami Mahfil Kat Malzeme Analizi	109
Şekil 114: Kùltür Cami Çatı ve Avlu Planı Malzeme Analizi	110
Şekil 115: Kùltür Cami Müdahaleden Kaynaklanan Sorun Kùtle Ekleri.....	112
Şekil 116: Kùltür Cami Cepheleri Bozulma Analizi.....	114
Şekil 117: Kùltür Cami sırasıyla Harim Giriş, Gasilhane Giriş, İmam Odası	115
Şekil 118: Doğu Cephesi Kalkan Duvarı Üzerine Bulunan Çatı Giriş Kapısı, 122 Ada 8 Parsel (Komşu Parsel) Çatı Giriş Kapısı.....	116
Şekil 119: Kùltür Cami Son Cemaat Yeri Doğramaları.....	116
Şekil 120: Kùltür Cami Batı Cephesi Doğramaları	117
Şekil 121: Kùltür Cami Güney Cephesi (a-b) ve Doğu Cephesi (c) Doğramaları	117
Şekil 122: Kùltür Cami Mihrabı.....	118
Şekil 123: Kùltür Cami Minberi.....	118
Şekil 124: Kùltür Cami Kürsüsü	119
Şekil 125: Kùltür Cami Müezzin Mahfili.....	119
Şekil 126: Kùltür Cami Şadırvanı ve Komşu Yapılar	122

Şekil 127: Sokak Sağlıklaştırma Çalışması Öncesi Ve Sonrası	122
Şekil 128: Sokak Sağlıklaştırma Çalışması Kapsamında Yapılacak Onarımlara Ait 3D Görseller.....	123
Şekil 129: Cephede Ortaya Çıkan Cami Beden Duvarı	124
Şekil 130: Abuçimen Cami Tavan Döşemesi.....	125
Şekil 131: Kültür Cami I. Dönem Restitüsyon Vaziyet Planı	131
Şekil 132: Kültür Cami I. Dönem Restitüsyon Harim Kat ve Üst Kot Planları.....	132
Şekil 133: Kültür Cami I. Dönem Restitüsyon Harim Kat ve Üst Kot Planları.....	133
Şekil 134: Kültür Cami I. Dönem Restitüsyon Görünüşleri.....	134
Şekil 135: Kültür Cami I. Dönem Restitüsyon Kesitleri.....	135
Şekil 136: Kültür Cami I. Dönem Restitüsyon Kesitleri.....	136
Şekil 137: Kültür Cami II. Dönem Restitüsyon Vaziyet Planı.....	137
Şekil 138: Kültür Cami II. Dönem Restitüsyon Harim Kat ve Üst Kot Planları.....	138
Şekil 139: Kültür Cami II. Dönem Restitüsyon Çatı ve Tavan Planı.....	139
Şekil 140: Kültür Cami II. Dönem Restitüsyon Görünüşleri	140
Şekil 141: Kültür Cami II. Dönem Restitüsyon Kesitleri.....	141
Şekil 142: Kültür Cami II. Dönem Restitüsyon Kesitleri.....	142
Şekil 143: Kültür Cami Restorasyon Projesi Vaziyet Planı	148
Şekil 144: Kültür Cami Restorasyon Projesi Harim Planı	149
Şekil 145: Kültür Cami Restorasyon Projesi Mahfil Planı.....	150
Şekil 146: Kültür Cami Restorasyon Projesi Tavan Planı.....	151
Şekil 147: Kültür Cami Restorasyon Projesi Çatı Planı	152
Şekil 148: Kültür Cami Restorasyon Projesi Kuzey ve Batı Görünüşleri.....	153
Şekil 149: Kültür Cami Restorasyon Projesi Güney Görünüşü	154
Şekil 150: Kültür Cami Restorasyon Projesi Kesitleri	155
Şekil 151: Kültür Cami Restorasyon Projesi Kesitleri	156
Şekil 152: Kültür Cami Restorasyon Projesi-Avlu Kesit ve Görünüşleri	157

Şekil 153: Kùltür Cami Restorasyon Projesi-Minber.....	158
Şekil 154: Kùltür Cami Restorasyon Projesi-Mihrap.....	159
Şekil 155: Kùltür Cami Restorasyon Projesi-Kùrsù.....	160
Şekil 156: Kùltür Cami Restorasyon Projesi-Şadırvan	161
Şekil 157: Kùltür Cami Restorasyon Projesi-Minare	162



KISALTMALAR

UNESCO	: United Nations Educational, Scientific, ve Cultural Organization (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü)
ICOMOS	: International Council on Monuments ve Sites (Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi)
ICCROM	: The International Centre for the Study of the Preservation ve Restoration of Cultural Property (Uluslararası Kültür Varlıklarının Korunması ve Restorasyonu Çalışmaları Merkezi)
KTVK	: Kültür Ve Tabiat Varlıklarını Koruma
TMMOB	: Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği
yy.	: Yüzyıl
m	: Metre
cm	: Santimetre
3D	: Three Dimensional (Üç boyutlu)

EK LİSTESİ

Ek 1: Kùltür Camiye Ait Tapu Kaydı	173
Ek 2: T.C. Kùltür Bakanlığı Kayseri Kùltür Ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun Kùltür Cami İle İlgili Tescil Kararı.....	174
Ek 3: T.C. Kùltür Bakanlığı Kayseri Kùltür Ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun Kùltür Cami İle İlgili Tescil Kararı.....	175
Ek 4: T.C. Kùltür Bakanlığı Kayseri Kùltür Ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun Kùltür Cami İle İlgili Tescil Kararı.....	176
Ek 5: T.C. Kùltür Bakanlığı Kayseri Kùltür Ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun Kùltür Cami İle İlgili Tescil Kararı.....	177
Ek 6: T.C. Kùltür Bakanlığı Kayseri Kùltür Ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun Kùltür Cami İle İlgili Tescil Kararı.....	178
Ek 7: T.C. Kùltür Bakanlığı Kayseri Kùltür Ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun Kùltür Cami İle İlgili Tescil Kararı.....	179
Ek 8: T.C. Kùltür Bakanlığı Kayseri Kùltür Ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun Kùltür Cami İle İlgili Tescil Kararı.....	180
Ek 9: 1999 Tarihli Koruma Kurulu Kararı.....	181
Ek 10: 2016 Yılında Alınan Koruma Kurulu Kararı.....	182

GİRİŞ

Bu tez çalışmasının örneğini oluşturan Tarihi Kültür (Çarşı) Cami; Sivas İli, Divriği İlçesi, Çarşı Mahallesi, Tarihi Arasta Çarşısı içerisinde merkezi bir konumda yer almakta ve işlevini aktif olarak sürdürmektedir. Yaklaşık beş yüzyıldır ayakta kalmayı başaran cami günümüze kadar pek çok niteliksiz müdahale geçirmiştir. Bunların sonucunda özgün mimari özelliklerini büyük ölçüde kaybetmiştir.

Buradan hareketle, bu çalışmanın amacı Tarihi Kültür (Çarşı) Cami'sine yönelik olarak yeni restorasyon önerisi geliştirilmesidir. Bu yolla Anadolu'da bulunan ahşap direkli cami örneklerinin önemli bir temsilcisi olan Kültür Cami'si literatüre de kazandırılacaktır. Çalışmanın amacına ulaşması için araştırma hedefleri; (1) Ahşap direkli bir cami olan Kültür Cami'nin kültür varlığı olarak kabulü ve tescillenme sürecinin irdelenmesi, (2) Kültür Cami'nin geçmişten günümüze geçirdiği onarımların yerinde incelenmesi yoluyla geçirdiği değişim ve dönüşümlerin ortaya konulması, ile (3) Kültür Cami'sine yönelik restorasyon projesinin hazırlanması olarak belirlenmiştir. Bu amaç ve hedefler doğrultusunda çalışma kapsamında aşağıda sırasıyla açıklanan aşamalardan oluşan süreç izlenecektir.

- İlk olarak yapıya ait faro lazer tarayıcı ile ölçümler alınacak, fotoğraf makinesi ve drone kameralar ile fotoğraflar çekilerek belgelenmeler yapılacaktır,
- İkinci olarak yapının yapısal ve mimari özellikleri incelenerek cephe özellikleri, iç mekân özellikleri ile yapı malzemeleri analiz edilecek,
- Üçüncü aşamada yapının zamanla geçirdiği niteliksiz onarımlar ile beraber hasar ve bozulmalar gözlemsel olarak incelenecek,
- Dördüncü olarak yapı benzer ahşap direkli camiler ile karşılaştırılarak ortak özellikler ortaya konulacak,
- Beşinci aşamada Kültür Cami'ye ait günümüze kadar alınmış tüm koruma kurulu kararları incelenecek,
- Altıncı aşamada rölöve analizleri, karşılaştırmalı çalışma ve yapının kendisinden gelen izler değerlendirilerek restitüsyon projesi hazırlanacak,
- Yedinci olarak da bilimsel koruma yöntemleri dikkate alınarak restorasyon

projesi geliştirilecektir.

Bu yolla tez kapsamında “*Kültür Camisine yönelik koruma kararları nelerdir? Caminin tarihi ve mimari özellikleri doğrultusunda nasıl bir restorasyon projesi geliştirilmelidir?*” ana sorusuna yanıt verilecektir. Tezin bu ana araştırma sorusunun yanıtlanması için ise sırasıyla aşağıdaki alt sorular çalışma kapsamında cevaplandırılacaktır.

(1) *‘Kültür Camisi’nin kültür varlığı olarak kabulü ve tescillenme süreci nasıl işlemiştir?’*

(2) *‘Kültür Camisi’nin geçmişten günümüze geçirdiği onarımlar nelerdir?’*

(3) *‘Kültür Camisi restorasyon projesi nasıl olmalıdır?’*

Bu çalışmaya konu olan, Kültür Cami, Sivas’ın Divriği ilçesinde sahip olduğu merkezi konumu ve bölge cemaatine yoğun bir biçimde hizmet vermesi nedeniyle restorasyonu yapılarak korunması, yaşatılması ve sonraki nesillere aktarılması gereken önemli bir kültür varlığıdır. Literatürde yapıya ait benzer bir çalışmanın olmaması nedeniyle bu çalışmanın önemli bilimsel çıktılarının olması beklenmektedir. Ayrıca çalışma kapsamında restorasyon proje önerisinin geliştirilecek olması nedeniyle çalışmanın uygulamayı yönlendirmesi ve caminin koruma kullanma dengesi içerisinde sürdürülebilirliğinin sağlanması noktasında katkısının olması beklenmektedir. Bu bağlamda çalışma, tescilli kültür varlığı olan Kültür (Çarşı) Cami’nin Sivas İl Özel İdaresi tarafından gündeme getirilmesi ile kültürel mirasın korunması ve gelecek kuşaklara aktarılmasına katkı sağlayacaktır. Ayrıca, tezin ve bilimsel çıktılarının uygulamaları yönlendiren diğer aktörlerle paylaşılmasıyla başta bu çalışmanın örneğini oluşturan Kültür Cami olmak üzere kültür varlıklarının korunması süreçlerinde yol gösterici olması beklenmektedir.

KURAMSAL TEMELLER

Literatür çalışmaları kapsamında kavramsal çerçevede literatür araştırmaları yapılmış, literatür özeti ile camilerin kùltür varlığı olarak kabul edilmesi ve korunması süreçleri irdelenmiş, kùltür varlığı camilerin tescillenmesi ve koruma kullanma dengesi içerisinde sürdürülebilirliğinin sağlanmasına yönelik araştırmalara yer verilmiştir.

Kavramsal çerçevede kùltür varlıklarını korumanın kuramsal ve yasal temelleri tanımlanmış, kùltür varlığı camilerin tescillenmesinin restorasyon sürecine katkıları ortaya konulmuş, kùltür varlıklarına yönelik proje hazırlanması ve uygulaması aşamasında izlenen teknik çalışmaların nasıl olduğuna yer verilmiştir. Çalışmamızın materyali olan cami kavramı ortaya konulmuş, mimari gelişimi incelenmiş, dünya ve ùlkemizde korunan kùltür varlığı camilere yer verilmiştir.

1.1. Kùltür Varlıklarını Korumanın Kuramsal ve Yasal Temelleri

2863 sayılı Kùltür Ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nda; ait olduğu dönemin özelliklerini taşıyan eserler korunması gerekli kùltür varlığı olarak nitelendirilmiştir (Gürpınar 2001). Yine 2863 sayılı kanunda madde 3'te kùltür varlığı şöyle tanımlanmıştır: *“Tarih öncesi ve tarihi devirlere ait bilim, kùltür, din ve güzel sanatlarla ilgili bulunan veya tarih öncesi ya da tarihi devirlerde sosyal yaşama konu olmuş bilimsel ve kùltürel açıdan özgün değer taşıyan yer üstünde, yeraltında veya su altındaki bütün taşınır taşınmaz varlıklardır (1983,s:444).”*

2863 sayılı Kùltür Ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nda kùltür varlığının korunması da tanımlanmıştır. 2863 sayılı kanunda madde 3'ün 4. Bendinde: *‘Taşınmaz kùltür ve tabiat varlıklarında muhafaza, bakım, onarım, restorasyon, fonksiyon değiştirme işlemleri; taşınır kùltür varlıklarında ise muhafaza, bakım onarım ve restorasyon işleridir.’* olarak tanımlanmıştır (Anonim-1.1, 2022).

Bu çalışmanın örneğini oluşturan kùltür varlığı olan tarihi camilerin ve Kùltür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından tescillenmiş bütün eserlerin korunması ile kùltürel değerlerin kalıcılığını sağlamak hedeflenmiştir. Korunması gereken bu değerler buldukları mekâna ve mekânın yaşamına katkı sağlamaktadır (Ayetullah 2020).

2863 sayılı Kültür Ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu kapsamında, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu; kültür varlığı olan tescilli camilerin korunması ile sosyokültürel kimlik içinde yapının yapısal ve meknsal durum özellikleri ile evre içinde özgün konumunun korunmasını amaçlamıştır. Yapının yıkılmadan korunması ve zaman içinde yapıya eklenen kültürel değer taşıyan eklerin korunmasında; eklerin yapı ile uyumlu olması ve korunması önemlidir (zel 2005). 863 sayılı Kültür Ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu 5.11.1999 gün ve 660 sayılı ilke kararı kapsamında Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu, koruma kavramını üç ana başlıkta incelemiştir (zel 2005).

Bunlardan birincisi bakımdır. Bakım kapsamında yapının sadece yaşamını devam ettirebilmesi için boya, badana, çatı, yağmur oluğu onarımı gibi tasarım ve malzemede değişiklik istemeyen uygulamaların yapılması uygun bulunmuştur (elik ve Yazgan 2007).

Koruma kavramındaki ikinci ana başlık, onarımdır. Onarım iki grupta değerlendirilmiş olup; bunlar basit onarım ve esaslı onarımdır. Basit onarım; kültür varlığının özgün ve zaman içinde hasar görmüş elemanlarının veya zamana yenik düşmüş, çürümüş, eskiyen mimari elemanlarının, sıvalarının renk ve malzeme uyumu ile aslına uygun değiştirilmesini kapsamaktadır (Günay 2007). Esaslı onarım; özellikle yapının taşıyıcı konstrüksiyonunda meydana gelen hasar ve bozulmaların rölöve projesi ile belirlenmesi durumunda, restitüsyon projesi ile özgün formundaki değişimlerin tespit edildiği, restorasyon projesi ve teknik rapor ile sağlamlaştırma, temizleme, bütünleme, yenileme ve yeniden yapım ile kapsamlı onarımını ele almaktadır (Günay 2007).

Koruma kavramındaki üçüncü ana başlık ise yeniden yapımdır. Yeniden yapım; yani rekonstrüksiyon kapsamında, yapının eski belgesine rastlanması durumunda ve eserin günümüzde yerinde izinin bulunamaması halinde restitsyondan gelen veriler ışığında eski yapım tekniği ve malzeme ile özgün plan şemasında ve özgün formda inşa edilmesidir. Bununla birlikte taşıyıcı özelliğini yitirmiş olan kültür varlıklarında, ilgili kurumca mail-i inhidam raporu düzenlenir ve hazırlanan rekonstrüksiyon projesi ile beraber eser özgün yapım tekniği ve malzemesi kullanılarak yeniden inşa edilir (Dik 2006).

1.1.1. Kültür Varlıklarında zgnlk Kavramı ve Koruma Kriterleri

Mimari anlamda koruma; sanat veya tarih değeri olan yapıların, eserlerin, değerlerin ve kent öğelerinin yaşamlarını devam ettirebilmeleri için korunması, bakım ve onarımlarının yapılmasına yönelik önlemlerin alınmasıdır (Hasol 2014). Bu çerçevede 19. yy.'da gelişmeye başlayan koruma bilinci zaman içerisinde olgunluk kazanmış ve koruma alanında çalışmalar yapılmaya devam etmiştir. Mimari eserlerde koruma; kültür mirasının toplumlarda anlam kazandığı ve koruma kriterlerinin ortaya konulduğu bir değer haline gelmiştir. Böylece bu eserlerin estetik değeri, anı değeri, süreklilik değeri, maddi değeri ve işlevsel değerinin öneminin toplumda fark edilmesi ile beraber koruma kavramı da günden güne önem kazanmıştır (zaslan ve zkut 2010).

Korunması gerekli bir yapının önemi ve korunma gerekliliği; yapının özgünlüğü ile bağdaştırılmaktadır (Uğurlu ve Bke 2009). Korunması gerekli kültür varlığında özgünlük; coğrafi konum, gelenek-görenek, iklim, üretim ve tüketim biçimleri ile alakalı olarak çeşitlilik göstermektedir. Geleneksel mimaride özgünlüğün en belirgin kriteri malzeme ve yapım tekniği olarak tespitinin yapılabilmesidir. Kültür varlığının özgün halinin korunması talebi; ülkedeki ekonomi, sosyal yaşam ve politikalar ile doğrudan alakalıdır (Muşkara 2017).

Mimarlık alanında koruma yaklaşımları tarihsel olarak üç dönemde incelenmektedir. Birinci dönem; ilk yerleşim yerlerinde, yeniden inşanın zor ve maliyetli olmasından dolayı mevcut yapının ömrünü uzatan koruma yaklaşımlarını içermektedir. İkinci dönem; İtalyan Rönesans'ı ile başlamış olup seçmeci koruma yaklaşımının ortaya çıktığı bir dönemdir (Jokilehto 1999). Bu dönemde politik amaçlı yapılar korunurken, istenilen amaca hizmet etmeyen yapılar zarara uğratılmış ve hatta yıkılmıştır. Fransız Devrimin etkisi ile ortaya çıkan milliyetçilik akımları geri dönüşü olmayan tahribatlar bırakmıştır (Erder 2007). 19.yy.'da başlayan üçüncü dönem de ise bilinçli koruma konusu gündeme gelmiş olup ulusal ve uluslararası platformlarda koruma kavramları görüşülüp yeni çözüm yolları aranmıştır (Jokilehto 1999).

Koruma ve geliştirme kavramları beraberinde 'Kültürel Miras' kavramını ulusal ve uluslararası platformda önemli bir gündem maddesi haline getirmiştir. 1869

tarihli Asar-ı Atika Nizamnameleri kapsamında; ülkemizde bulunan doğal ve kültürel eserlerin korunması üzerine çalışmalar yapılmıştır. Bu kapsamında ilk olarak tarihi eser kaçakçılığını engellemek için taşınabilir eserler hakkında yasal düzenlemeler yapılmıştır. Böylece, taşınabilir eserlerin korunması ile başlayan süreç, taşınmaz kültür varlıklarının korunmasına yönelik yasal düzenlemelerin de yapılmasıyla günümüzdeki halini almıştır (Aydoğdu ve Yenice 2019).

19. yy.'da anıtsal yapıların restorasyonu gündeme gelmiş, ardından I. ve II. Dünya Savaşları ile tarihi dokuların, kent kimliklerinin korunması ve kentlerin yenilenmesi alanında ilerleme sağlanmıştır. 1975 yılına gelindiğinde Amsterdam Bildirgesi ile mimarlık mirasının sadece üstün nitelikli yapı ve yapıların çevrelerini değil, tarih ve kültür açısından önemli olan kentsel ve kırsal alanları kapsamaları ve korunması gerekliliği de gündeme gelmiştir (Çelik ve Yazgan 2007).

Diğer taraftan dünyada da kültür varlıklarını koruma kapsamında çalışmalar yapılmıştır. Fransa da ilk adımlar 1814-1879 tarihlerinde Viollet-le Duc'ün 'üslup birliğine varış' yaklaşımı ile yaptığı çalışmalardır. Camillo Boito tarafından yapılmış olan çağdaş koruma kavramlarına yakın ilk uygulama örnekleri 19. yy.'ın sonunda ortaya çıkmıştır (Binan 1999).

İtalya'da ise Giovannoni 1930'lu yıllarda korunması gerekli yapıların bilimsel yöntemler ile korunması gerektiğini savunmuş ve çağdaş onarım yaklaşımına yönelik ilkeler geliştirmiştir. 1931 yılında Atina'da toplanan mimar ve teknisyenlerin I. Uluslararası Konferansı'nda Giovannoni'nin savunduğu bu bilimsel ilkeler görüşülmüş ve benimsenmiştir (Ahunbay 2004).

İzleyen yıllarda Madrid Kongresi (1904), Atina Konferansı (1931 ve Carta del Restauro (1931) görüşmeleri kapsamında korumanın önemi ve korumayı gerçekleştirecek kişilerin konusunda uzman kişiler olmasının gerekliliği ortaya konulmuştur. Koruma yapacak kişilerin denetim altında olması, korumanın belgelenmesi ve kurumlaşmasının önemine vurgu yapılmıştır. Kültür varlıklarını korumak için dernek kurma fikri görüşülmüş, yapılacak her onarımda ulusal bir yüksek kuruldan onay alınmasının gerekliliği tartışılmıştır (Kuban 1962).

Ulusal ölçekte koruma çalışmaları Osmanlı Dönemi ve Cumhuriyet Dönemi olarak iki dönemde incelenmektedir. Bu kapsamda Osmanlı Dönemi'nde daha çok

taşınır eserlerin korumaya alındığı ve müze mantığında bu eserlerin korunduğu bilinmektedir. Cumhuriyet Döneminde ise hem taşınır hem taşınmaz eserlerin korunması yaklaşımına geçilmiş ve fiziksel koruma dışında sosyo-kültürel korumanın da gündeme geldiği bütünlük koruma yaklaşımına geçilmiştir. 19. yy.'da müze kavramı kapsamında geçmiş kültürlerin geleceğe bıraktığı kültür mirasları tescil edilmiş ve müzelere taşınarak korunarak sergilenmiştir (Çeçener 1992).

1869 yılında 'I. Asar-ı Atika Nizamnamesi'nin getirdiği en önemli düzenleme, yabancıların yapacakları kazıları belgeleyerek izinsiz yapmalarının engellenmesi ve buldukları eserlerin yurt dışına çıkarılmasının yasaklanması şeklinde olmuştur (Çelik ve Yazgan 2007). 1874, 1884, 1906 tarihlerinde günün şartlarına göre düzenlemeler yapılarak nizamname kullanıma devam etmiştir. Son olarak 1906 tarihinde düzenlenerek yürürlüğe koyulan yasa bu tarihten Erken Cumhuriyet Dönemi'nin sonuna kadar uygulama da kalmıştır. Bu doğrultuda da 1951 yılına kadar eserleri bulmayı Milli Eğitim Bakanlığı, belgelemeyi de İstanbul Eski Eserler Encümeni sağlamıştır (Çeçener 1992).

1950 yılından sonra ulusal ölçekte hızlı kentleşme sürecinin başlaması ile beraber eski eserleri koruma çabaları da hız kazanmıştır. Sorunların çözümü ve denetimi için 1950 yılı 5805 sayılı yasa kapsamında Gayrimenkul Eski Eserler Ve Anıtlar Yüksek Kurulu kurulmuştur. Bu kurul tarafından korunması gerekli kültür varlıklarının bakım ilkeleri görüşülmüş, uygulamaların izlenmesi ve denetlenmesi kararı alınmıştır. Bu eserler ile ilgili her türlü anlaşmazlıklar üzerinde de bilimsel görüş bildirilmiştir (Yazgan 1979).

Diğer taraftan uluslararası ölçekte 1962 yılında düzenlenen Yerleşmelerin Ve Doğal Çevre Ortamlarının Kimliğinin Ve Çekiciliğinin Korunması Konferansı (UNESCO) kapsamında; kırsal alanlarda ve onunla ilişkili çevrelerin korunması kapsamında ilk önlemler alınmıştır (Anonim-1.1.1.a, 2022).

1964 yılında Venedik'te düzenlenen II. Uluslararası Tarihi Anıtlar Mimar ve Teknisyenler Kongresi kapsamında 'Venedik Tüzüğü' adı altında kararlar alınmıştır. Bu kapsamda korumanın sürekliliği, çağdaş yaşam içerisinde korunması gerekli varlıkların toplumsal amaçla kullanılması, onarımlarında çağdaş teknikler kullanılması ve çevre düzenlemelerinin kapsamı hakkında kararlar üretilmiştir (Palalı 1992). Venedik Tüzüğü dünyada geniş yankı uyandırmış ve beş kıtada

uygulamaya konulmuştur. Pek çok ülkede koruma yasaları içinde yer alan Venedik Tüzüğü her türlü onarım ve düzenlemeler ile yapılan kazıların çizimler ile belgelenmesi gerekliliğini vurgulamıştır. Bu doğrultuda da Venedik Tüzüğü'nün ardından pek çok yapı tescil edilmeye başlamıştır (Ahunbay 2011).

1969 yılında Brüksel'de düzenlenen Avrupa Konferansı Sorumlu Bakanlar Toplantısında; yapının çevresi ile uyumu, kent planlama politikası kapsamında bütünleşmiş bir kavram olarak ortaya çıkmıştır. Bu kavramların tartışılmasının ardından da 'bütünleşik koruma' kavramı ortaya çıkmış, yapı ve kültürel çevre beraber korunmalı fikri benimsenmiştir (Ahunbay 2004).

1970 yılında yapılan Bonn Konferansında; kırsal alanların da korunması gerektiği ve kentsel alanlar ile aralarında bir dengeye ihtiyaç olduğu üzerinde durulmuştur (Turan ve Güler 2013).

20. yy.'ın ikinci yarısında, ulusal ölçekte yürürlüğe konulan 1973 tarih ve 1710 sayılı 'Eski Eserler Kanunu' Türkiye'de tarihi çevrenin korunması kapsamında hazırlanan ilk yasal düzenleme olmuştur. Bu yasa kapsamında eski eserlerin bakım ve onarımlarından sorumlu kuruluşlar açıkça belirtilmiştir. Ayrıca koruma kapsamında eski eser sahiplerine ayrıcalık tanınması ve destek verilmesi konusuna vurgu yapılmıştır (Çeçener 1992).

1975 yılı 'Avrupa Mimari Miras Yılı' seçilmiştir. Bununla beraber Amsterdam Bildirgesi'nde mimarlık mirasının üstün nitelikli yapı olduğu, onların çevrelerinin de tarihi ve kültürel özelliğe sahip kentsel ve kırsal alanlar olduğu ve bu gerekçeler ile korunmalarının gerekliliğinden bahsedilmiştir. Bu doğrultuda Amsterdam Bildirgesinin hedefi; bütünleşik koruma ve bu kapsamda teknik yöntemlerin geliştirilmesi gerekliliği olmuş, konu ile ilgili ustaların yetiştirilmesinin gerekliliği ortaya konulmuştur (Binan 1999).

1978 yılında yapılan Ferrara Sempozyumunda kentlerde ve kırsaldaki denge ve bütünleşik eserlerin korunmasına vurgu yapılmıştır. ICOMOS, 1979 kapsamında da ise konservasyon, koruma, yeniden yapım (rekonstrüksiyon) ve güncel eklerin ilavesi gibi daha kapsamlı çalışmalara yer verilmiştir (Matero 2008).

ICCROM ve UNESCO kuruluşları 1983 yılında Kıbrıs'ta bir kongre düzenlemiştir. Bu kongrede müdahale kararlarına daha gerçekçi bir yaklaşım

sergilenmiş, restorasyonda eserleri daha kolay anlaşılabilir ve algılanabilir seviyede sunmanın gerekliliği vurgulanmıştır (Matero 2008). 1983’de alınan Aosta Tüzüğü kararlarında mimari mirasın korunması sorunu gündeme getirilmiştir. Bunun sonucu olarak da kırsal kalkınma sağlanması gerekliliğinden bahsedilmiştir. Ulusal ölçekte ise aynı sene, 1983 tarih 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma (KTKV) Kanunu uygulamaya konulmuş ve bununla beraber 1973 tarih ve 1710 sayılı yasa yürürlükten kalkmıştır. 2863 sayılı yasa kapsamında kültür varlıklarını koruma uygulamaları yapılacaktır. Bu çalışmalar kapsamında rölöve, restitüsyon ve restorasyon projeleri hazırlanacak, sertifikalı yapı ustaları yetiştirecek eğitim kadroları kurulacak ve böylelikle tarihi çevredeki uygulama ve denetimler yerel ölçekte yapabilecektir. Yapıların kullanım şekilleri bölge kurulları tarafından belirlenecektir (Anonim-1.1.1.b, 2022).

İzleyen yıllarda uluslararası ölçekte, kültürel mirasın korunması kapsamında Avrupa Komisyonu tarafından ‘Raphael Programı’ adında bir çalışma yapılmıştır. 1997-2000 yıllarını kapsayan ve dört yıllık olan bu çalışmanın amacı Avrupa Kültür Mirasının korunmasıdır (Gürbüz 2003). Koruma kapsamına; kültürel miraslar, arkeolojik miraslar, su altındaki miraslar ve kültürel peyzaj alanları dahil edilmiştir. Ardından 2000-2006 yıllarını kapsayan ‘Kültür 2000 Programı’ kapsamında yedi yıllık bir program daha hazırlanmıştır (Çelik ve Yazgan 2007).

Benzer biçimde 20. yy.’ın son on yılında UNESCO ve ICOMOS kurumlarında kültürel miras değerlerini belirlemede önemli bir kriter olarak ‘özgünlük’ kavramı 1990 yılından sonra yeniden tanımlanmıştır. 1994 ICOMOS’da yer alan açıklamada özgünlüğü oluşturan unsurların biçim ve tasarım ile ilgili olduğundan bahsedilmiştir. Buna göre, kültürel mirastaki özgün değer; biçim ile malzeme, gelenek ve yapım tekniği, ruh ve anlatım değerlerinin bütün olarak değerlendirilmesidir (Muşkara 2017).

ICOMOS 1999’da Uluslararası Kültürel Turizm Tüzüğü kabul edilmiştir. Kültür mirasların korunmasında uzun vadede yerel halkın da planlamaya katılmaları ve düzenlemeler sonucunda ekonomik gelir elde etmeleri ile korumanın daha başarılı olacağına vurgu yapılmıştır (Uçar ve Örmecioğlu 2018).

ICOMOS 2013’de; somut ve soyut kültürel mirasların önemli bileşenlerinin; tarihsel, estetik, sosyal, ekonomik, sanatsal ve manevi değerleri olduğu ve özgünlüğü

oluşturan estetik ve kültürel değerleri ortaya çıkarmanın oldukça önemli olduğu vurgulanmıştır (Scazzosi 2018).

2021 yılında yapılan UNESCO bildirgesinde; hükümetler, sivil toplumlar ve özel sektörler çevresel sürdürülebilirlik kapsamında dünyanın en acil kalkınma sorunlarına karşı kültür gücünden yararlanmaya çağırılmıştır. Kültürel değerlerin tanınması ve en üst düzeyde kamu politikaları tarafından desteklenmesine çağrı yapılmıştır (Anonim-1.1.1.c, 2022).

Sonuç olarak koruma kriterlerinin oluşması sürecinde; korunması gerekli kültür varlıklarının neler olduklarının tanımı yapılmış, bu varlıkların insanlığın yaşayan mirası olduğu kabul edilmiş ve bu doğrultuda tüzükler yayınlanmış, bilimsel ve teknik yaklaşımlar ile gelecek nesillere, yerel halka ve ziyaretçilere aktarılacağı kabul edilmiştir (Pavlovic Kocaman 2020).

Bu kapsamda, koruma kriterlerin belirlenmesi ve özgünlük kavramlarının ortaya çıkması ile beraber restorasyon bilinci sürekli tartışılmış ve gelişerek devam etmiştir. Restorasyon olgusunun ortaya çıkmasının ardından erken dönem ile başlayan çalışmalar günümüze kadar gelişerek devam etmiştir. Daha çok dini yapılarda restorasyon yapılarak koruma sağlandığı görülmüştür. Bu yolla hem kutsal koruma, hem de dini yapılarda işlevin sabit kalması sağlanmıştır (Gülşah 2017).

1.2. Kültür Varlığı Olan Camilerin Tescillenmesinin Restorasyon Sürecine Katkıları

Bu başlık altında kültür varlıklarının tescillenmesi sürecinin nasıl işlediği, koruma kullanım dengesi içinde sürdürülebilirliğinin sağlanması ve korunma sürecinde restorasyonun önemi hakkında bilgi verilmiştir.

1.2.1. Kültür Varlığı Camilerin Tescillenmesi

Tescili yapılması istenen kültür varlıkları için herhangi bir kurum veya kişi tarafından yazılı olarak yetki alanı içinde bulunduğu koruma kuruluna ya da ilgili bakanlığa başvuru yapılır. Böylelikle ilgili Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Müdürlüğü tarafından değerlendirme süreci başlar.

2863 sayılı Kültür Varlıklarını Koruma Kanunu 7. Maddesine göre taşınmaz kültür varlıklarının tescillenmesi Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından doğrudan

veya bakanlığa bağılı bölgedeki koruma kurullarının uzmanlarından alınan destek ile beraber koruma kurulunun gündemine alınır ve konu değerlendirilir. Eserin; sanat, tarih, bölge ve diğere özelliklerine bakılarak benzer örnekler ile karşılaştırması yapılır ve belli bir dönemi yansıtır olması halinde eser, korunması gerekli kültür varlığı olarak ilgili koruma kurulunda alınan karar ile tescillenir (Anonim-1.1.1.b, 2022). Tescili uygun görünen kültür varlığının tapusunun beyanlar kısmına tescilli olduğuna dair şerh düşölür. Tescilli cami ve mescitler genellikle tapuda; özel bir mülkiyete, vakıflara ya da resmi bir kuruma ait olabilmektedir.

1.2.2. Kültür Varlıklarının Koruma Kullanma Dengesi İçerisinde Sürdürülebilirliğinin Sağlanması

Yapıyı koruyan ve yaşatan en önemli etkenlerden biri yapının kullanılıyor olmasıdır. Kullanılmayan metruk yapılar; doğal koşullar ile beraber eskimeye yüz tutarak korunması zor mekânlar haline gelmiştir. Dini yapıların korunmasındaki en önemli avantaj ise; kullanıcılar bu mekânları kutsal saydığı için yapının korunmasına azami özen göstermekte ve bu mekânları korumaktadır. Böylece yapının sürdürülebilirliği sağlanabilmektedir.

Rölöve, restitüsyon ve restorasyon projeleri Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın proje çizmeye yetkili firmaları tarafından hazırlanmaktadır. Özel mülkiyete ait eserlerde ise proje çizmeye yetkili olmak için Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın proje çizmeye yetkili firma olması zorunluluğu aranmamaktadır. Ancak TMMOB (Türkiye Mimarlar ve Mühendisler Odası Birliği) tarafından proje çizmeye yetkili olan büro tescil belgesi olan mimar tarafından çizme zorunluluğu vardır. Rölöve ve restitüsyon projeleri proje müellifince onaylanarak koruma kuruluna iletilir. Restorasyon projesi ise ilgili belediye tarafından onaylanır ve belediye tarafından koruma kuruluna iletilerek inceleme başvurusu yapılır. Hazırlanan projeler ilgili koruma kurulunca değerlendirilir. Koruma kurullarında bulunan uzmanlar; rölöve, restitüsyon ve restorasyon projelerini, sanat tarihi raporlarını ve fotoğraf albümlerini inceler ve yerinde yapıyı inceleyerek proje uygunluğunu kontrol eder. Gündeme alınan projeler komisyon tarafından incelenir ve konusunda uzman kişiler tarafından değerlendirmeye alınır. İlgili koruma kurulu kararı ile onaylanan projeye uygun restorasyon yapmak; yapı sahibi ve proje müellifinin sorumluluğundadır.

1.2.3. Kültür Varlığı Camilerin Korunması Sürecinde Restorasyonun nemi

Camiler yapılmaya başlandığı ilk günden bugüne kadar İslamiyet'in kutsal mekânı olduğu için genellikle en özenli işçilik ve malzeme kullanılarak yapılmıştır. Özellikle Osmanlı Dönemi'nden 20. yy başlarına kadar yapılmış olan camiler ve mescitlerden günümüze kadar yaşamış olanların hemen hepsi tespit edilmesi halinde tescile uygun bulunmaktadır. Hiç şüphe yoktur ki Osmanlı Dönemi'nde cami mimarisinin en büyük dehası Mimar Sinan'dır. Mimar Sinan'ın kendisi fakir ve sade bir hayat yaşamış olsa da inşa ettiği camilerde her zaman mükemmeli olmayı denemiştir. Her yeni eserlerinde estetik ve geometrik yönden hayranlık uyandıran camiler inşa etmiştir. Sinan; eseri yok etmek yerine tescilli eserlerin korunması sürecinde aranan ve en sık tercih edilen yöntemi yani güzel olanı görmeyi ve korumayı hedeflemiştir (Sarınal 2021). Restorasyonu yapılan eserlerde koruma kavramının gerekleşiyo olmasđ, yapıları gelecek nesillere aktarmak için önemli bir çalışmadır.

1.3. Kültür Varlıklarına Yönelik Proje Hazırlanması ve Uygulanması Aşamasında İzlener Teknik alışmalar

Bu başlık altında kültür varlıklarına yönelik proje hazırlanması kapsamında izlenen teknik çalışmalar ve uygulamaya yönelik nelere dikkat edilmesi gerektiğinden bahsedilmiştir.

Rölöve alışmaları

Rölöve, yapının mimarisini taşıyıcı sistem ile beraber yapı malzemelerine ait mevcut durumun ölçekli olarak çizilmesi, süsleme elemanlarına ait mevcut durumların belgelenmesi, yapısal bozulma ve deformasyonların çizimle ve raporla anlatılmasıdır. Rölöve alışmaları yazılı ve görsel belgelerden oluşur. Yazılı belgeler; çizim, araştırmalar sonucu yapılan tanım ve açıklamaları içerir. Görsel belgeler ise yapıya ait bütün mekânları ve ayrıntıları kapsayacak şekilde yapının fotoğraflarını yer ve yönleri ile plan üzerinde işaretleyerek hazırlanır (Anonim-1.3, 2022). Üç boyutlu belgeleme tekniği olan lazer cihazlar ile ölçüm yapılması, rölöve hazırlanması sürecinde hata oranını oldukça düşük seviyelere indirir (Uzunel ve zdemir 2022).

Rölöve Analiz Çalışmaları

Rölöve çizimleri tamamlandıktan sonra hazırlanan altlık üzerinde yapının geçirdiği evrelerin kronolojisi belirlenir ve özgün elemanların analizleri paftalar üzerinde renkli lejantlar ve taramalar ile ifade edilir. Binanın dikkatlice incelenmesinin ardından rölöve analiz paftası üzerinde ifade edilen yapının geçirdiği onarımlar ve binadan gelen izlerden yola çıkılarak yapı elemanlarının yapım tekniğine bakarak özgünlük analizi yapılır. Yapıda gözlenen hasar ve bozulmalar hazırlanan lejant ile rölöve çizimlerinin üzerinde renklendirilerek gösterilir. Yapıda kullanılan malzemeler, yapım teknikleri, strüktürel sistem analizi, bozulma ve deformasyonların tamamı rölöve analiz raporunda da anlatılır (Anonim-1.3, 2022).

Restitüsyon Çalışmaları

Restitüsyon çalışmaları kapsamında ilk yapılması gereken sanat tarihi araştırmalarıdır. Sanat tarihi raporları kapsamında yapının yer aldığı çevrenin genel tarihi, yapı türüne ve türün gelişimine ait temel bilgiler, arşiv kayıtları, onarım harcamalarının kayıt edildiği defterler, gezginlerin notları dikkate alınır. Restitüsyon çalışmaları yapılırken; karşılaştırma çalışmaları yapılarak özellikle plan ve cephe tipolojileri benzer dönem örnekleri ile kıyaslanır. Yapıdan, tarihi kaynaklardan ve karşılaştırmalı çalışmalardan gelen bilgiler ile yapının farklı dönemleri belirlenir. Restitüsyon projesinin hazırlanmasının ardından yapının geçirdiği dönemlere ait değişimlerin anlatılması ile restitüsyon raporu hazırlanır (Anonim-1.3, 2022).

Restorasyon Çalışmaları

Restorasyon kültür varlığını korumak ve onarmak amacıyla yapılmaktadır. Tüm projelendirme çalışmaları tarihi birer belge niteliği taşır. Restorasyon kapsamında restitüsyondan gelen izler ile yapının özgün değerini bozmayacak, algısını güçleştirmeyecek koruma ve kullanım için gerekli müdahaleler yeni teknikler ile yapılmalıdır. Yapının yeniden kullanılması restorasyonda bir araçtır. Restorasyonun çalışma teknikleri kapsamında; sağlamlaştırma, bütünleme, yenileme, yeniden yapma, temizleme, taşıma çalışmaları yer almaktadır. Restorasyon aşamasında en uygun yöntem sağlamlaştırma olsa da, bu tekniklerden birkaçı beraber de kullanılabilir. Restorasyon raporunda; restorasyon projesinin çizilmesi

sırasında alınan kararlar detaylıca anlatılmakta ve her yapı elemanına yapılacak müdahaleye karar verilmektedir (Anonim-1.3, 2022).

Müdahale Çalışmaları

Müdahale çalışmaları kapsamında rölöve projesi altlık yapılarak; tamamlanacak, yenilenecek ve korunacak yapı elemanları lejant ile gösterilip renklendirilir, onarım malzemeleri ve teknikleri ayrıntılı şekilde anlatılır. Bununla beraber yapıyı korumak amacı ile getirilen üst örtü yalıtımı ve drenaj gibi yeni imalatlar da müdahale paftasında belirtilir. Müdahale projesi hazırlanması ile beraber yapılacak müdahalelerin tüm teknik detayları raporda tarif edilir (Anonim-1.3, 2022).

Mühendislik Çalışmaları

Statik proje ve raporlama çalışmaları kapsamında; rölöve ve restitüsyon çalışmalarının tamamlanması ile yapının taşıyıcı sistemi belirlenir. Yazılım programlarıyla yapısal analiz yapılarak güncel deprem yönetmeliğine göre hesap yapılır ve rapor hazırlanır. Bununla beraber yağmur suyu, pis su, içme suyu gibi güncel sahaya ait altyapı uygulama projeleri hazırlanır. İdarenin gerekli görmesi halinde sondaj çalışması yapılarak zemin etüt raporu hazırlanır (Anonim-1.3, 2022).

Mekanik proje ve raporlama çalışmaları kapsamında; mevcut mekanik tesisatlar dikkate alınır, çizim ve fotoğraflar ile belgelenir. Günümüz teknolojisi ile beraber yapının estetiğine uygun yapı elemanları kullanılır. Temiz su, pis su, yağmur suyu, ısıtma tesisatı, havalandırma ve iklimlendirme tesisatları, yangın söndürme tesisatı ve otomatik kontrol tesisatları kullanıcının istekleri doğrultusunda özgün yapının estetiğini bozmayacak şekilde projelendirilir (Anonim-1.3, 2022).

Elektrik proje ve raporlama çalışmaları kapsamında; mevcut elektrik tesisatları dikkate alınır ve çizim ve fotoğraflar ile belgelenir. Günümüz teknolojisi ile beraber yapının estetiğine uygun yapı elemanları kullanılır. Aydınlatma ve priz tesisatı, topraklama ve yıldırımdan korunma, telefon ve data tesisatı, ses sistemi, yangın algılama tesisatı, kamera tesisatı ve varsa öngörülen diğer tesisat projeleri kullanıcının istekleri doğrultusunda özgün yapının estetiğini bozmayacak şekilde projelendirilir (Anonim-1.3, 2022).

Uygulama Çalışmaları

Hazırlanan rölöve, restitüsyon ve restorasyon projeleri ile beraber mühendislik çalışmaları doğrultusunda uygulama aşamasına geçilmektedir. Restorasyon; tarihi binaların zaman ve çevre koşullarından dolayı oluşan deformasyon ve bozulmalarının onarımı amacı ile yapılır. Bu yapıların tarihi kimliklerinin korunması ve hazırlanan projeler ile uyumlu olması ile yapının gelecek nesillere aktarılması hedeflenir. Restorasyon sırasında her ne kadar özgün yapım tekniği kullanılmasına önem verilse de gerekli görülmesi ve gelenekselin yetersiz olması halinde çağdaş yapım teknikleri kullanılması da mümkündür (Bozkurt, Karakaş ve ark. 2015). Restorasyonda kullanılan malzemeler hem yapı ile uyumlu olmalı hem de tamamlama yapılan kısımlarda kullanılan malzeme ve yapım tekniği ile nitelikli eklenti olduğu hissedilmelidir. Örneğin taş kısımda yapılacak bir tamamlamada, yeni kullanılacak taş daha açık veya daha koyu tonlarda kullanılmalı ve kültür varlığına restorasyon ile nitelikli ek olduğu hissedilmelidir.

Restorasyonu yapılan bir yapıya işlev yüklenmesi, yapının korunması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması açısından önemlidir. Gerekli bakımların yapılması ve yapının yaşaması için kültür varlığının kullanılıyor olması Venedik Tüzüğü'nde de yer almaktadır (Boyraz 2022).

1.4. Mescit Mimarisi ve Gelişimi

İslamiyet'in doğuşu ile birlikte İslam dinine uygun ibadet mekânlarına ihtiyaç duyulmuştur. Bunun sonucunda da ibadet mekânı mimarisi kavramı ortaya çıkmıştır. İslam dinine uygun olarak ibadet yapılan ana mekânlar; mescitler ve camiler olmuştur. Hz. Muhammed'in evi İslamiyet'in doğuşuyla beraber ilk mescit olarak kabul edilmiştir. Mescit kavramı o günden başlayarak günümüze kadar gelişerek devamlılığını sürdürmüştür (Kırkıl ve Erten 2008). Camiler, mescitlerin daha büyüğü ve toplu ibadetlerin yapıldığı alanlar olarak adlandırılmaktadır. Cami mimarisinin tarihsel süreç içinde gelişimi çerçevesinde başlangıçta cuma namazlarında hutbe okunması için minber bulunan mescitlerin cami olarak adlandırıldığı görülmektedir. Minberi olmayan ve camiden daha küçük mekânlar ise mescit olarak adlandırılmaktaydı (Yılmaz 2008). İlerleyen zamanlarda ise toplumun önde gelenlerinin kabirlerinin bulunduğu camiler de mescit olarak anılmaya başlamıştır

(Arseven 1950). Mescitler mimari üslupların etkisi ve farklılaşması ile değişerek günümüze ulaşmıştır (Gülşah 2017). İslam dinine ait büyük boyutlu ibadet mekânları olarak adlandırılan camilerden şehir merkezlerinde bulunanlar ise zaman içinde Cami-i Kebir, Ulu Cami veya Mescit-i Cuma olarak adlandırılmıştır (Arseven 1950).

Geniş bir coğrafyaya yayılan İslam dini ibadet yapıları; çeşitli iklimler ve coğrafi şartlara bağlı olarak farklı mimari biçimlerde inşa edilmişlerdir. Bu bağlamda İslamiyet'in ilk yıllarında dini yapılar küçük toplulukların ibadet edebilmesi için sosyal birliktelik oluşturma amacıyla basit plan tipinde kolayca temin edilebilen malzemeler ile genellikle yığma taş ve ahşap malzeme, bazen de kerpiç kullanılarak inşa edilmiştir (Kırkıl ve Erten 2008). Basit plan tipinde inşa edilen mescitler sivil mimarinin de izlerini taşımıştır. Kullanılan yapı malzemelerinden dolayı birçok mescit zaman içinde yok olmuş veya yıkılmıştır. Diğer taraftan yapılan onarımlarla ayakta kalan ve günümüze kadar ulaşan pek çok mescit bulunmaktadır (Arseven 1950).

İbadet mekânı olarak mescitlerin yapımının tercih edildiği durumlar ve yerler; ibadet edecek kişilerin nüfus olarak az olduğu yerler, iş yerlerine yakın ibadet etme ihtiyaçlarının olduğu bölgeler ve hayır sahiplerinin maddi varlıklarına göre camiye kıyasla daha az maliyeti olan mescitleri yaptırmayı tercih ettiği durumlar olarak sıralanmaktadır (Önkal 1993). Küçük yerleşim yerlerinde ibadet amaçlı yapılmakla beraber, medreseler, hanlar, kervansaraylar, saraylar, köşkler ve benzeri yapılarda da mescitler inşa edilmiştir (Arseven 1950). Yerleşim yerlerine yakın olarak inşa edilen mescitler ibadet amacıyla inşa edilmiştir. Bununla beraber ticaret mekânlarına yakın olarak konumlanmış olan mescitler; ibadet amacıyla birlikte, toplantıların, duyuru ve ilanların yapıldığı yerler olarak da hizmet vermiştir (Önkal 1993). Süreç içerisinde mescitlere kadınlar mahfili ve minber eklenmesi ile cuma namazları kılınması ve kadınların ibadet etmeleri sağlanmıştır. Böylelikle mescitlerin yoğun kullanılan mekânlar halini aldığı bilinmektedir (Gülşah 2017).

Camiler ve mahalle ölçeğinde inşa edilen İslam dini mimarisinin en önemli mekânlarından biri olan ve halk arasında cami olarak da bilinen mescitlerde yapılan ibadetler süreklilik arz etmektedir. Dini yapı olarak anlamı ve değeri ile birlikte

kullanım değeri nedeniyle de bu mekânların korunması ve yaşatılması büyük önem arz etmektedir (Gülşah 2017).

1.4.1. Kùltür Varlığı Camilerin Mimarisi ve Gelişimi

Bu çalışma kapsamında kùltür varlığı camilerin mimarisi ve gelişimi ile ilgili literatürde yer alan çalışmalara yer verilmiştir.

Tolga Kırkıl'ın 'Adana Kent Merkezindeki Cami Mimarisinin Geçmişten Günümüze Gelişimi' adlı çalışması kapsamında Adana şehir merkezinde bulunan camilerin mimarileri incelenmiş olup tarihi sıralaması yapılmıştır. Plan şemalarının zaman içindeki değişimleri tespit etmiştir. Bu veriler sonucunda Cami mimarisinin gelişimi ile oluşan değişimleri belirtmiştir. Çalışmasını yazılı ve çizili literatür taramaları yaparak yürütmüş olup, eleştiri çalışmasından faydalanmıştır. Gözlem yaparak camiler yerinde incelenmiş ve fotoğraflarını çekerek belgeleme yapmıştır. Yerinde inceleme sonucunda yapıların kendine has özellikleri, kullanım süreçleri irdelemiş ve çalışmaya eklemiştir. Tüm bu veriler ışığında Adana kent merkezinde bulunan camilerin karşılaştırması yapılmış ve camilerin gelişimini ortaya koymuştur (Kırkıl ve Erten 2008).

Özlem Paylan'ın 2011 yılında yaptığı 'Mimar Sinan ve Osmanlı Cami Mimarisinin Gelişimindeki Rolü' çalışması ile Mimar Sinan'ın Osmanlı Dönemi'ndeki cami mimarisinin kubbe tekniği ve gelişimini incelemeyi hedeflemiştir. Çalışması kapsamında literatür araştırmaları yapmış, gözlem ve fotoğrafla belgeleme tekniği ile eleştirel yaklaşımda bulunmuştur. Cami mimarisinin gelişiminde yapı elemanlarının beraber kullanılma şekli, mekan ve strùktür ilişkisi, yapının estetiği açaşından eserlerini incelemiştir. Mimar Sinan'ın hem sanat hem de usta olarak cami mimarisine Osmanlı mimarisine katkılarını ortaya koymuştur (Paylan 2011).

Tuncer Doğan'ın 2013 yılında yaptığı 'Osmanlı Cami Mimarisi'nde Aydınlatma Düzenleri Açaşından Gelişim (XIV. – XVII Yy.)' makalesi kapsamında Osmanlı cami mimarisi ilk eserleri ile yaklaşık dört asırlık süreçte ne kadar değişip geliştiği ve Mimar Sinan döneminde ne gibi ilerlemeler olduğu konusu üzerinde çalışmalar yapmıştır. Osmanlı cami mimarisinin gelişimi süresince sanat ve işlevin birlikte nasıl ilerlediği, resim ve heykel sanatlarının, ışık ve gölgelerin mimarlar için

eserlerde ne kadar önemli olduğundan bahsetmiştir. Çalışmasını İstanbul, Bursa, Edirne ve Anadolu’da bulunan yaklaşık 35-40 adet cami üzerinde yapan Tuncer Doğan, bahsi geçen süre içinde cami mimarisinde aydınlatma tekniklerinin gelişimi incelemiş ve Mimar Sinan döneminde doruk noktaya ulaştığı sonucuna varmıştır (Doğan 2013).

2016 yılında Ahmet Akın tarafından ‘Tarihi Süreç İçinde Cami ve Fonksiyonları Üzerine Bir Deneme’ çalışmasında camilerin tarihi süreç ile mimari gelişimlerini incelemekle beraber ne gibi işlevleri olduğu ortaya konulmuştur. Yurt içinde ve yurt dışında bulunan camileri inceleyerek çalışmasına yön vermiştir. Mimari açıdan Emeviler ve Abbasiler döneminde fetihlerin artması ile camilerin sayısında artış olduğunu, Selçuklu dönemi camilerinde ağaç ve taş sütunların yoğun kullanıldığı, beylikler döneminde tek kubbeli cami mimarisinin hâkim olduğu ve Osmanlı Dönemi’nde ise büyük kubbeli camilerin yapılması ile cami mimarisinin gelişiminin doruklara ulaştığının tespitini yapmıştır. Camilerin ibadet amacı dışında eğitim, sosyal ve kültür amaçları olduğu da araştırmanın sonuçlarındandır (Akın 2016).

Alev Erarslan’ın 2017 yılında yaptığı ‘Türkiye’de Çağdaş Cami Mimarisi Tasarımında Yenilikçi Yaklaşımlar’ çalışması kapsamında günümüz cami mimarisinin tasarım yaklaşımları incelenmiş ve 20 yy. cami mimarisinin gelişiminin ortaya konulmasını hedeflemiştir. Çalışma kapsamında seçilen yapıları fonksiyon açısından incelemiş, mekân kullanımlarını irdelemiş, genel plan şemaları ve cami mimarisinin geleneksel unsurları olan kubbe, mihrap, minber, minare, kürsü, avlu gibi işlevsel ve sembolik öğelerin tasarımlarındaki yeniliklerini ortaya koymuştur. Sonuç olarak hem cami mimarisinde hem de cami mimarisinin geleneksel elemanlarında yenilikçi tasarımlar, çağdaş form ve malzemeler ile teknolojiye de faydalanılan yeni üslup arayışı olduğu sonucuna varmıştır. Çalışma sonucunda; tasarım yapılırken özellikle üzerinde düşünülen diğer bir unsurun da cami mimarisinde ışığın kullanımı olduğu belirtilmiştir (Akbulut ve Eraslan 2017).

İzzettin Kutlu’nun 2021 yılında yaptığı ‘Artuklu Dönemi Mimarisinin Anadolu Cami Tipolojisindeki Etkilerinin İncelenmesi’ adlı makalesinde Artuklu Dönemi yapılarında ortaya çıkan mimari gelişimler ve cami tipolojisine ne gibi katkıları olduğu araştırmıştır. Çalışmayı literatürden veri toplamak ve toplanan verilerin izi ile bir

sonuca varma yöntemini yürüterek yapılmıştır. Bu çalışmalar sonucunda; darüşşifa yapılarının ortaya çıkması, plan tiplerine açık avlu kavramının girmesi, mihrapların önünde bulunan kubbelerin varlığı, dikdörtgen ve enine uzanan plan tipolojisi, harim mekânının yapıya eklenmesi ve iki minare yapılması çalışmanın sonucunda bulunan Artuklu Dönemi cami mimarisinin özellikleridir (Kutlu ve Soyluk 2021).

1.4.2. Ahşap Direkli Cami Mimarisi ve Gelişimi

Ahşap, ağacın kesilmesi ile birlikte elde edilen ve sanat eserlerinde farklı amaçlarla kullanılmış ve halen kullanılmakta olan bir yapı malzemesidir. Tarih içinde ahşabın günlük yaşamda kullanımı ile beraber ahşap işçiliği de değer kazanmış ve mimari yapı malzemesi olarak kullanımı hız kazanmıştır (Yücel 1989). Ahşabın yapı malzemesi olarak kullanımı insanlığın var oluşu ile başlamıştır. İnsanlar; göçebe hayatının ortaya çıkması ile birlikte barınma ihtiyaçlarını karşılamak için işlenmesi kolay malzemeler tercih etmişlerdir. Tarıma dayalı üretimin başlaması ve yerleşik yaşama geçişle beraber ahşap malzeme kullanımı artmıştır. Özellikle konut ve ibadet yapılarında da ahşabın kullanım oranının arttığı bilinmektedir (Doğan 1997).

Pazırık kazılarında ortaya çıkan eserler incelendiğinde; Orta Asya Türklerinin ahşap malzeme ile ürettikleri eserlerin çok eski tarihlere dayandığı görülmektedir. 1865 yılında Radloff tarafından Altaylar'da kurganlarda bulunan ahşap eşyalar bu kapsamda karşılaşılan ilk örnekler arasında yer almaktadır (Kutlu ve Kutlu 2021). İslam mimarisinde; günümüze asma yaprağı ve akantusdan oluşan zengin süslemeli ahşap eserler ulaşmıştır. Bazı sarayların cephelerinde bulunan taş kabartmalar Emeviler ve Abbasiler döneminde çok az değişiklik yapılarak kullanılmıştır. Suriye ve Mısır'da yapılan taş kabartmalar Fâtımî ahşap eserlerinin şekillenmesini büyük ölçüde etkilemiştir. Taşkent ve Semerkant müzelerinde zengin bezemeli ahşap sütun başlıkları, Pencikent müzesinde Obur ve Kurut Camilerinden kalan ahşap sütunlar, Hive Mescid-i Cuması'ndan günümüze kalan ahşap dikmeler, 10.yy. - 13.yy. ahşap dikmeli camilerinin günümüze kalan izleridir (Bayhan 2009). Anadolu mimarisinde uygulanmaya başlayan ahşap dikmeli ve ahşap tavanlı camiler; Karahan ve Gazne döneminde bir gelenek halini almaya başlamış olup, Anadolu'da önce Selçuklu, Beylikler ve sonrasında da Osmanlı Dönemleri'nde yapımı devam etmiştir (Duran 1988).

Ahşap dikme ve tavanlar; genellikle Anadolu'nun ormanlarının yoğun olduğu bölgelerinde cami ve mescit mimarisinde daha çok kullanılmaktadır (Aydın 2017). Selçuklular ahşap işçiliği ile çokça ilgilenmiş ve mimari yapı malzemesi olarak çeşitli elemanlarda ahşabı kullanmıştır. Ahşaptan; minber, mihrap, kürsü, sanduka, rahle ve sanat değeri yüksek pek çok eser yapmışlardır. Selçuklular, yaptıkları ahşap eserlerde genellikle kabartma (oyma), şebekeli oyma ve boyama tekniklerini kullanmıştır. Oyma tekniğinde; ağaç yüzeyinin kalem kullanılarak oyulması ile kabartma motifler ortaya çıkmaktadır. Bu tür süsleme sanatları 'derin oyma' ve 'eğri kesim' olarak kalemin tutuluş şekline göre çeşitlenmektedir. Şebekeli oyma tekniğinde ise ağaç yüzeyi tamamen ortadan kalkar ve ahşap üzerindeki kıvrık dallardan oluşan desenler birbirine bağlanarak çeşitli tasarımlar meydana gelir. Şebekeli oyma tekniği ile genellikle minber, kürsü, rahle ve korkuluklar yapılmıştır (Öney 2007).

Ahşap malzeme Selçuklu Dönemi'nde cami ve mescitlerin ana yapı malzemesi olmuştur. Pek çok eserde ahşap sütun başlıkları, çıkmalar ve yastıklar; dikmeler ve kirişler üzerinde boya ya da işleme yapılmak suretiyle yeni teknikler uygulanmıştır (Eskici 2006). Önceleri Orta Asya Türk Mimarisinde kullanılan ahşap malzeme ve ahşap işçiliği Anadolu'da yer almaya başlamıştır. Bunun sonucunda, ahşap malzeme bu bölgelerde bir gelenek haline gelmiştir. Anadolu coğrafyasında Akdeniz ve Karadeniz'de bulunan ormanlar yöredeki yapıların ana taşıyıcı malzemesi olarak ahşabın kullanımına imkân sağlamaktadır. Anadolu mimarisinde camilerin örtüsü genellikle kubbe olsa da Afyon Ulu Cami (1272), Ankara Arslanhane Cami (1289–1290), Sivrihisar Ulu Cami (1275) ve Beyşehir Eşrefoğlu Cami (1297) gibi önemli eserlerde ahşap dikmeler ve ahşap kirişler ile taşıtılan düz tavanların inşa edildiği de görülmektedir. Ayrıca Sivrihisar Ulu Cami'de bulunan ahşap direklerin üzerinde oyma ve kabartmalar bulunmaktadır (İlter 1980). Bu ahşap direklerin süslemesinde siyah ve yeşil renkleri ile kalem işleri süsleme yapılmıştır. Ankara Arslanhane Cami'sinde bulunan ahşap direklerin üzerinde ise antik başlıklar bulunmaktadır. Ahşap camilerin en önemli örneklerinden biri olan Beyşehir Eşrefoğlu Cami diğer ahşap direkli ve tavanlı camilere kıyasla orta nefinde daha geniş açıklık geçmiştir. Selçuklu Dönemi'nde Anadolu'da inşa edilen mimari yapılarda, temin edilmesi kolay ve ekonomik olduğunu için genellikle kerpiç ve ahşap malzemeler beraber kullanılmıştır (Yücel 1989, Öney 2007, Bayhan 2009).

Selçuklular ile başlayan ahşap malzemenin kullanıldığı ahşap bezeme sanatı, Osmanlı Dönemi'nde en üst seviyeye ulaşmıştır. 14.yy. ahşap işçiliğinde Selçuklu ve Osmanlı Dönem'leri arasında geçiş dönemi olmuştur. Osmanlı Dönemi'nde de kabartma (oyma), şebekeli oyma ve boyama teknikleri kullanılmıştır. Osmanlı Dönemi'nde yeni bir teknik geliştirilmemiştir. Ancak farklı üsluplar ile göze hoş gelen farklı tasarımlar yapılmıştır. Kakma ve sedef mozaik teknikleri ön plana çıkarılmış (Ayduslu 2012), Kündekârî sanatı geliştirilmiştir. Bu dönemlerde bitkisel işlemlerinin kullanımı oldukça fazladır. Dönemde Anadolu'da mimaride genellikle kullanılan ağaçlar; ceviz, şimşir, meşe, ihlamur ve sedir gibi yerli ağaçlar olmuştur. Osmanlı Dönemi'nde birçok caminin taşıyıcı sisteminde, üst örtüsünde, mihrap, minber, kürsü, korkuluk gibi yapı elemanlarında ahşap malzeme kullanımına oldukça sık rastlanmaktadır (Yücel 1989).

Ahşap direkli ve tavanlı camilerin özgün çatı sistemleri incelendiğinde 1950'li yıllara kadar toprak damlı özgün çatı sistemlerinin kullanıldığı görülmektedir. 1950 yılından sonra ise birçok camide kırma çatı sistemi yapılmıştır (Denktaş 2005).

Anadolu'da büyük ölçekli camilerin yapımlarından sonra, 17.yy. sonrası düşük yapı maliyetli olan, kerpiç ve ahşabın beraber kullanıldığı camilerin sayısı artmıştır. Sarızade Mehmet Paşa Cami; 18. yy.'da, Şems Cami; 19. yy da, Uzunhacıoğlu Cami; 18-19.yy da, Çatalpınar Cami; 19.yy da Sivas il merkezinde yapılmış ve bu araştırmanın örneğini oluşturan Kültür Cami ile benzer yapım sistemine sahip ahşap direkli kerpiç camilerdir (Ünsal 2006). Ayrıca, Denktaş (2005)'in ortaya koyduğu gibi, 18. yy. eseri olan Tuğut Köyü Cami 19. yy. eseri olan Güllübağ Cami ve 18.yy.'da yapılmış olan Zeliha Hatun Cami; Divriği'de bulunan Kültür Cami ile benzer yapım sisteminde ahşap direkli kerpiç camiler arasında yer almaktadır.

Kısaca, Kültür Cami, ahşap direkli ve ahşap tavanlı cami plan tipinde inşa edilmiştir. 16. yy.'da inşa edildiği düşünülen Kültür Cami'nin günümüze dek geçirmiş olduğu onarımlardan dolayı yapım malzemesi büyük ölçüde değişmiştir. Kültür Cami'sine ilişkin detaylar çalışmanın materyal kısmında sunulacak olduğundan izleyen bölümde kültür varlıklarının korunması konusuna odaklanılacaktır.

1.5. Dünya’da Korunan Kùltür Varlığı Cami Örnekleri

Bu başlık altında dünyada korunan kùltür varlığı camiler ve dünyada kùltür varlığı camilerin korunmasına yönelik literatürde yapılan çalışmalara yer verilmiştir.

1.5.1. Dünyada Korunan Kùltür Varlığı Cami Örnekleri

Bu bölümde dünyanın farklı yerlerinde inşa edilmiş ve korunan cami örneklerinden 3 tanesine ait bilgiler ortaya konulacaktır. Şeyh Lütfùllah Cami UNESCO Dünya Kùltür Mirası Listesi’nde yer alan meydanda bulunması ve mimari özellikleri bakımından önemli bir kùltür varlığıdır. Han Cami; Kırım’da yer alan, Osmanlı-Rus savaşları ile çok zarar görmüş olup, Osmanlı Devleti tarafından neredeyse yeniden inşa edilmiş olması sebebi ile önemli bir eserdir. Hamidiye Cami Selanik surları dışında kalan tek cami olması sebebi ile önemlidir.

a. Şeyh Lütfùllah Cami, İnan (1618)

İnan’ın İsfahan kentinde, Çehel Sütun Sarayı’nın yakınında 1597-1611 yılları arasında Safavî döneminde yapılan ve UNESCO Dünya Kùltür Mirası Listesi’ne eklenmiş olan camilerin bulunduğu Nakş-ı Cihân Meydanı yer almaktadır. Şeyh Lütfùllah Cami, Safavî döneminde 1602-1618 yıllarında İslam mimarisinin en meşhur örneklerinden biri olarak bu meydanın doğu kısmında yapılmıştır. Saray halkının kullanması için yapılan caminin ihtişamlı bir kubbesi bulunmaktadır Diğer taraftan caminin ibadet mekânlarının sadeliği dikkat çekmektedir. Caminin yanında bulunan sarayın silüetini bozmamak için minaresiz olarak yapıldığı bilinmektedir (Kamit 2016). Yapıda bulunan kitabelerden kasnak yazılarının Ali Rıza-yi Abbasi tarafından yapıldığı anlaşılmaktadır. Bununla beraber kitabelerde Bakır-i Benna ve Muhammed Rıza b. Hüseyin İsfahan’da isimleri geçen diğer ustalardandır (Anonim-1.5.1 ,2010).



Şekil 1: İsfahan'daki Şeyh Lütfullah Camii, (Görsel Sahibi: Reza Alipour)

b. Han Cami, Kırım (1522)

Cami-i Kebir olarak da bilinen Han Cami 1522 yılında inşa edilmiştir. Camide Osmanlı-Rus savaşlarından sonra büyük tahribatlar meydana gelmiştir. 1740-1743 yılları arasında II. Selamet Giray tarafından yeniden inşa edilmiştir. Osmanlı İmparatorluğunu'nun caminin yeniden inşasına maddi desteği, malzeme desteği ve inşaatı yapmak için ustalar göndermesi ile katkı sağladığı bilinmektedir (Çınar 2007).



Şekil 2: Han Camii, Kırım, (Görsel Sahibi: Prof. Dr. Bozkurt Ersoy)

c. Hamidiye Camisi/Yeni Cami, Selanik, 1902

1901 yılında II. Abdülhamit Dönemi'nde fes tüccarı olan Ahmet Kapancı tarafından yapımına başlanan Hamidiye Camii'nin inşası 1902 yılında tamamlanmıştır. Hamidiye Camii'nin dönemde Selanik surları dışında ayakta kalan tek cami olduğu bilinmektedir. Yahudiler tarafından inşa edildiği için yörenin Müslümanlarının günümüzde dahi yapıyı cami olarak kabul etmedikleri bilinmektedir. Klasik İslam mimarisini yansıtan eserde Neo-Gotik dönem etkileri

görülmektedir. Hamidiye mahallesinde inanç özgürlüğüne kavuşmanın sembolü olarak inşa edildiği için Hamidiye Cami olarak isimlendirilmiştir. Uzun zaman sonra bu büyüklükte ve özende cami inşa edilmesi sebebi ile Yeni Cami ismi de kullanılmaktadır (Bayram 2019).



Şekil 3: Selanik Hamidiye Cami'nin Giriş Cephesi, Kaynak: Büyük Osmanlı Arşivi (Yıldız Esas Evrakı Defter, Gömlek No: 410).

1.5.2. Dünyada Kültür Varlığı Camilerin Korunmasına Yönelik Literatürde Bulunan Çalışmalar

Ali Ulvi, Fatih Varol, Abdurahman Yasin Yiğit tarafından 2019 yılında Uluslararası Kültürel Miras Ve Turizm Kongresi'nde sunulan 'Tarihi Camilerin 3D Modellenmesi: Özbekistan Muyi Mubarek Cami (Hz. Osman Mushafi)' çalışması kapsamında Özbekistan'ın başkenti Taşkent'te yapılan Muyi Mubarek Cami'nin kültürel miras olarak korunması ve sürdürülebilirliğinin sağlanabilmesi kapsamında belgeleme çalışmalarının hassas yapılabilmesinin önemi vurgulanmıştır. Lazer cihazlar ile yapının verileri toplanmış ve nokta bulutları ile yapının üç boyutlu modelleri oluşturulmuştur. Hazırlanan çalışmalar ile yapının teknik çizimleri yapılarak belgelenmiştir. Bu çalışmalar ile; sanal gezinti, coğrafi bilgi sistemi çalışmalarında da kullanılarak farklı meslek disiplinlerine yol gösterici olmak hedeflenmiştir (Ulvi, Varol ve ark. 2019).



Şekil 4: *Özbekistan Muyi Mubarek Cami, (Ulvi, Varol ve ark. 2019)*

2013 yılında Lorenzo Lazzarini ve Paul M. Schwartzbaum'un 'The technical examination ve restoration of the paintings of the dome of the al Aqsa mosque, Jerusalem' makalesi yayınlanmıştır. Bu çalışmada Kudüs'teki El Aksa Cami'nin 1969 yılında geçirdiği bombalı saldırılar ve sonrasında geçirdiği yangınların ardından geçirdiği onarımlardan bahsedilmiştir. Boyalı ahşap kubbesi, duvar resimlerinin korunması, sıva yüzeylerinin sağlamlaştırılması, üzerindeki bezemelerin yeniden boyanması, kubbe resimlerinin 'tratteggio' tekniği ile bütünleşmesi çalışmaları kapsamında boyama çalışmalarına hazırlık katmanlarının kimyasal ve stratigrafik analizleri yapılmıştır (Lazzarini ve Schwartzbaum 1985).



Şekil 5: *El Aksa Cami Görünüşü, (Anonim-1.5.2, 2022)*

Enea Mustafaraj ve Yavuz Yardım'ın 'Strengthening ve Restoration of Historical Structures - Mirahor Ilyas Beg Mosque in Korca' adlı verdikleri konferansta Arnavutluk Korca'da 1496 yılında inşa edilen ve hala varlığını sürdüren birkaç Osmanlı Cami'sinden biri olan Mirahor İlyas Bey Cami konu edilmiştir. Çalışma kapsamında yapının mevcut koşullarının değerlendirilmesi yapılmıştır. Cami varlığı süresince pek çok deprem görmüş ve bunlardan etkilenmiştir. Bununla beraber zamana bağlı caminin mimari özellikleri zayıflamış ve mimari değerleri zarar görmüştür. Hem yapısal, hem de mimarisini güçlendirmek amacı ile yapılan çalışma

sonucunda yapının tarihi değerlerini koruma altına almak için onarım yöntemleri geliştirilmiştir (Mustafaraj ve Yardım 2013).



Şekil 6: *Mirahor İlyas Bey Camide Tespit Edilen Kubbe ve Duvar Çatlakları, (Mustafaraj ve Yardım 2013)*

1.6. Türkiye’de Korunan Kültür Varlığı Cami Örnekleri

Bu başlık altında ülkemizde UNESCO Dünya Miras Listesi'nde yer alan ve korunan kültür varlığı camilerden Divriği Ulu Cami ve Selimiye Cami'sine yer verilecektir. Bir diğer örnek ise geleneksel İslam mimarisinin boyut olarak en büyük son camisi olan ve korunmaya devam eden Sultanahmed Cami'sidir.

a. Divriği Ulu Cami, Sivas (1228-1243)

Mengücek Gazi'nin Divriği'de kurduğu Mengücekoğulları, Anadolu'da yaşayan Türk beyliklerinin en eskisidir. Bununla birlikte Mengücekoğulları Anadolu'da yaşayan beyliklerin en uzunudur. Divriği Ulu Camisi ve Darüşşifasının kurucusu Ahmed Şah Mengücekliler'in dördüncü hükümdarıdır (Peker 2007). Divriği Ulu Cami 1228-1243 yılları arasında Ahmed Şah tarafından yaptırılmıştır. Güneyinde bulunan Darüşşifayı ise Ahmed Şah'ın eşi Melike Turan Melek yaptırmıştır. Yapının mimarının Ahlatlı Muğis oğlu Hürrem Şah olduğu bilinmektedir (Yetkin 1965). Cami ve Darüşşifa konumu itibari ile yerleşim yeri ve kale arasında ara bir mekan belirlemektedir. Divriği Ulu Caminin de her cami gibi kutsal mekan olarak kabul edilmesi, insan ve mekana aracılık etmesindedir. Taç kapıları, mihrabı, minberi, kubbesi ve diğer tüm ayrıntılarında üstün bir ustalık, sanat ve mimari görünmektedir (Peker 2007). Anadolu'da Selçuklu'ların bitişik yaptığı tek yapıdır. Ahlatlı Şah'ın yaptığı tek yapı olması sebebi ile özel olan yapı, bir kadın ve bir erkeğin birlikte yaptırdığı tek yapı olması ile de önemlidir. Eseri yaptıranların sanatçıyı

kısıtlamadıkları bu eser, dönemin sanat anlayışı ve üslubu hakkında da bilgi vermektedir (Yetkin 1965). Cami ve Darüşşifa, mimari özellikleri ile birlikte sergilediği zengin Anadolu geleneksel taş işçiliği örnekleriyle de UNESCO Dünya Miras Listesi'nde yer almayı başaran Türkiye'den ilk mimari yapısıdır.



Şekil 7: Divriği Ulu Cami ve Darüşşifası, (Özkul 2020)

b. Selimiye Cami, Edirne (1569-1575)

Selimiye Cami, 1569-1575 yıllarında Mimar Sinan tarafından II. Selim'in emri ile inşa edilmiştir. Osmanlı döneminde yapılan camiler devletin gücünü simgeleyen eserlerdir. Mimar Sinan'ın ustalık eseri olarak nitelendirdiği Selimiye Cami, UNESCO Dünya Mirası Listesi'nde yer almaktadır. Boyutları ve sanatsal değeri ile en önemli dini yapıların içinde yer alan cami, Edirne'nin simge yapılarından biridir. 31,5 m çapında 43,28 m yüksekliğinde kubbesi bulunmaktadır. Dört minaresi şehrin her yerinden algılanabilmektedir (Bozdoğan, Ovalı ve ark. 2006). Mimar Sinan'ın eserlerindeki tarihi eserlerine koruma ve kullanmaya yönelik anlayışına dair yapıda izler bulunmaktadır. Selimiye Cami'nin dış avlu duvarının dışına yerleştirdiği Bizans sütunu bu anlayışına bir örnek olarak görülmektedir. Mimar Sinan'ın bu yaklaşımı Bektaş (1992) tarafından geçmiş kültürleri benimseme ve sahip çıkma olarak nitelendirilmiştir Selimiye Cami yalnızca mimarisi ile değil, iç süslemelerindeki özen ve titizlikle de şaheser üretme çabasını sergilemektedir (Çanak 2013).



Şekil 8: Selimiye Cami, (Görsel Sahibi: Enver ŞENGÜL)

c. Sultanahmet Cami, İstanbul (1609-1617)

Sultanahmet Cami, I. Ahmed'in emri ile 1609-1617 yıllarında Mimar Sedefkâr Mehmet Ağa tarafından yapılmıştır (Ahunbay 1994). Osmanlı sanatı ve mimarisinin taş işçiliği, çini işlemleri, kalem işleri, hat sanatları, ahşap işleme sanatları gibi pek çok örneğini içinde barındıran bu eser, oldukça fazla mavi çini süslemeleri bulundurması sebebiyle "Mavi Cami" olarak da isimlendirilmiştir (Ziyrek 2009). Sultanahmet Cami'sinin tasarımında Osmanlı cami mimarisi ile Bizans kilise mimarisinin iki yy.'lık birleşimini sunmuştur. Yakınında bulunan Ayasofya Cami'sinden Bizans mimarisi bakımından etkilenmiş olup, geleneksel İslam mimarisinin boyut olarak en büyük son camisidir. Caminin usta mimarı, boyut olarak büyük, gösterişli ve heybetli fikirlerini yansıtmak istemiş ve bu isteğinde de başarılı olmuştur (Yüceil 2013).



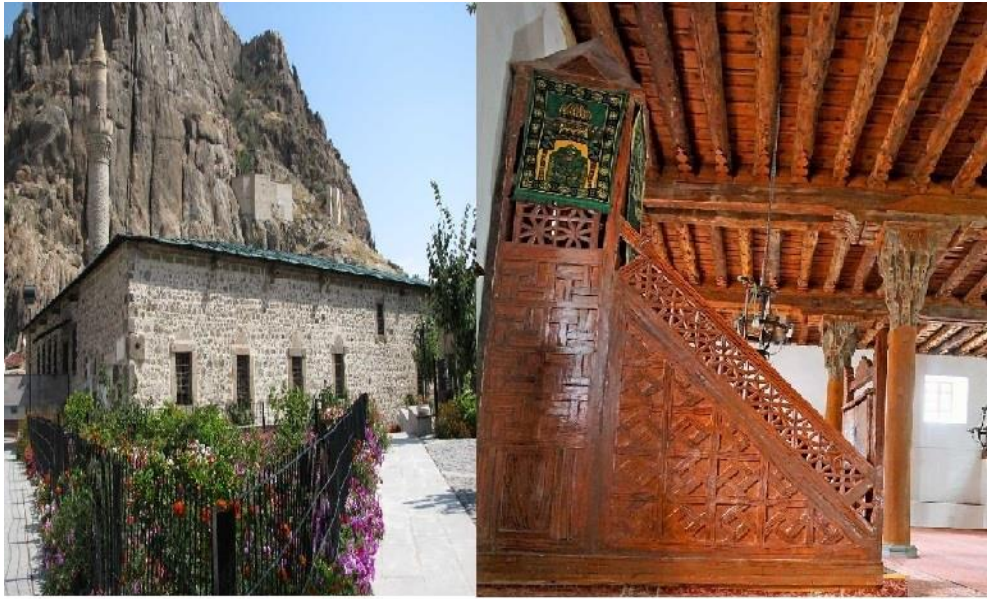
Şekil 9: Sultanahmet Cami, (Anonim-1.6, 2022)

1.6.1. Türkiye’de Korunan Ahşap Direkli Cami Örnekleri

Ülkemizin her bölgesinde kültür varlığı niteliğinde ahşap direkli cami örnekleri bulunmaktadır. İç Anadolu bölgesinde yer alan, günümüzde işlevini devam ettiren, mimari özellikleri ve süslemeleri ile dikkat çeken cami örneklerine yer verilmiştir.

a. Afyonkarahisar Ulu Cami (1272)

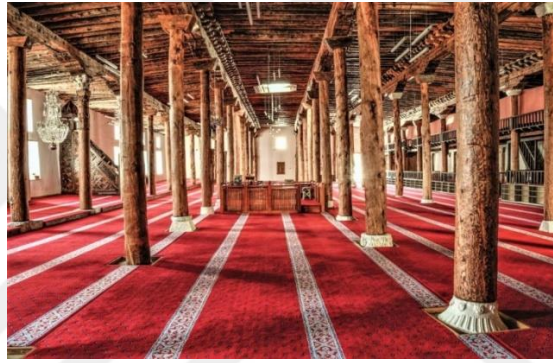
Selçuklu Dönemi’nde inşa edilmiş olan cami, ahşap direkli ve ahşap tavanlıdır. Yamuk planı olan cami kaba yonu taştan 1273 yılında Emir Hac Bey tarafından inşa edilmiştir. Kitabesinde Emir Muiniddün İsa Bey tarafından tamir edildiği yazmaktadır. Kibleye doğru 9 nefi vardır ve her nef 6 sütundan meydana gelmiştir. 40 adet ahşap sütun caminin tavanını taşımaktadır. Sütunların bir kısmının başı sade iken bir kısmının başlıkları süslemelidir. Caminin tavanı düzdür, kadınlar mahfilinin yukarısında kalan bölgelerde ve konsollarında bezemeler mevcuttur. Ahşap direklerin başlıkları ve tavadaki kirişlerde renkli kalem işleri ile süslemeler mevcuttur. Camide zengin işleme ve bezeme sanatı görülmektedir. Geometrik geçmeler şeklinde oluşturulmuş ve Selçuklu ağaç işçiliğini en güzel biçimde aktarmış olan minber özgün dokusunu günümüzde dahi korumaktadır. Üzerindeki kitabe 1272 yılında ahşap ustası Dülger (Neccar) Emir Hacı Bey tarafından yapıldığı yazmaktadır (Özkul 2021).



Şekil 10: Afyonkarahisar Ulu Cami, Dış görünüşü ve Ahşap Minber, (Anonim-1.6.1.a, 2022)

b. Sivrihisar Ulu Cami, Eskişehir (1274)

Sivrihisar Ulu Cami, 1274 yılında Eskişehir’de Eminateddin Mikail tarafından inşa edilmiştir. Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemlerinde çeşitli onarımlar görmüş olup bugüne kadar ayakta kalmayı başarmıştır (Akyol 2019). Ahşap direkli camilerin günümüze kadar korunmuş en güzel örneklerindedir. Caminin çatısı 67 ahşap direk taşır. Direklerin üst kısımları bitkisel motif ve geometrik şekiller ile süslenmiştir. Direklerin üzerinde Bizans dönemi başlıkları vardır (Altınsapan ve Parla 2004). Caminin minaresi üzerinde bulunan kitabesinden 1409 yılında Osman oğlu Hacı Habip tarafından yapıldığı anlaşılmaktadır. Minberinin Horasanlı İbn-i Mehmet tarafından geçme yöntemi ile yapıldığı bilinmektedir (İnceoğlu 2013).



Şekil 11: Sivrihisar Ulu Cami, (Anonim-1.6.1.b, 2022)

c. Eşrefoğlu Cami, Konya (1296-1299)

Konya’nın Beyşehir ilçesinde yapılan cami Selçuklu Dönemi eserlerindedir. Caminin yapımında taş, ahşap ve çini malzeme kullanılmıştır. Eşrefoğlu Cami, Selçuklu döneminden bugüne kadar özgün karakteri koruyarak günümüze kadar ulaşan en büyük camidir (Koçu 2014). Caminin tavanını 48 ahşap sütun taşımaktadır. Cami 1936-1941 yılları arasında kapsamlı onarım görmüştür. Özgün çatısı toprak olan caminin çatısı onarımlar sırasında kırma çatı olarak yenilenmiştir. 1941 yılında kiremit kaplı olan çatı 1978 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından bakır olarak yenilenmiştir. Caminin beden duvarları kesme taş ve moloz taştan inşa edilmiştir (Koçu 2014). Eşrefoğlu Cami, ahşap sütunları, tavanı, kalem işçiliği süslenmesiyle ve ahşaptan yapılan minberiyle Selçuklu Ulu Cami’lerinde görülen bu özelliklerin tamamını barındıran tek örnek olması bakımından cami mimarlığı anlamında önemli bir yere sahiptir (Koçu 2014).



Şekil 12: Eşrefoğlu Cami ve İç Görünüşü, (Anonim-1.6.1.c, 2022)

d. Arslanhane Cami (Ahi Şerafeddin Cami), Ankara (13.yy)

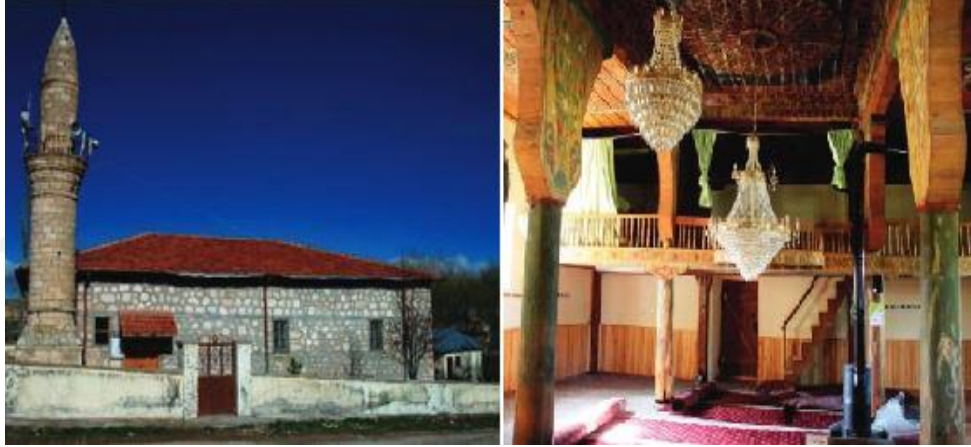
Selçuklu mimarisi ile inşa edilmiş olan cami Ankara kalesi etrafında konumlanmıştır. Camiye Arslanhane adının verilme sebebi caminin türbe duvarlarında devşirme malzeme olan Roma heykellerinin kullanılmış olmasıdır. Diğer adı da Ahi Şerafettin Cami'dir. İnşa kitabesi bulunmamaktadır. Yapım yılı bilinmeyen caminin 13. yy.'ın başlarında yapıldığı ve 1289-1290 yıllarında onarıldığı düşünülmektedir. Bununla beraber batı ve doğusunda bulunan kapıların ise 15. yüzyılda yapıldığı tahmin edilmektedir. Yapının üzerinde bulunan kitabenin mezar taşlarına ait olduğu düşünülmektedir. Bu sebeple tam yapım tarihi ile ilgili net bir bilgi verilememektedir. Moloz taş malzemeli ve ahşap hatıllı olan kısımlar onarım görmüştür. Caminin ahşap tavanında çivi kullanılmamış, geçme tekniği ile inşa edilmiştir. Ahşap işçiliğinin en güzel örneklerinden biri olan cami, günümüzde de sürdürülebilirliğini korumakta ve cami olarak kullanımı devam etmektedir. (Şahin 2020).



Şekil 13: Arslanhane (Ahi Şerafeddin) Cami, Giriş Kapısı ve İç Görünüşü, (Görsel Sahibi: Didem Şahin)

e. Acıyurt Köyü Camisi, Sivas (19.yy - 20. yy)

Acıyurt Köyü Cami'sinin tam olarak inşa tarihi bilinmese de 19.yy. sonu 20. yy. başı ile tarihlendirilmektedir. Diğer taraftan caminin girişinde bulunan sütun başlıklarında yazan kitabeden hareketle Osmanlı - Rus savaşları sonrası Müslüman halkın bölgeye gelişi ile yapımının başlamış ve 1899-1900 yılları arasında da tamamlanmış olabileceği düşünülmektedir. Bezemelerin yapıldığı tarih olarak kabul edilen 1901 ise kalemşi tekniği ile yapılan bezemede başka bir sütunun üzerinde yer almaktadır. Günümüzde ibadete açık olarak kullanılan caminin çeşitli dönemlerde çeşitli onarımlardan geçtiği bilinmektedir. Camiye 1956 yılında yamuk gövdeli silindirik bir minare eklenmiştir. Aktarılan bilgilere göre 1990'lı yıllarda ve 2018 yılında onarım gören cami onarımlar sonrası bugünkü halini almıştır (Yazar ve Çelemoğlu 2020).



Şekil 14: Acıyurt Köyü Camisi Giriş Kapısı ve İç Görünüşü, (Görsel Sahibi: Turgay Yazar, Şuayip Çelemoğlu)

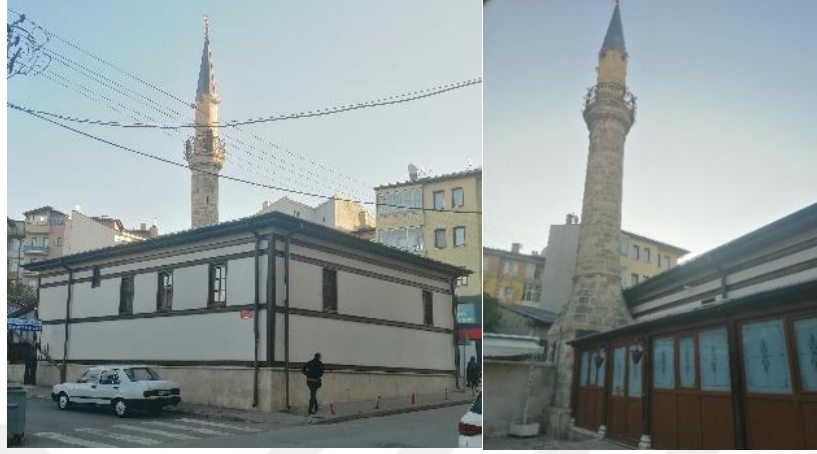
1.6.2. Sivas İl Merkezinde Bulunan Ahşap Direkli Camiler

Çalışmanın örneğini oluşturan Kültür Cami'nin yer aldığı Divriği ilçesinde bulunan camiler Divriği'nin Geleneksel Kentsel Dokusu ve Anıtsal Yapıları başlığı altında sunulacak olduğundan, bu bölümde sadece Sivas il merkezinde bulunan ahşap direkli camiler ortaya konulacaktır.

a. Sarızade Mehmet Paşa Cami (18.yy, Sivas)

Sarızade Mehmet Paşa Cami 30.05.2006 tarihinde tescillenmiş ve camiye 2008 yılında restorasyon yapılmıştır. Ahşap direkli kerpiç caminin dış cephesi sıvalı ve boyalıdır. Kare plan tipinde inşa edilmiş olan cami minaresinin tamamı kesme taştan

inşa edilmiştir. Yapının günümüzde son cemaat mahalli olarak kullanılan mekânı 1992 yılındaki onarımlar sırasında camiye yapılmış ahşaptan inşa edilmiş bir ektir. Cami çatı kaplamasının bakır, saçak altları ise ahşap kaplıdır (Denizli 1995).



Şekil 15: Sarızade Mehmet Paşa Cami Cephesi (Solda), Son Cemaat Eklentisi ve Minaresi (Sağda), (Kişisel Arşiv, 2022)

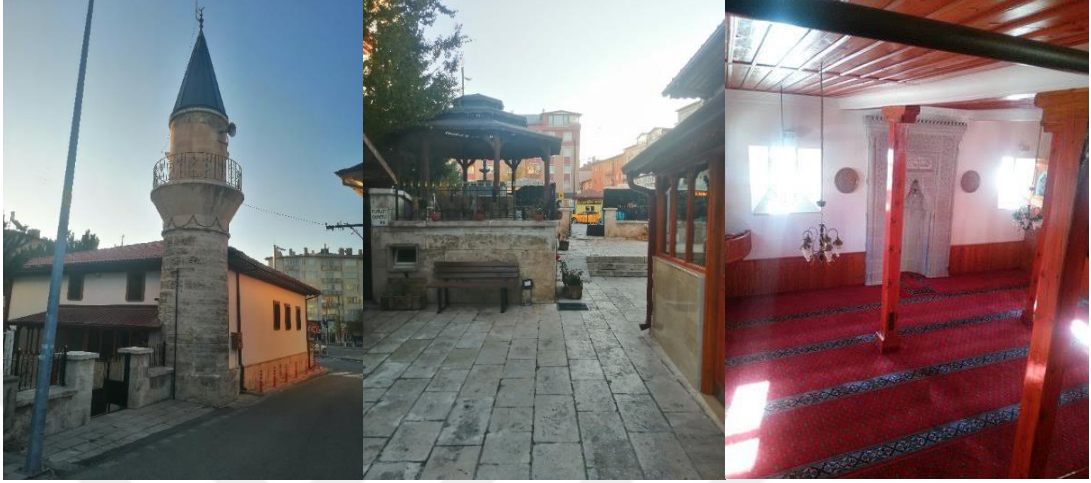


Şekil 16: Sarızade Mehmet Paşa Cami İç Görünüşü, (Kişisel Arşiv, 2022)

b. Zincirli Minare Cami (18.yy, Sivas)

Zincirli Minare Cami 12.3.1983 tarih ve 4190 sayılı karar ile tescil edilmiş olup, onarım kitabesinde 1742-1743 yılında yapıldığı yer almaktadır. Kare plan tipinde inşa edilmiş olan caminin kırma çatısı alaturka oluklu kiremitle,ve saçak altları ise ahşap kaplıdır. Cami tavanı ahşap direkler ile taşıtılmakta olan caminin ahşap mihrabı ve minberi vardır. Minaresi tamamen kesme taştan inşa edilmiş olup, külâhı bakır kaplıdır (Denizli 1998). Son cemaat yeri yapıya sonradan eklenmiş olup yaklaşık bir metre kotuna kadar mermer kaplı duvarı, üzerinde de ahşap doğramalı cam bölmesi bulunmaktadır. Son cemaat yerinin çatısı trapez saç ile kaplanmıştır.

Caminin dış beden duvarları yaklaşık bir metre yüksekliğine kadar taş olup, üzeri sıva ve boyalıdır. Cami onarım kitabesi, harim girişinde yer alan tablalı kapının üzerinde bulunmakta olup 2007 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından onarıldığı yazmaktadır.



Şekil 17: Zincirli Minare Cami ve Bahçesi, (Kişisel Arşiv, 2022)



Şekil 18: Zincirli Minare Cami Onarım Kitabesi, (Kişisel Arşiv, 2022)

c. Uzunhacıoğlu Cami (19.yy, Sivas)

Uzunhacıoğlu Cami'nin yapım kitabesi bulunmamaktadır. Arşiv kayıtları ve incelemeler yapının 19.yy.'da yapılmış olduğunu göstermektedir. Taş temel üzerine inşa edilmiş olan caminin beden duvarları kerpiç olup, ahşap tavanı ahşap dikmeler ile taşıtılmıştır (Ünsal 2006). Minaresi yonu taş kaide üzerine kesme taştan inşa edilmiştir. Minarenin üzerinde bulunan kitabede yapım yılı olarak 1999 yazmaktadır. Kareye yakın dikdörtgen plan tipinde olan caminin güneyine son cemaat yeri ve batısına mahfile çıkış yeri de olan eklenti yapılmıştır. Kıрма çatılı olan cami çatı kaplaması alaturka oluklu kiremit ile kaplıdır, saçak altları ise ahşaptır. Caminin mihrabı, minberi, kürsüsü gibi birçok yapı elemanı özgün olmayan eklentiler ile yenilenmiştir.



Şekil 19: Uzunhacıoğlu Cami Harim Tavanı ve Mahfili, (Ünsal 2006).



Şekil 20: Uzunhacıoğlu Cami ve Kitabesi, (Kişisel Arşiv, 2022)



Şekil 21: Uzunhacıoğlu Cami Minaresinin Kitabesi, (Kişisel Arşiv, 2022)

d. İmaret Cami (19.yy, Sivas)

30.11.2007 tarih ve 687 sayılı karar ile tescil edilen İmaret Cami dikdörtgen plan tipinde inşa edilmiştir. 20. yy. usta eserlerine benzeyen minberi özgündür. Özgün ahşap tavanı vardır. Avlulu caminin kırma çatısı alaturka oluklu kiremit kaplıdır. Cami beden duvarlarının iç ve dış cephesi sıvalı ve boyalıdır. Kuzey cephesinde konumlanmış olan minare ahşaptır. Caminin avlusunda yonu taştan inşa edilmiş çeşmesi bulunmaktadır (Ünsal 2006). 2016-2017 yıllarında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından onarım gördüğü ile ilgili kitabesi bulunmaktadır. Kitabesinde, yapının 1320 yıllarında fakirler ve miskinler için yapılan imaretin burada inşa edildiği, kalıntılarının günümüze kadar ulaşmadığı, ancak külliye'nin bir parçası olduğu bilgisi yer almaktadır. Cami bahçesinde kesme taştan inşa edilmiş çeşmesi bulunmaktadır.



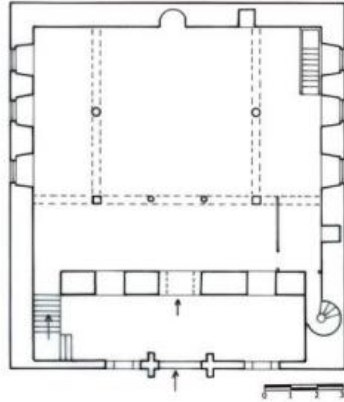
Şekil 22: İmaret Cami Dış Görünüşü, Çeşmesi Ve Kitabesi, (Kişisel Arşiv, 2022)



Şekil 23: İmaret Cami Onarım Kitabesi ve Tavanı, (Kişisel Arşiv, 2022)

e. Yeşil Cami (19. yy, Sivas)

Yeşil Cami, kare planlıdır. Yapıya son cemaat yeri sonradan eklenmiş olup, mahfil çıkışı için merdiven son cemaat yerine konulmuştur. Ahşap direklerin ve kirişlerin taşıdığı ahşap tavan döşemesi bulunmaktadır. Taş temel üzerine kerpiçten inşa edilmiş olan cami kırma çatılıdır (Ünsal 2006). Bitkisel motif süslemeleri mihrap ve minberde dikkat çekmektedir. Minberinde çakma ve kafes oyma teknikleri kullanılmıştır. Ahşap dikmeler, tavan ve minber yağlı boya müdahalesi görmüştür.



Şekil 24: Yeşil Cami Planı, (Ünsal 2006).



Şekil 25: Yeşil Cami Mihrabı Ve Minberi, (Boyacıoğlu 2012)

f. Çatalpınar Cami (19.yy, Sivas)

12.03.1983 tarih ve 4190 sayılı karar ile tescil edilen Çatalpınar Cami, 19. yy.'ın ilk çeyreğine tarihlendirilmiş olup, harim kısmı kare planlıdır. Caminin son cemaat yeri ahşap ile kapatılmıştır. 19. yy. ile tarihlendirilen caminin ahşap dikmeler ile taşıtılan ahşap tavanı bulunmaktadır. Kıрма çatısı bulunan caminin çatı kaplaması günümüzde bakır kaplıdır. Ahşap minberi özgün değildir. Mihrabında bitkisel motifli boyamalar bulunmaktadır (Boyacıoğlu 2012). Caminin kuzeyinde konumlanmış ahşap minaresi bulunmaktadır. Ahşap gövdeli ve ahşap şerefeli olan minarenin külahı bakır kaplıdır. Cami cephesinde yer alan pencerelerdeki düzensizlik dikkat çekmektedir. Pencerelerinde lokma demir parmaklıklar bulunmaktadır. Dış beden duvarları yaklaşık yarım metre yüksekliğine kadar taş kaplı olup, üzeri sıvalı ve boyalıdır. Saçak altları ahşap kaplıdır. Camiye giriş kuzeyindeki avludan sağlanmaktadır.



Şekil 26: Çatalpınar Cami, (Kişisel Arşiv, 2022)

Sivas genelinde korunan kültür varlığı camileri genel olarak incelendiğinde, kültür varlığı olan bu camilerin korunmaya devam ettiği ve işlevlerini aktif olarak sürdürdüğü görülmektedir. Benzer mimari planda olan camiler, geçirdiği onarımlar

kapsamında; kırma çatı ile kapatılan üst örtü, cephelerin sıvalı ve boyalı olması, değişen doğramaların ahşap malzemeden yapılmış olması, iç beden duvarlarında yaklaşık bir m. yüksekliğindeki ahşap kaplamalar benzer onarım yaklaşımlarıdır. Bununla beraber camilerin günümüzdeki süslemeleri veya yakın zamandaki belgeleri incelendiğinde ahşap elemanlarda yağlı boya müdahalesinin yapılmış olduğu da dikkat çekmektedir. Özgün mimarisinde mescitten camiye çevrilen camilerin de Sivas il merkezinde yer aldığı incelenen örnekler kapsamında görülmektedir.

1.6.3. Türkiye’de Kültür Varlığı Camilerin Korunmasına Yönelik Literatürde Bulunan Çalışmalar

Nazlı İpek Mavuşoğlu, 2008 yılında ‘Savranşah Köyü Camisi Restorasyon Projesi konusunda İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsünde Prof. Dr. Zeynep Ahunbay danışmanlığında hazırladığı tez kapsamında Denizli’nin Çivril ilçesinin Savran Köyü’nde bulunan Savranşah Köyü Camisi’ne ait kapsamlı araştırmalar ve gözlemler yapmış, rölöve projeleri hazırlamıştır. Yapının geçirdiği onarımları tespit etmiş ve müdahale paftası olarak belgelemiştir. Onarım kitabesinde 1789 tarihinde tadilat gördüğü tespit edilmiştir. Yapının gelecek nesillere aktarılması ve kültür varlığı olarak korunabilmesi adına restorasyon projesi hazırlayarak öneri olarak sunmuştur (Mavuşoğlu 2008).



Şekil 27: Savranşah Köyü Camisi İç Görünümü, (Mavuşoğlu 2008)

E.Fusun Alioğlu ve Olcay Aydemir tarafından 2012 yılında yayınlanan ‘Nuruosmaniye Camisi ve 2010 - 2012 Yılları Restorasyonu’ başlıklı makalesinde

öncelikle literatür araştırmaları yapılmış, esere konu çalışmalar ve arşivler taranmıştır. Sonrasında yapının rölöve, restitüsyon ve restorasyon projelerinin hazırlanmış ve yapılan çalışmalar ışığında hazırlanan projelerin 2007 yılında Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Müdürlüğü tarafından onaylandığını belgelemiştir. 2010 yılında onaylı projeleri doğrultusunda restorasyon çalışmaları başlamış ve Osmanlı'nın batılılaşması olarak bilinen 18. yy.'da batılılaşmanın ilk örneği olan bu eserin 2010 - 2012 yılları arasında uygulamaya dökülen restorasyon yaklaşımları çalışmaya konu edilmiştir.



şekil 28: *Nuruosmaniye Cami ve Külliyesi, (Görsel Sahibi: Yücel şentürk)*

Yunus Berkli ve şeyma Özsağlıcak'ın 2019 yılında yayınlanan 'Erzurum'da Bir Kısım Ahşap Direkli Cami'nin Restorasyon Öncesi ve Sonrası Durumunun Karşılaştırılması' başlıklı çalışmaları ile ahşap direkli düz tavanlı camilerin geçmişi araştırılmış ve yapımlarının Karahanlılar'a ulaştığı tespit edilmiştir. Camilerin bu tipolojisinin Selçuklular, Anadolu Beylikleri ve Osmanlı Dönemleri'nde de devam ettiği görülmüştür. Anadolu'nun birçok yerleşim yerinde görülen bu tipoloji Erzurum ölçeğinde araştırıldığında 16. Ve 19. yy. arasında yapılan camilerde rastlandığı görülmüştür. Çalışma kapsamında restorasyonu yapılan beş adet tarihi caminin restorasyon öncesi ve sonrası durumları karşılaştırılmış olup analizler yapılmıştır. Ayaz Paşa Cami, Ali Paşa Cami, Kemhan Cam, Hacı Cuma Cami, Yeğen Ağa Cami alışma kapsamına konu edilen camilerdir. Çalışma eski resimlerin ve belgelerin incelenmesi ile beraber günümüzdeki durumlarının karşılaştırılması yöntemi ile yapılmıştır. Düz tavanlı camilerin özgün formlarına müdahale edilerek çatılarının formlarının kırma çatı olarak değiştirildiği, kaplamalarında ise bakır ve kiremit kullanıldığı tespit edilmiştir.



Şekil 29: Ayazpaşa Cami (Solda) ve Alipaşa Cami (Sağda) Restorasyon Sonrası Çatı Formları, (Berkli ve Özsağlıcak 2019)



Şekil 30: Kemhan Cami (Solda), Yeğenağa Cami (Ortada) ve Hacicum Cami (Sağda) Restorasyon Sonrası Fotoğrafları, (Berkli ve Özsağlıcak 2019)

Literatür özeti olarak camilerin kültür varlığı olarak kabulü ve korunması ile ilgili literatürde yapılan çalışmalar incelenmiş, kültür varlığı camilerin tescillenmesi ve koruma kullanma dengesi içerisinde sürdürülebilirliğinin sağlanmasına yönelik literatürde yer alan çalışmalara yer verilmiş ve Anadolu'daki cami mimarisinin gelişimi ile ilgili çalışmalar araştırılmıştır.

1.7. Camilerin Kültür Varlığı Olarak Kabulü ve Korunması

Öznur Aytekin'in 2020 yılında yaptığı 'Tarihi Çevrede Koruma Ve Peyzaj Yaklaşımları, Hacı Bayram Camisi Çevresi Örneği' çalışması ile Anafartalar Caddesi ve Ulus çevresinde ticari alanlar şehre hizmet eden yoğun bir bölge iken, Işıklar caddesi ve Hisar caddesinde pek çok boş dükkan ve ofislerin olması bu alanlardaki işlevsel hareketliliğin eskisine göre kaybolduğunun göstergesi olduğunda bahsetmiştir. Bu çalışmayı; gözlemsel ve verilere dayalı çalışma yaparak yürütmüştür. Çalışma kapsamında; Hacı Bayram Veli Camisinin 10.7.1986 yılında tescillenerek çevresi ile beraber 1. Derece sit alanı ilan edildiği ve çevresindeki yapılar ile beraber korumaya alındığı belirtilmiştir. Sonuç olarak; korumaya alınan Hacı Bayram Veli Cami ve çevresinde, eski canlılığın ve ekonominin yeniden yaşaması için sürdürülebilir mekânlar oluşturmayı ve kaybolmaya yüz tutmuş kentin tarihi kimliğini kurtarmayı hedeflemiştir (Aytekin 2020).



Şekil 31: Hacı Bayram Çalışma Alanı Bölgesi, (Aytekin 2020)

2021 yılında Çiğdem Furtuna ve Demet Ulusoy Binan tarafından hazırlanan 'Samsun - Çarşamba'da Çantı Tekniği'nde İnşa Edilmiş Ahşap Camilerin Korunmalarına Yönelik Belgeleme Ve Değerlendirme Yaklaşımı' makalesi yayınlanmıştır. Bu çalışmada Karadeniz Bölgesinde sıkça rastlanan ahşap konstrüksiyonlu çantı tekniği ile yapılmış camilerin varlığından bahsedilmiştir. Bu camilerin hızlıca yok olma süreçlerine girmiş olma tehlikesine dikkat çekilmiştir. Çalışma ile; bu yapıların özgünlük ve bütünlüklerinin, yapısal özelliklerinin, biçimsel

değerlerinin ve bozulmalarının belgelenecek döküm fişlerine eklenmesi hedeflemiştir. Çalışmanın ana hedefi, bölgedeki ahşap çatki sistemi ile yapılan özgün camilerin kültür varlığı olduğunu kabul ettirmek için özgün döküm fişleri ortaya koymak, bu dökümleri geliştirmek ve belgelemektir. Böylelikle de özgün yapıların korunabilmesini sağlamaktır. Çalışmayı yaparken Samsun ili Çarşamba ilçesinde bulunan ahşap camilerin planlarının rölöveleri çizilmiş, eserler fotoğraflar ile belgelenmiştir. Çalışmanın sonucunda incelemesi yapılan korunması gerekli kültür varlıkları işlevsel olarak özgünlüklerini sürdürmüş, yapısal olarak camilerin sağlamlık durumu orta olarak tespit edilmiştir. Çalışma kapsamında bu camilerde plan şemaları ve yapım sistemlerinin korunduğu ancak muhtes elemanların kullanımının ortadan kalkması ve özgün yapılarının ortaya çıkması gerektiği sonucuna varılmıştır (Furtuna ve Binan Ulusoy 2021).

Banu Gökmen Erdoğan ve Tuba Hatipler Çibik tarafından 2021 yılında yapılan II. Uluslararası Osmanlı İzleri Sempozyumu'nda 'Bir Osmanlı Mirası Evliya Kasım Paşa Cami Koruma Sorunları' adlı çalışması yapılmıştır. Çalışmada hedef; Edirne ilinin önemli kültür mirası olan Evliya Kasım Paşa Camisi'nin koruma sorunlarından bahsederek bu cami üzerinden tüm kent ölçeğinde projeler geliştirilmek ve korunması için çalışmalar yapılmasına farkındalık oluşturmaktır. Çalışmayı yaparken Evliya Kasım Paşa Camisi'nin geçirdiği ve geçirmekte olduğu onarımları incelemiştir. Mülkiyeti Vakıflara ait caminin son zamanlarda onaylanan projesini ve kente yapılan seddelerin nehir yatağına verdiği hasarları inceleyerek çalışmalarına yön vermişlerdir. Tunca nehri kıyısında bulunan cami yalı camisi olarak nitelendirilmekte ve nehirden gelen taşkınlar ile zararlar gördüğü tespit etmiştir. Ancak caminin zarar görmesindeki tek sorunun taşkınlar olmadığı, şehirden uzak kalması sebebi ile tek edilmiş olması ve işlevini sürdürmemesi ve vandalizm ile zarar verildiği de gözlenmiştir. Söz konusu cami ile ilgili Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından esere yönelik koruma çalışması yapılsa da tek yapı ölçeğinde bu çalışmanın devamlılığının olmayacağı ve oldukça yüksek maliyetinin olacağı ortaya konulmuştur. Çalışmada nehir yatağına konumlanmış eserleri korumak için sadece o yapıyı yerden yükselterek yaşatmaya çalışma çabasının sürdürülebilir olmadığına dikkat çekilmiştir. Ulusal ve uluslararası çalışmalar yapılarak nehirlerin kullanımında taşkınlarla dirençli sistemler geliştirilmesi, Edirne ili kapsamında kentin nehir ve kıyı ile ilişkisinin yeniden sağlanması ile geçmiş mirasın korunabileceği ve gelecek

nesillere aktarılabilceği sonucuna varılmıştır (Erdoğan ve Çibik 2021).



Şekil 32: Evliya Kasım Paşa Cami Günümüzdeki Durumu, (Anonim-1.7, 2022)

1.8. Kültür Varlığı Camilerin Tescillenmesi Ve Koruma Kullanma Dengesi İçerisinde Sürdürülebilirliğin Sağlanması

İdil Ayçam ve Ayşe Şeyma Arslantaş'ın 2022 yılında 2.Uluslararası Akdeniz Bilimsel Araştırmalar Ve İnovasyon Kongresi kapsamında yaptığı 'Günümüz Cami Mimarisinin Sürdürülebilirlik İlkeleri Kapsamında İncelemesi Üzerine Bir Çalışma' da cami mimarisinden bahsederek sürdürülebilirlik sorunları tespit edilmiştir. Çalışmanın sonucunda günümüz camilerinin yapım ve kullanımında gözlenen sorunlar incelenerek sürdürülebilirlik açısından sonuçlarını tespit etmek hedeflenmiştir. Çevre ilkelerine bağlı olarak koruma kullanımının sağlanması konusunda halkı bilinçlendirmek çalışmanın diğer bir amacıdır. Modern cami örnekleri incelenerek sorunlar ve çözümleri ortaya koyma yöntemi ile çalışma yürütülmüştür. Çalışma sonucunda; çevre kaynakların verimli kullanılması, çevre koruma odaklı koruma kullanma dengesi sağlanması, yapım tekniği, yapım malzemelerine varana kadar sürdürülebilir ilkelerin esas alınması gerekliliği hakkında çalışma yapılmıştır. Günümüz iklim koşullarına bağlı olarak ısıtma, soğutma, havalandırma sistemleri ile beraber, etkin suyun kullanımı ile artan enerji tüketimi ve verimsiz kaynak kullanımının önüne geçme bilincini oluşturarak koruma kullanma dengesi içerisinde sürdürülebilirliğin sağlanması amaçlanmıştır (Arslantaş ve Ayçam 2022).

Seyfi Başkan 2013 yılında yapılan Türk Dünyası Kültürel Değerleri Uluslararası Sempozyumu'nda 'Artvin Deriner Barajı Suları Altında Kalan Bazı Tescilli Tarihi Yapıların Koruma ve Sürdürülebilirlik Uygulamaları' hakkında çalışmalara yer vermiştir. Çalışma kapsamında Oruçlu ve Zeytinlik köylerinde bulunan 2 cami 2 türbe ve bir de sivil yapı incelenmiştir. Deriner barajının yapımına karar verilmesi ile tescil çalışmaları başlamıştır. 1996 yılında Trabzon Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Müdürlüğü tarafından tescil edilen Zeytinlik Cami ve türbesinin rölövesine uygun olarak yeniden inşa edilmesi kararı alındığından çalışmada bahsetmiştir. Zeytinlik Cami için taşıma her ne kadar gerçekleşmiş olsa da diğer yapılarda geç alınan kararların baraj inşasının gerisinde kalması sebebi ile sular altında kaldığı ve aynı sürdürülebilirliğinin sağlanamadığı görülmüştür. Deriner barajında su altında kalan korunması gerekli kültür varlıklarında edinilen deneyimlerin diğer çalışmalara ışık tutması ve çözüm için acil olarak araştırma, tespit ve tescil çalışmaları gerekliliği sonucuna varılmıştır (Başkan 2013).



Şekil 33: Zeytinlik Cami Öncesi ve Rekonstrüksiyon Sonrası Görünüşleri, (Görsel Sahibi: Mehmet Kalaycıoğlu)

Ahmet Ersen, Nilgün Olgun, Seden Savaş Akbulut, Buşra Şenyurt Yıldırım tarafından 2011 yılında yayınlanan Vakıf Restorasyon Yıllığı çalışmasında Süleymaniye Camisinin Restorasyonu ve koruma kararlarında sürdürülebilirlik açısından nasıl çalışmalar yapıldığı anlatılmıştır. Caminin özgünlüğünün korunmasında en az müdahale ilkesi ile gelecek nesillere aktarılması, temel koruma yaklaşımı olmuştur. Yapının günümüze kadar geçirdiği onarım çalışmaları ile ilgili alınan kararlar incelenmesi 2007 yılında başlayan restorasyon çalışmaları için de yol

gösterici olmuştur. Bu çalışmalar İstanbul 4 no.lu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 14.02.2007 tarih ve 1047 sayılı kararına göre yapılmıştır. Çalışma kapsamında caminin korunması ve sürekliliğinin sağlanması için yararlanılabilecek tüm bilim ve tekniklerden faydalanarak yaşatmak ve belge değerini koruyarak gelecek nesillere aktarmanın gerekliliğinden bahsedilmiştir. 'Süleymâniye Câmii ve İmâreti İnşaatına âit Muhâsebe Defterleri' eserin yapısında kullanılan malzemeleri ve geçirdiği onarımları anlayabilmek bakımından yol göstermiştir. Çalışma kapsamında görsel araştırmalar yapılmış ve yapıya ait en eski fotoğrafın 1890 - 1910 yılları arasında çekildiği ve Alman Arkeoloji Enstitüsü'nde muhafaza edildiği saptanmıştır (Ersen, Olgun ve ark. 2011).



Şekil 34: Süleymaniye Cami Restorasyon Uygulamaları Öncesi Doğu Cephede Görülen Karbon Birikimi, (Ersen, Olgun ve ark. 2011)



Şekil 35: Süleymaniye Cami Restorasyon Uygulamaları Sonrası Doğu Cephenin Görünümü, (Ersen, Olgun ve ark. 2011)

Murat Sav ve Kıvanç H. Kuşüzümü'nün 2014 yılında hazırladığı Restorasyon Çalışmaları Çerçevesinde Mihrimah Sultan Cami adlı dergide Mihrimah Sultan Cami'nin plan tipolojisi, mekan kurgusu, bahçesi, yüksekliği, iç mekanı, işçilik ve süslemeleri, ışıkla olan ilişkisi ve çevre yapıları ile olan ilişkisi incelenmiş

ve analiz edilmiştir. Eserin analizi yapılan çalışmada; koruma kullanma dengesi içerisinde sürdürülebilirliğinin sağlanmasına yönelik yapılmış çalışmaların sonucu olarak restorasyon yapımına başlanmış olup yapının gelecek nesillere aktarılmasında restorasyon yapılmasının öneminden bahsedilmiştir (Sav ve Kuşüzümü 2014).



Şekil 36: Mihrimah Sultan Cami'nin Restorasyon Uygulamaları Sırasında Görünümü, (Sav ve Kuşüzümü 2014)

1.9. Anadolu'daki Cami Mimarisinin Gelişimi

Anadolu'da İslamiyet'in yayılması ile cami mimarisindeki değişimler, yerleşim alanları içinde camilerin ne denli önem kazandığı ile ilgili pek çok yayın yapılmış olup bunlardan bazıları aşağıda sıralanmıştır:

Oktay Aslanapa'nın 1949'da yaptığı Macaristan'da Türk Abideleri dergi yayını kapsamında, Türk hâkimiyetinden sonra Anadolu'da camilerin mimarisi ve gelişimleri irdelenmiş, camilerin gelişiminin plan tiplerine yansıyorak mimarilerinin nasıl değiştirdiğini, cami sayısının artması ile birlikte kent silüetlerini ne denli etkilediği ortaya konulmuştur (Aslanapa 1949).

Abdullah Kuran'ın 1964 yılında yaptığı 'İlk Devir Osmanlı Mimarisinde Cami' çalışması kapsamında Osmanlı'nın ilk dönemlerinde cami mimarisinin devlet otoritesindeki önemi üzerine nasıl şekillendiği, mimari plan şeması ve simgesel gücü ortaya konulmuştur (Kuran 1964).

1965 yılında Ekrem Hakkı Ayverdi'nin 'Bursa Orhangazi Cami ve Osmanlı Mimarisinin Menşei Meselesi' çalışması kapsamında Osmanlı mimarisinde ana fikir ve hacim kavramlarının ön plana alındığından teknik ve inşai konuların ikinci plana

alındığından bahsedilmektedir. Bunun sonucu olarak da Erken Dönem Osmanlı Cami'lerinde yakın dönemlere kapsamlı onarımlar olduğu konusuna yer vermiştir (Ayverdi 1965).

İbrahim Aydın Yüksel'in 1988 yılında yaptığı 'Bulgaristan'da Türk Mimari Eserleri' çalışması kapsamında; Rumeli'ye geçen atalarımızın Balkanlara yayılmasından ve Anadolu'nun Müslüman Türk halkının yeni topraklara yerleştirmesinin doğal sonucu olarak camilerin inşa edilmesinden bahsetmiştir. Günümüzde pek çoğunun yok edilmiş olması üzerinde bilgi ve belgelere yer veren bu çalışmadan sonuçla kültür varlıklarında korumanın önemi ortaya konulmuştur (Yüksel 1988).

Orhan Cezmi Tuncer'in 2005 yılında yaptığı 'Vakıflar ve Bayındırlığa Katkısı' çalışmasında Vakıfların yaptığı mimari eserler ve Vakıf adına yapılan ilk cami örneklerine yer verilmiştir. Kent planlamasında vakıfların öncülük ettiği eserlerin başlıcasının camiler olduğu belirtilmiştir (Tuncer 2005).

Doğan Kuban'ın 2007 yılında yaptığı 'Osmanlı Mimarisi' çalışmasında Erken Osmanlı Dönemi'nden Cumhuriyet'e dek Osmanlı'da yapılan mimari eserler, özellikle cami yapıları incelenmiştir. Tarih ile beraber mimarinin de değişimi ve gelişimi anlatılmıştır (Kuban ve Emden 2007).

Emriye Kazaz ve Ömer İskender Tuluk'un 2021 yılında yayınlanan 'Trabzon Bölgesi Kırsal Camileri' makalesi kapsamında Doğu Karadeniz'de yer alan Geç Dönem Osmanlı Camilerinin yereldeki tipolojileri üzerine önemli veriler yer almaktadır. Aynı zamanda çalışma kapsamında özgün ahşap direkli cami mimarileri ile ilgili de pek çok analiz yer almaktadır (Kazaz ve Tuluk 2021).

MATERYAL VE METOT

Bu başlık altında restorasyon projesi geliştirilecek olan Kùltür Cami'nin daha iyi analiz edilebilmesi için Kùltür Cami'ye yönelik bilgiler verilmiş, bulunduğu bölgenin tarihçesi, konumu, iklim ve bitki örtüsü, sosyal ve demografik yapısı incelenmiştir. Divriği ilçe merkezinde bulunan camilerin mimari özellikleri ve geçirdiği onarımlar gözlemsel olarak ele alınmıştır. Çalışmanın yöntemi hakkında bilgiler verilmiş, koruma kararları ve caminin tarihi araştırılmış, caminin geçmişten günümüze geçirdiği onarımlar tespit edilmiş, mimari özellikleri doğrultusunda nasıl bir restorasyon projesi geliştirileceği belirlenmiştir.

2.1. MATERYAL

Sivas ili Divriği ilçesi, Çarşı Mahallesi, Cami Sokak, 122 Ada 2 parselde bulunan ve Kayseri Kùltür Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 17.09.1993 tarih ve 1545 sayılı karar ile tescil edilen Kùltür (Çarşı) Cami'nin yapılacak olması durumunda koruma-kullanım ilkesi çerçevesinde restorasyon önerisi geliştirilmesi hedeflenmiştir. Kùltür Cami'nin kullanımının sürdürülebilir olması ve çağdaş toplumda yer edinmesi, kullanılarak korunması temel ilkesine bağlı olarak geçmiş için bir gelecek oluşturmak söylemini yerine getirerek süreklilik değerini devam ettirecektir. Caminin tarihi değeri yaşı arttıkça çoğalmaktadır. Tarihsel bir değeri olan, yapıldığı dönemin özelliklerini yansıması bakımından artistik ve teknik değeri olan, özgün yapı elemanları ile temsil ettiği dönemi yansıtan, anı değeri olan ve yapının yapıldığı günden bugüne kullanıcılarını tanımamıza yardımcı olan belge niteliğindeki Kùltür Cami'ne restorasyon önerisi geliştirilerek nesiller boyu kullanımına ve korunmasına yol göstermek amaçlanmıştır. Ahşap direkli bir cami olan Kùltür Cami'nin kùltür varlığı olarak kabulü ve tescillenme süreci irdelenmiş, Kùltür Cami'nin rölöve ve restitüsyon çalışmaları yapılarak geçmişten günümüze geçirdiği onarımlar ile geçirdiği değişim ve dönüşümleri ortaya konulmuş, Kùltür Cami'sine yönelik öneri restorasyon projesi hazırlanmıştır.

2.1.1. Divriği Hakkında Genel Bilgiler

Bu bölümde çalışmaya konu olan Kùltür Cami'nin bulunduğu Sivas'ın Divriği ilçesine ilişkin tarihsel, kültürel ve coğrafi bilgiler sunulacaktır.

Tarihçesi

M.Ö.2000'den bugüne Divriği ve çevresinde pek çok devlet hâkimiyet sürdürmüştür. Divriği'de Hitit, Pers, Makedon, Roma, Sasani, Pavlikian, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerine ait yaşamlardan izler bulunmaktadır. Bu devletlerin hâkimiyeti, kentin farklı zamanlarda farklı isimler almasına da sebep olmuştur. Arapça da 'El-abrig', Bizans da 'Tephrike (Tefrike)', Selçuklu da 'Difriği', Osmanlı Dönemin'de de 'Divrik veya Divriği' olarak anılmıştır (Ayhan 2012). Günümüzde ise Divriği olarak kullanılmaktadır.

Divriği'nin kim tarafından hangi tarihte kurulduğu tam olarak bilinmemektedir. Hititler Döneminde Persler ve Makedonların hâkimiyetine geçmiştir. 330 yıllarında Kapadokya Krallığı topraklarına katılmıştır. Kapadokya'nın Roma İmparatorluğu hâkimiyetine geçmesinden sonra 395'te İmparatorluk ikiye ayrılmıştır. Divriği, Doğu Roma toprak sınırlarında kalmış ve 7. yy.'da Bizans ve Sâsânîler tarafından kısa süreli işgaller yaşamıştır. Divriği ikiye ayrılan İmparatorluk için sınır vazifesini görmüştür. Bizans ordusu Sâsânîlere karşı Divriği'de zafer kazanmıştır (Balgalmış 1994). IX. yüzyılda Pavlikianlar ait önemli bir merkez olmuştur. Bizans İmparatorluğu döneminde Pavlikianlar da bölgeden uzaklaştırılmıştır ve yeniden Bizans hâkimiyetine geçmiştir (Şenol 2007).



Şekil 37: Bizans Dönemi'nde Tephrike (Tefrike), (Honigmann 1970).

Divriği'nin belgelenmiş tarihi 9. yy.'ın ortalarında başlamıştır. Pavlikianlar, Doğu paganismine dayanan Râfizî Hristiyanları olarak bilinmektedir. Bunun yanı sıra aralarında pek çok farklı inanışta insanları da barındırırlardı. Müslümanlar,

Pavlikianları Bizans'a karşı himaye ediyorlardı. Bu dönemde Divriği Kalesi inşa edilmiş ve Pavlikianların merkezi olmuştur. Pavlikianlar Marmara ve Ege'ye kadar ilerlemiş olmakla beraber hangi zamanlarda bu bölgelere hâkim kaldıkları tam olarak bilinmemiştir. Bizansların Anadolu'ya yaptığı Türk akınları sırasında Divriği ele geçirilmiştir. 1066 yılında Büyük Selçuklu Emiri olan Gümüştekin Dicle ve Havzaya yaptığı çıkarmalarda Anadolu'ya yönelik Türk akınları sırasında Bizanslılar tarafından esaslı bir şekilde tahkim edilmiştir. 1066 yılında Büyük Selçuklu Emiri Gümüştekin'in Murad ve Dicle havzalarına yaptığı akınlarla beraber Divriği Kalesi'nin surlarının yeniden ele geçirildiği bilinmektedir. Ancak 13 Mart 1068'de İmparator Romanos Diogenes'in doğu seferi sırasında Divriği çevresinde bulunan Türk kuvvetleri geri çekilmiştir (Balgalmış 1994).

Malazgirt Zaferi'nden sonra Fırat ve Çaltı nehirleri ve vadileri Mengücek Gazi'ye verilmiştir. Erzincan, Kemah, Divriği ve Şebinkarahisar çevresinde böylelikle Mengücek Gazi hâkim olmuştur. Anadolu'da bulunan Türk beyliklerinin en eski ve en uzun süre varlığını devam ettireni Divriği Mengüceklileri'dir. Divriği Mengüceklileri bölgenin imar faaliyetlerinde önemli bir yere sahiptir. Mengücekliler bölgede siyasi olaylardan uzak durmuş, toplum ve sanat konularına yönelmişlerdir (Yinanç 1944). Bu beylik Anadolu Selçuklu Sultanlığına bağlı olarak Hristiyanlara karşı savaşlara katılmıştır. Bu dönemde Süleyman Şah 1224 tarihinde Kale inşa ettirmiştir. Ayrıca Süleyman Şah'ın oğlu Ahmet Şah tarafından 1228 yılında yaptırılan Ulucami ve bitişiğinde karısı Turan Melek tarafından yaptırılan Darüşşifa dönemin önemli eserlerindedir (Anonim-2.1.1.a, 2022). Bölgede zaman zaman İlhanlı ve Eratna mücadeleleri yapılmıştır. 1398'de Yıldırım Bayezid'in iki ay boyunca yaptığı savaşlar sonrası Sivas, Malatya, Besni (Behisni), Dârende ve Divriği Osmanlı topraklarına katılmıştır. Timur tehlikesinin ortaya çıkması ile 1401 tarihinde Divriği Memlûklü'lere bırakılmıştır. 1516 Mercidâbık Zaferi sonrasında Yavuz Sultan Selim döneminde Divriği Osmanlı hâkimiyetine girmiş ve iki kazası olan sancak ilan edilmiştir (Yinanç 1944).

1649 tarihinde Evliya Çelebi Divriği'ye seyahat etmiş ve kentin bağı bahçesi olan evlerinin olduğunu, üstü kapalı gösterişli bir çarşısının varlığını, cami tekke ve hamamlarının olduğunu belirtmiştir (Seyahatnâme, III, 212-213) (Balgalmış 1994).

17. ve 18. yy.'larda devlet gücünün azalması ile beraber Divriği mahalli

idarenin eline geçmiştir. 19. yy sonlarında Kāmûsü'l-a'lâm'ın verdiği bilgiler ışığında bir kazanın merkezi haline gelen Divriği'nin nüfusu 34 bin civarındadır. Vital Cuinet ise 19. yy. sonlarında 5 bin 600 nüfusu olan kentin 4 bin 500'ünün Müslüman olduğunu, çoğunlukla terkedilmiş mahallelerin olduğunu, kentin güneydoğusunun birkaç dükkân ve ev dışında harap halde olduğunu belirtmiştir (Arıkan 1987).

Divriği, Cumhuriyet Dönemi'nde Sivas'a bağlı bir ilçe olmuştur. 1927 de 4789 kişilik bir nüfusa sahiptir (Arıkan 1987). 1937 yılında bölgede arama yapan Maden Teknik ve Arama Enstitüsü Türkiye'nin en büyük demir yataklarını Divriği'de keşfetmiştir (Kovenko 1937).

Konumu

Divriği İlçesi, Sivas ilinin güneydoğusunda yer almaktadır. Doğu Anadolu bölgesinde Yukarı Fırat nehrinin İç Anadolu Bölgesi sınırına yakın kısmında, 1250 m. rakımındadır. İlçe yüzölçümü 2781,56 kilometrekare alana sahiptir. Doğusunda Erzincan iline bağlı Kemaliye ve İliç, Batısında Sivas iline bağlı Kangal; Kuzeyinde Sivas iline bağlı Zara ve İmranlı; Güneyinde Malatya iline bağlı Hekimhan, Arguvan, Arapkir ilçeleri bulunmaktadır. Çaltı Irmağı Fırat nehrinin kollarından biridir. Divriği ilçesi; Çaltı Irmağı vadisinde ve vadi yamaçlarında bulunmaktadır. İlçenin ilk kurulduğu yer Divriği'nin kuzeydoğu bölgesinde Çaltı vadisine dik yamaçlarla inen kale çevresi ve eteklerine yerleşmiş bir tepe üzerindedir (Balgalmış 1994).



Şekil 38: Sivas ve İlçeleri

İklim Ve Bitki Örtüsü

Divriği; İç Anadolu ve Doğu Anadolu Bölgelerinin arasında bulunmaktadır. Divriği’de iki bölgenin karasal ikliminin özelliklerinin hâkim olduğu görülmektedir. Bu sebeple Sivas’ın diğer ilçelerine göre yaz mevsimi daha uzun ve kurak, kış mevsimi ise soğuk ve kurak geçmektedir (Mahiroğulları 2003).

Divriği’nin bitki örtüsü; rakımı, doğal arazisi gibi çevresel etkilerin altında kuraklığın hâkim olduğu sebeplerden dolayı az su isteyen otsu ve odunsu bitkilerden oluşmaktadır. İlkbaharda karların eridiği, yağmurların arttığı ve bölgenin yeşile büründüğü görülür. Ancak bu durumun bölge ve çevresinde uzun sürmediği bilinmektedir. Bölgede bazı yerlerde kısmi orman adaları ve çalılıklar bulunmaktadır. Kümelenmeler şeklinde bulunan orman adaları dağ eteklerinde düz ve kurak araziye yayılmaktadır. Arazide maden yatakları oldukça fazladır ve sarp araziler etkindir. Bu toprak yapısı bölgede erozyon riskini önemli derecede artırmaktadır (Anonim-2.1.1.b, 2022).



Şekil 39: Divriği Kırsalından Bir Görünüş, (Kişisel Arşiv, 2022)

Divriği’nin vadilerinde akarsu kenarları boyunca çayırlar, dağlık kesimlerde ise otsu ve odunsu bitki toplulukları olan meşe ve ardıçlar bulunmaktadır. Bölgedeki başlıca çalılar; kuşburnu, yabani elma, yaban armudu, alıç ve sürsülüktür. Nadiren üzüm bağları ile kaplı olan asmalar bulunmaktadır. Meyve ağaçlarından; dut, kayısı, elma, vişne, ceviz ve badem ağacı da yetişmektedir (Çelimli 2016).

Sosyal Ve Demografik Yapısı

Osmanlı Dönemi’nde taşralarda eyaletlere bağlı sancaklar ve kazalar bulunmaktadır. Kazalarda bulunan köylerde ise nahiyeler vardır. Divriği 1516-1522

tarihlerinde Vilayet-i Arap Sancağına, 1522-1533 tarihlerinde Vilayet-i Rum Sancağına, 1831 de Eyalet-i Sivas Sancağına bağlı idi. 1516-1854 tarihlerinde sancak merkezi olarak önemli yere sahip olan Divriği 1854 yılında Sivas Merkezine bağlı bir kaza olmuştur. 1922 yılında yapılan sancakların ve kazaların ilçeye dönüşmesine ilişkin düzenleme ile beraber Divriği Sivas'a bağlı ilçe olarak kayıtlara geçmiştir (Gülsoy ve Taştemiş 2007).

Ermeni Patrikhanesi tarafından Divriği'ye gönderilen Rahip Boğos Natanyan 1875 yılında Divriği ve çevresine giderek bir rapor hazırlamış ve bu raporunda Divriği'de yaşayan Ermenilerin büyük çoğunluğunun 1064 tarihinde Selçuklular tarafından yıkılan ve Ermeni Krallığı'nın başkenti olan Ani Şehri'ne dayandığını yazmıştır. 1890 yıllarında Divriği'ye giden Cuiet Ermenilerin Ortodoks ve Gregoryan başta olmak üzere Protestan ve Katolik mezheplerinden oldukları ile Divriği'ye homojen olarak dağılmadıklarını belirtmiştir (Mahiroğulları 2003).

Divriği'de tüm Osmanlı şehirlerine benzer şekilde Müslümanlar ve Ermeniler genellikle ayrı mahallelerde yaşadılar. 1775-1845 seneleri arasında Divriği'de yapılan sosyal incelemelerde bazı mahallelerde ve hatta bazı sokaklarda beraber yaşadıkları görülmektedir. Örneğin Kaledibi ve Çirgişe mahalleleri sadece Ermenilerin yaşadıkları bölgelerdir. Horavenk mahallesinde ise hemen hemen aynı sayıda Ermeni ve Müslimler beraber yaşamışlardır. Ermeniler ve Müslimler arasında her zaman güzel bir ilişki olmuş ve pek çok sosyal ve ticari ilişkileri sağlıklı bir şekilde yürütmüşlerdir. Müslümanlar genellikle idarecilik, esnaf ve sanatkârlık, tüccarlık, çerçilik ve amelelik gibi pek çok iş dalında çalışırken Ermeniler idarecilik yapmamış; demirci, boyacı, değirmenci, terzi, basmacı, kuyumcu gibi çeşitli meslek dallarında hizmet vermişlerdir. Ermeniler Müslümanlara göre topluluğun daha zengin bir kesimi oluşturmuşlardır (Eken 1993).



Şekil 40: Divriği Genel Görünüş, (Kişisel Arşiv, 2022)

2.1.2. Divriği’de Bulunan Tarihi Cami ve Mescit Örnekleri

Divriği İlçesi birçok İslam Devleti’ne ev sahipliği yapmıştır. Bu sebeple ilçede pek çok cami ve mescit yapıldığı görülmektedir. İlçe merkezinde yer alan tescilli kültür varlığı camiler şunlardır;

Ulu Cami ve Darüşşifası

10.06.1989 tarih ve 435 sayılı karar ve 19.04.1996 tarih ve 2046 sayılı karar ile tescil edilen ve dikdörtgen plan tipinde inşa edilmiş olan cami güney ve kuzey yönlerinde uzanmaktadır. Divriği Ulu Cami, 1228-1243 tarihinde Mengüceklî Beyi Ahmed Şah’ın emri ile mimar Ahlatlı Muğis oğlu Hürrem Şah’a inşa ettirilmiştir. Divriği Ulu Cami ve Darüşşifası olarak bilinen bu yapı Anadolu Selçuklu döneminde bitişik nizamda yapılmış tek eser olması sebebi ile önemlidir. Divriği Ulu Cami, darüşşifa ve türbeden meydana gelen büyük bir külliye yapısıdır. Külliye içerisinde darüşşifa, aşhane, mahkeme, cami, namazgâh, konuk evi, musalla, kuyu ve sebil gibi pek çok yapı bulunmaktaydı. Günümüze ancak cami ve darüşşifa ulaşmıştır. 1985 yılında UNESCO Dünya Miras Listesi’ne alınmıştır. Yapının her biri birbirinden farklı ve eşsiz süslemeleri mimarlık ve mühendislik harikası değerindedir.

Yapı malzemesi olarak tamamı kesme taş olan Camin üç adet ana kapısı vardır ve her biri anıt kapı niteliğindedir. İç mekânda bulunan sivri kemerli sekizgen payeler ile yapı yirmi beş birime ayrılmıştır. Mihrabın önü dilimli, orta kısım oval kubbe örtülüdür. Orta kısmın kubbesi piramidal sekizgen kubbelidir. Yapıdaki başka örtü sistemleri yıldız, birleşik tonoz ve artıdan meydana gelmiştir. Batı Kapısı; ince taş işlemeciliğinin en güzel örneği olan kapı olup danteli anımsatmaktadır. Bu kapı üzerinde iki adet denge sütunu bulunmaktadır. Kuzey Kapısı, diğer bir deyişle Cennet Kapısı olarak adlandırılmıştır. Cemaatin içeri girerken kullandığı yapının en görkemli kapısıdır. Şah kapısı; doğu girişinin sağlandığı Selçuklu yapım tekniğini ile inşa edilmiş, Hünkâr Kapısı olarak adlandırılmıştır. Orta Asya yapım kültürüne göre inşa edilmiş olan Darüşşifa dikdörtgen plan tipinde doğu-batı yönünde uzanmaktadır. Darüşşifa’nın Taç Kapısında beşgen ve sekizgen yıldız motifleri yer almıştır. Yapıda bulunan üç adet denge sütununun bir tanesi de bu kapıda yer almaktadır. 1939 yılındaki Erzincan depreminde denge sütunu dönme özelliğini kaybetmiştir. Camide dünyanın en uzun ömürlü abanoz ağacı kullanılarak yapılmış ahşap minber

bulunmaktadır. Kesme taştan inşa edilmiş ve üç boyutlu işçiliği ile göz kamaştırıcı mihrabı eşsiz birer sanat eserleridir (Yetkin 1965). Günümüzde yapılan restorasyon çalışmaları sırasında üzeri özel bir örtü sistemi ile kaplanmıştır.



Şekil 41: Divriği Ulu Camii Restorasyon Çalışmaları Devam Ederken, (Kişisel Arşiv, 2022)

Kale Camii

Şahinşah Bin Süleyman tarafından 1180-81 tarihinde Maragalı Hasan Bin Firuz'a yaptırılan Divriği Kale Camii dikdörtgen biçiminde, taştan inşa edilmiştir. 3 adet kitabesi vardır. Şahinşah, Divriği Mengücekleri'nden imar faaliyetini başlatan ilk hükümdardır. 10.06.1989 - 435 tarih ve sayısı ile tescil edilmiştir (Özme).



Şekil 42: Kale Camii Görünüşü, (Kişisel Arşiv, 2022)

Hacı Recep Boyalı Camii

Kemankeş Mahallesi'nde bulunan caminin kapısının üzerinde "Hacı Recep Boyalı Camii Hayırlar Derneği Tarafından Yapılmıştır, 1956" ibaresi yer almaktadır.

Eskiden yerinde başka bir caminin olduğu ve günümüzde bulunan caminin eski caminin tamamen yıkılmasının ardından yapıldığı bilinmektedir. Bölgede yapılan çalışmalarda, “Günümüze Ulaşmayan Yapılar” listesinde yer almaktadır (Denktaş 2010).

10.06.1989 tarih ve 435 sayılı karar ve 19.04.1996 tarih ve 2046 sayılı karar ile tescil edilen Boyalı Cami'nin güney ve doğu cepheleri bitişik nizamda inşa edilen dükkânlar tarafından kapatıldığı için dışarıdan algılanamamaktadır. Batı cephesi, alt katında yer alan dükkânların üzerinde yükselmektedir. Kuzey cephesi, yapının ana girişinin yer aldığı cephe olup yapının çevredeki dükkânların üzerine oturur vaziyette olmasından dolayı zeminden oldukça yükseltilmiştir. Cephenin önünde doğu ve batı yönlerdeki sokaklardan cami girişine ulaşımı sağlayan merdiven, rampalar ile sahanlığa çıkılarak avlu düzenlenmiştir. Bu avlu şeklindeki sahanlığa altıgen formlu geniş saçaklı ve kırma çatı örtülü bir şadırvan da yerleştirilmiştir. Boyalı Cami'nin minaresi yapının kuzeydoğu köşesine yapıya bitişik olarak inşa edilmiştir. Minarenin kaidesi kare formlu olup gövdesi silindir şeklinde düzenlenmiştir. Tek şerefeli minarenin bileziği dikdörtgen şeklinde kartuşlara bölünmüş olup şerefe altı iki zikzak dizisi ve bir top dizisi şeklinde düzenlenmiştir. Boyalı Cami'nin cephelerinin ve iç mekânın büyük bir kısmı sıvanıp boyanmış olduğu için inşa malzemesi hakkında kesin bir bilgi edinilememiş olup, yenilediği dönem betonarme bir bina olarak yapıldığı söylenebilir. Kadınlar mahfilinin zemini ve üzerine oturduğu direkler ile minber ahşap malzemeden inşa edilmiştir. Yapının çatısı kiremit ile kaplanmıştır. Şadırvan ise cepheleri fayans ile kaplanmış olup, saçak altı ahşap kaplamadır.



Şekil 43: Hacı Recep Boyalı Cami Mahfil ve Mihrabı, (Kişisel Arşiv, 2022)

Toz Koparan (Toz Kaldıran) Cami (Şemsi Bezirgan Cami)

Toz Koparan Cami; Çarşı mahallesi 104 ada 3 parselde yer almaktadır. 10.06.1989 tarih ve 435 sayılı karar ve 19.04.1996 tarih ve 2046 sayılı karar ile tescil edilen ve kuzey güney yönünde uzanan cami, dikdörtgen plan şemasındadır. Cephede kaba yonu taş beden duvarları üzerinde belli bir kottan sonrası, sıvalı ve boyalı olup ahşap hatılların da görüldüğü cephe özelliğine sahiptir. Yapıya sonradan eklenen minber ve kadınlar mahfili ahşap malzemedен inşa edilmiştir. Mihrabı sade formulu olup, yarım kubbeli ve sıvalıdır. Kırma çatılı olan caminin çatı kaplaması alaturka oluklu kiremit, saçak altı ahşap kaplıdır. Minaresi yonu taş kaide üzerinde ahşaptan inşa edilmiştir.



Şekil 44: Toz Koparan Cami (Şemsi Bezirgan Cami), (Kişisel Arşiv, 2022)

Güllübağ Cami

Güllübağ Cami; Güllübağ mahallesi 304 ada 29 parselde yer almaktadır. 10.06.1989 tarih ve 435 sayılı karar ve 19.04.1996 tarih ve 2046 sayılı karar ile tescil edilen Güllübağ Cami Divriği ilçesinde inşa edilmiş olup ahşap direkli, kerpiç camiler grubundadır. Cami 19. yy.'ın ikinci yarısına tarihlenmektedir. (Denktaş, 2005). Dikdörtgen plan tipinde avlulu olan caminin avlusu sundurma ile kapalıdır. Ahşap minareli, kırma çatılıdır. Saçak altları ahşap kaplamadır (Ünsal 2006). Caminin Asım Bezirci Caddesi bahçe duvarı üzerinde yonu taştan inşa edilmiş ancak zamanla yol kotu altında kalmış yonu taşından çeşme mevcuttur.



Şekil 45: Güllübağ Cami Görünüşü ve Bahçe Duvarında Bulunan Çeşme, (Kişisel Arşiv, 2022)

Hacı Osman Cami

Hacı Osman Mescidi; 282 ada 5 parselde yer almaktadır. 10.06.1989 tarih ve 435 sayılı karar ve 19.04.1996 tarih ve 2046 sayılı karar ile tescil edilen cami dikdörtgen plan tipinde kesme taştan inşa edilmiştir. Caminin avlusu bulunmaktadır. Doğu cephesi ile bağlantılı olan duvardan avluya giriş sağlanmaktadır. Caminin çatısı iki yöne kırma olup günümüzde trapez sac ile kaplıdır. Son cemaat mahali 8 adet ahşap dikme ile taşıtılmıştır (Eken 1993). Caminin minaresi bulunmamaktadır.



Şekil 46: Hacı Osman Cami Görünüşü, (Kişisel Arşiv, 2022)

Celdek Cami

Celdek Cami; Kültürlü mahallesi, 475 ada 10 parselde yer almaktadır.10.06.1989 tarih ve 435 sayılı karar ve 19.04.1996 tarih ve 2046 sayılı karar ile tescil edilen Celdek Cami kare plan tipinde inşa edilmiş olup camiye giriş kuzey cepheden sağlanmaktadır. Caminin minaresi caminin kuzeybatı köşesinde giriş cephesinde bulunmaktadır. Cami ve minarenin tamamı kesme taş malzemedен inşa edilmiştir. Kıırma çatılı olan yapının çatı kaplaması alaturka oluklu kiremittir. Caminin iç beden duvarları tamamen sıvalı boyalıdır (Eken 1993). 1930 Yılında Celdek Mescidi tarafından vakfedilen cami 2007 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından onarılmıştır.



Şekil 47: Celdek Cami Görünüşü, (Kişisel Arşiv, 2022)

Zeliha Hatun Cami

Zeliha Hatun Cami; Dillioğlu mahallesi, 273 ada 34 parselde yer almaktadır.1764 yılında kare planlı olarak yapılan cami, ahşap hatıllı, kaba yonu taştan kerpiç olarak inşa edilmiştir (Ünsal 2006). Harim mekânın döşemesi ahşaptır. Ahşap direkli ve düz baskılı çıtalı ahşap tavanlı camidir. Cami girişinin hemen solunda son cemaat yeri ile iç içe, yonu taş duvar üzerine inşa edilmiş ahşap minaresi bulunmaktadır. Son cemaat yerinin beden duvarları sıvalı ve boyalı değildir. Harim dış duvarları ise yaklaşık bir m kotuna kadar taş olup üst kısımlar sıvalı ve boyalıdır. Caminin çatısı kırma çatı olup çatı kaplaması alaturka oluklu kiremittir. Saçak altları ahşap kaplıdır. 1863-1864 yıllarında Zeliha Hatun Vakfı tarafından vakfedilen cami

2008 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından onarılmıştır.



Şekil 48: Zeliha Hatun Cami Onarım Kitabesi, (Kişisel Arşiv, 2022)



Şekil 49: Zeliha Hatun Cami Genel Görünüşü, (Kişisel Arşiv, 2022)

Saray Cami

Saray Cami, Kocapaşa mahallesi, 257 ada 1 parselde yer almaktadır. 10.06.1989 tarih ve 435 sayılı karar ve 19.04.1996 tarih ve 2046 sayılı karar ile tescillenen ve kare plan tipinde inşa edilen camiye giriş avludan sağlanmaktadır. Son cemaat mahali ahşap direkler ile ahşap kaplı tavana taşıtılan cami, kırma çatılı ve çatı kaplaması alaturka oluklu kiremittir. Yonu taş kaide üzerine kesme taş gövdesi ve külahı bulunan minarenin kaide ve gövdesi yıldız şeklinde birleşmektedir. Minarenin üzerinde bulunan kitabe, minarenin 1956 yılında Mustafa Köroğlu tarafından yapıldığı yazmaktadır.



Şekil 50: Saray Cami Görünüşü ve Minaresi, (Kişisel Arşiv, 2022)



Şekil 51: Saray Cami İç Mekanı ve Özgün Kitabesi, (Kişisel Arşiv, 2022)

Kantepe Cami

Kantepe Cami, İmamoğlu mahallesi, 176 ada 1 parselde yer almaktadır. 10.06.1989 tarih ve 435 sayılı karar ve 19.04.1996 tarih ve 2046 sayılı karar ile tescil edilmiştir. Yapım yılı 1840 olan cami 1960 yılında tamamen sökülmüş olup betonarme kolonlar üzerinde betonarme döşemeli olarak bugünkü hali ile günümüze ulaşmıştır. Caminin minaresi yonu taş kaide üzerinde kesme taş gövdeli olarak inşa

edilmiştir. Dikdörtgen planlı olan caminin çatısı kırmadır ve trapez sac ile kaplıdır. Cami içinde iki adet mezar taşı bulunmaktadır. Cami, kesme taştan inşa edilen minaresi ve içinde bulunan mezar taşları sebebi ile tescillenmiştir (Anonim-2.1.2, 2022). Caminin girişinde bulunan kesme taş kemer içinde bulunan ahşap tablalı kapısı ve son cemaat yerinin duvarları özgün camiden kalan izler olup, giriş kapısı üzerinde 1960 tarihli kitabe bulunmaktadır. Kantepe Cami, 2007 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından onarılmıştır.



Şekil 52: Kantepe Cami Onarım Kitabesi, (Kişisel Arşiv, 2022)



Şekil 53: Kantepe Cami Görünüşü, Minaresi ve Giriş Kapısı, (Kişisel Arşiv, 2022)

Turabali Mescidi

Turabali Mescidi; Ahmetpaşa mahallesi, 828 ada 1 parselde yer almaktadır. 10.06.1989 tarih ve 435 sayılı karar ve 19.04.1996 tarih ve 2046 sayılı karar ile tescil edilen caminin köşeleri, kapı ve pencere söveleri kesme taştan inşa edilmiş olup caminin beden duvarları kaba yonu taştır. Cami dikdörtgen planlı olup tavanı ahşap ile kaplıdır. Kuzey duvara bitişik olan caminin minaresinin uzun bir kaidesi vardır.

Kaidenin bir tarafı taş basamaklı merdiven biçimindedir. Kaidenin gövdesi bulunmamaktadır. Kaide üzerinde dört adet dikmesi olup, koni şeklinde taş külah ile kaplıdır. Kıрма çatılı olan yapının saçak altları ahşap kaplıdır, çatı örtüsü ise Alaturka oluklu kiremittir. 1711 yılında inşa edilmiş olan cami, 2007 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından onarılmıştır.



Şekil 54: Turabali Mescidi Görünüşü ve Onarım Kitabesi, (Kişisel Arşiv, 2022)

Cağlı Cami

Cağlı Cami; Küçükhüseyin mahallesi, 239 ada 3 parselde yer almaktadır. 10.06.1989 tarih ve 435 sayılı karar ve 19.04.1996 tarih ve 2046 sayılı karar ile tescil edilmiştir. Özgün plan tipinde toprak örtülü olan cami günümüzde kırma çatı ile kaplı olup çatı kaplaması alaturka oluklu kiremittir. Beden duvarları kesme taş olan caminin minaresi beyaz boyalı olup, betondan inşa edilmiştir. Kuzey cephesi kesme taş, diğer cepheler ise sıvalı ve boyalıdır. 2006 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından onarılmıştır.



Şekil 55: Cağlı Cami Görünüşü, Giriş Kapısı, Onarım Kitabesi, (Kişisel Arşiv, 2022)

Ahmet Paşa Cami

Ahmet Paşa Cami; Ahmetpaşa mahallesi, 658 ada 2 parselde yer almaktadır. 10.06.1989 tarih ve 435 sayılı karar ve 19.04.1996 tarih ve 2046 sayılı karar ile tescil edilmiştir. Son cemaat mahalini dört adet ahşap sütun taşımaktadır. Minaresi, yonu taş kaide üzerine ahşap gövde, şerefe ve kulahtan inşa edilmiştir. Subasman seviyesine kadar kesme taş cephesi olan caminin subasman üzeri sıvalı ve boyalıdır. Caminin çatısı kırma çatı olup çatı kaplaması alaturka oluklu kiremit kaplıdır. Saçak altları ahşap kaplıdır. Cami 1835 yılında inşa edilmiştir. Caminin cephesinde 2006 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından onarıldığına dair kitabe yer almaktadır.



Şekil 56: Ahmet Paşa Cami Onarım Kitabesi, (Kişisel Arşiv, 2022)



Şekil 57: Ahmet Paşa Cami Ve Minaresi Görünüşü, (Kişisel Arşiv, 2022)

Abu Çimen Cami

Abu Çimen Cami; Kocapaşa mahallesi, 259 ada 3 parselde yer almaktadır. 10.06.1989 tarih ve 435 sayılı karar ve 19.04.1996 tarih ve 2046 sayılı karar ile tescil edilmiş olan Abu Çimen Camisi 1840-1841 yıllarında yapılmıştır. Cami kare plan tipinde olup, taş ve ahşap malzeme kullanılmıştır. Zemin kat beden duvarları moloz taştan yapılmış ve ahşap hatıllarla desteklenmiştir. Harim mekânın döşemesi ahşaptır.

Cami minaresi taş kaide üzerine ahşap gövdeli, şerefeli ve külahlıdır. Caminin harim tavanı ahşap direklerle taşınmaktadır. Caminin çatısı kırma çatı olup çatı kaplaması alaturka oluklu kiremittir. Saçak altları ahşap kaplıdır (Acun 1988). Caminin girişi, doğu bahçe duvarından avluya girildikten sonra bu mekândan sağlanır. Avlusunda wc, şadırvan ve musalla taşı bulunmaktadır. Cami, 2008 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından onarılmıştır.



Şekil 58: Abu Çimen Cami Onarım Kitabesi, (Kişisel Arşiv, 2022)



Şekil 59: Abu Çimen Cami Dış Görünüşü ve İç Mekânı, (Kişisel Arşiv, 2022)

Süleyman Ağa Cami

Süleymanağa mahallesi 640 ada 3 parselde yer almaktadır. 10.06.1989 tarih ve 435 sayılı karar ve 19.04.1996 tarih ve 2046 sayılı karar ile tescil edilen cami 1809 yılında kare plan tipinde inşa edilmiş olup, taş ve ahşap malzeme kullanılmıştır. Zemin kat beden duvarları moloz taştan yapılmış ve ahşap hatıllarla desteklenmiştir. Harim mekânın döşemesi ahşaptır. Cami girişi çift kanatlı ahşap kapıdan sağlanmakta olup, giriş cephesinde üç adet demir parmaklıklı pencere bulunmaktadır. Yan cephesinde dört adet büyük iki adet küçük penceresi bulunan caminin büyük boyutlu pencerelerinde demir parmaklık vardır. Cami minaresi taş kaide üzerine ahşap gövdeli, şerefeli ve sac külahlıdır. Caminin harim tavanı ahşap direklerle taşınmaktadır.

Caminin çatısı kırma çatı olup çatı kaplaması alaturka oluklu kiremittir. Saçak altları ahşap kaplıdır. Caminin minaresinin ahşap gövdesine, son cemaat yerinin doğusunda bulunan yonu taş basamaklar ile çıkılmaktadır.



Şekil 60: Süleyman Ağa Cami Görünüşü, (Kişisel Arşiv, 2022)

Hatipoğlu Cami

Hatipoğlu camii; Ahmetpaşa mahallesi, 190 ada 4 parselde bulunmaktadır. 10.06.1989 tarih ve 435 sayılı karar ve 19.04.1996 tarih ve 2046 sayılı karar ile tescil edilen camii yirminci yy.'da yapılmış olmalıdır. Camii kare plan tipinde inşa edilmiş olup, taş ve ahşap malzeme kullanılmıştır. Zemin kat beden duvarları moloz taştan yapılmış ve ahşap hatıllarla desteklenmiştir. Harim mekânın döşemesi ahşaptır. Camii harim döşemesi ahşaptır. Camii minaresi sıvalı boyalı yonu taş kaide üzerine ahşaptan inşa edilmiştir. Caminin harim tavanı bir adet ahşap direk taşınmaktadır. Caminin çatısı kırma çatı olup, çatı kaplaması alaturka oluklu kiremittir. Saçak altları ahşap kaplıdır.



Şekil 61: Hatipoğlu Cami Görünüşü, İç Mekânı, Minare Girişi, (Kişisel Arşiv, 2022)

Cedit Paşa Cami

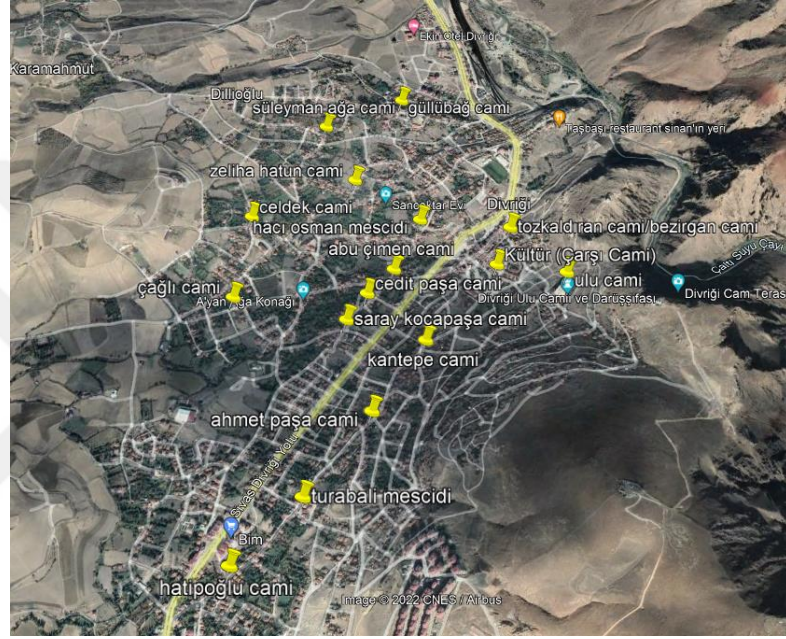
Cedit Paşa Cami; Ceditpaşa mahallesi, 288 ada 10 parselde yer almaktadır. 10.06.1989-435 tarih ve sayısı ile tescil edilmiş olan caminin kuzey cephesinde avlusu bulunmaktadır. Camiye giriş, batı cephesinden çift sıra kesme taş kemer içinde bulunan ahşap tablalı kapı ile sağlanmaktadır. Caminin avlusunda kesme taştan inşa edilmiş olan sekiz dairesel sütun üzerinde sekizgen külahlı geniş saçaklı bir de şadırvan bulunmaktadır. 1799 tarihinde yapılan Cedit Paşa Cami, dikdörtgen plan tipinde, alaturka kiremit kaplı kırma çatılıdır. Harimin merkezinin üzerinde sekizgen kasnağa oturmuş kubbesi bulunmaktadır. Minaresi kesme taştan inşa edilmiştir. Caminin son cemaat kısmını; orta aksta iki dairesel, sağ ve sol kenarlarda ise dikdörtgen ayaklar olmak üzere dört adet sütun taşımaktadır. Giriş kapısı oymalı kesme taşlardan inşa edilmiştir. Caminin harim giriş kapısı üzerinde özgün kitabesi yer almaktadır.



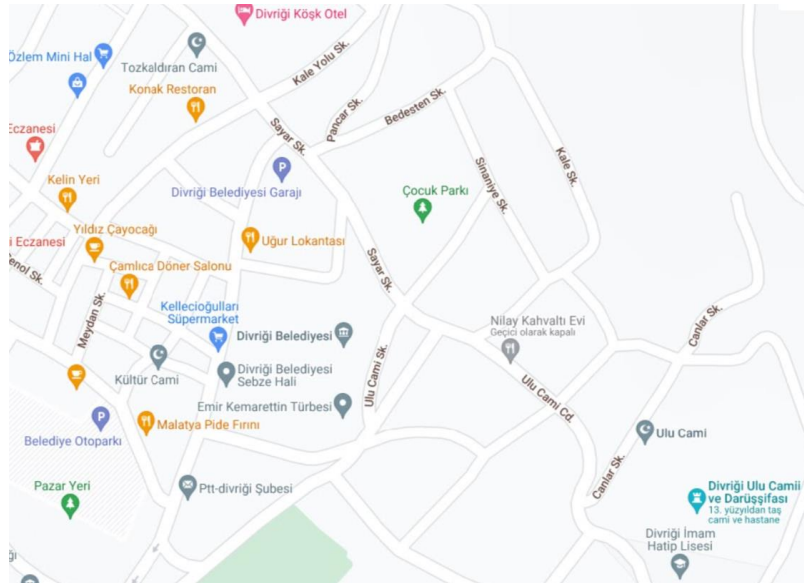
Şekil 62: Cedit Paşa Cami Harim Girişi, Şadırvanı ve Genel Görünüşü, (Kişisel Arşiv, 2022)

2.1.3. Tarihi Kültür (Çarşı) Cami Konum Özellikleri

Kültür Cami; Sivas İli, Divriği İlçesi, Arasta çarşısının güneyinde Çarşı Mahallesiinde yer almaktadır. Cami; doğuda Kızılay Caddesi, batıda Cumhuriyet Caddesi, Kuzeyde Cami Sokak ile çevrelenmiştir. Kuzeyde bir girişi bulunan caminin güney kısmında doğusundan girilen bir de avlu mekânı vardır. Cami ana mekânı olan harim, kadınlar mahfili, son cemaat yeri, minare, gasilhane, imam odası, şadırvan ve güneyinde bulunan avlu caminin bölümlerini oluşturmaktadır.



Şekil 63: Divriği İlçe Merkezindeki Camilerin Haritadaki Konumu



Şekil 64: Kültür Cami'nin Haritadaki Konumu



Şekil 65: Kültür Cami'nin İçinde Bulunduğu Tarihi Arasta Çarşısı İmar Planı

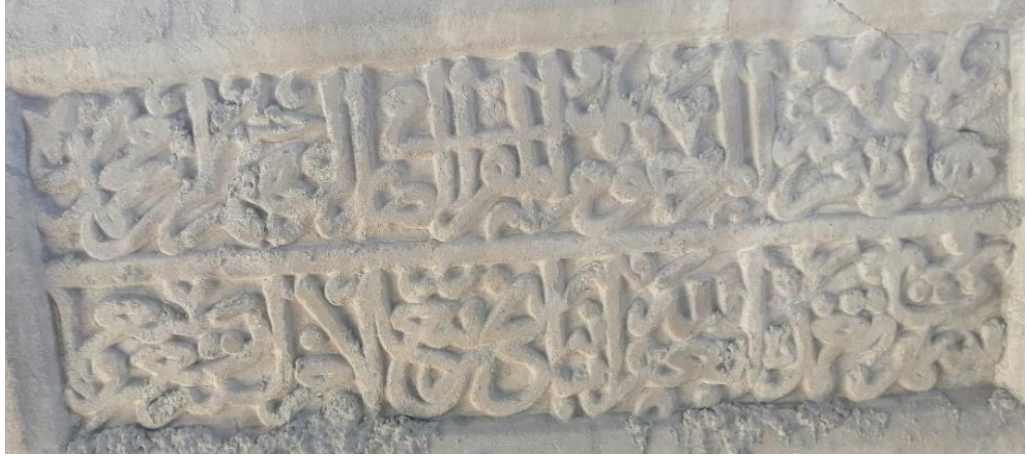
2.1.4. Kültür (Çarşı) Camisi Tarihlendirme

Kültür Cami'nin beden duvarlarında veya iç mekân donatılarında herhangi bir kitabesi bulunmamaktadır. Ancak cami cephesinin güney kısmında kalan sundurma altındaki musalla taşının batı duvarında bulunan taş kitabe (Kitabe.1.), mihrap kısmının hemen sağındaki duvarlar üzerine yerleştirilmiş taş kitabe (Kitabe.2.) ve mihrabın solunda sıva ile yazılmış tarih kısmı bulunmaktadır (Fotoğraf 76). Bununla beraber cami giriş kapısının üzerinde onarıma ilişkin tarihin yer aldığı bir tabela yer almaktadır (Fotoğraf 75).

Bahçe duvarı üzerinde, musallanın batısındaki duvarda bulunan iki satır yazılı olan kitabe tahrip olmasına rağmen üzerindeki şu ifadeler okunabildiği;

“Heze kabr.... Hezihi türbetü el merhum ...el makar.. es sarim lirahmeti rabbihi Muhammed.... Mehmed.... fi şehr geverallahu le tariğ rabiül ahir seba tissamia sene 907”

Söz konusu kitabe; içerisinde yer alan ifadelere bakıldığında bir mezar taşı kitabesi niteliğindedir. Kitabede belirtilen 907 Hicri tarihi Miladi 1501 tarihine denk gelmektedir. Bu kitabe caminin mescit halindeyken yapılmış olmalıdır. Cami ile kitabenin herhangi bir ilişkisi olup olmadığı tespit edilememiştir. Kitabe günümüzde bulunduğu bahçe duvarına sonradan eklenmiştir.



Şekil 66: Kitabe 1- Bahçe Duvarı Üzerinde Yer Alan Kitabe, (Kişisel Arşiv,2021)

Musalla taşının önündeki mihrabın sağında yer alan ikinci kitabede “*Bülbül bina edüp gitti bakaya ola ruhuna rahmet bi niyahe derim ruhuna Allah için Fatiha sene 1127*” ibaresi geçmektedir. Söz konusu kitabenin “*ruhuna Fatiha*” kısmından dolayı bu kitabenin bir mezar taşına, “*bina edüp*” ibaresi ise bu mezar taşının camiye yaptıran kişiye ait olabileceği düşünülmektedir. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi’nde yer alan ve caminin 1715 yılında bir mescitten camiye çevrildiği bilgisini veren belge bulunmaktadır (Eken 1993). Bu yaklaşımla; mescitten camiye çevrilen caminin çevrildiği tarihlerde bahçesinde veya herhangi bir yerinde camiye yaptıran kişiye ait mezarı olabileceği düşünülmektedir. Onarımlar sırasında bu mezara ait kitabe, avluya yapılan yığma bahçe duvarına eklenmiş olmalıdır. Kitabedeki 1127 senesi Miladi takvime göre 1715 tarihini vermektedir.



Şekil 67: Kitabe 2- Bahçe Duvarı Üzerinde Yer Alan Kitabe, (Kişisel Arşiv,2021)

Kültür Cami, 2003 yılında koruma kurulu izni ve onayı olmadan kapsamlı onarıma alınmış ve yapıya eklenen niteliksiz ekler ile bugünkü halini almıştır. Giriş kapısının hemen üzerinde onarım tarihi bulunan bir tabela yer almaktadır. Bu onarımda caminin cephe mimarisi özgün dokusunu büyük oranda kaybetmiştir. Cami

eğimli bir arazide bulunmaktadır. Bu sebeple cepheler arasında kot farkı mevcuttur ve her cephenin mimari düzenlenişi de farklı yapılmıştır.



Şekil 68: Kültür Cami Giriş Kapısı Üzerindeki Onarım Tabelası, (Kişisel Arşiv,2021)

Avluda bulunan mihrabın sağında bulunan sıvalı yüzey üzerine iz bırakarak yazılmış 1953 tarihi, bahçe duvarlarının geçirdiği onarımlardan birine işaret etmektedir.



Şekil 69: Kültür Cami Avlusunda Bulunan Sıva Üzerindeki Yazı, (Kişisel Arşiv,2021)

2.1.5. Kültür (Çarşı) Camisinin Kültür Varlığı Olarak Kabulü Ve Tescillenme Süreci

Sivas ili, Divriği İlçesi, Çarşı Mahallesi, Cami Sokak, 3 Cilt numaralı,289 Sayfa numaralı taşınmaz 122 ada 2 parsel de 660,20 m² yüzölçümlü alan üzerinde Kültür Çarşı Cami ana taşınmaz niteliğinde tapu kayıtlarında yer almaktadır. Taşınmaza ait tapu kaydındaki beyanlarda; 01/12/1992 tarih ve 435 yevmiye numaralı kararda korunması gerekli kültür varlığı olduğu yer almaktadır. 22/01/2016 tarih ve 143 yevmiye numaralı Sivas Kültür Ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'nce Kentsel Sit Alanı olduğu kararı yer almaktadır. 06.06.2022 tarihinde taşınmazın aktif malikinin; mülkiyet ve hisse oranlarının düzeltilmesi sebebi ile 09/11/2021 tarih ve 5583 yevmiye numaralı kararda Kürtülü Cami (Kürtül

Kurtul Cami) Vakfı olduğu tespit edilmiştir. Taşınmaza ait tapu kaydı Ek 1’de sunulmuştur.

Sivas ili Divriği ilçesinde bulunan korunması gerekli taşınmaz kültür varlıklarının tespit çalışmaları ile ilgili olarak Kültür Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü’nün 13.9.1988 gün ve 08186 sayılı yazısında bulunan Ankara Bölge Kurulu’nun 19.7.1985 tarih ve 639 sayılı kararında yer alan Divriği Kalesi koruma sınırına ait kararlar okunmuş ve Divriği’deki tarihi kentsel doku, tescili önerilen yapılar, kentsel gelişmeden kaynaklı sorunlar ve kentin gösterdiği gelişme olanakları ile beraber 1/1000 ölçekli imar planı incelenmiş ve yerinde tespitler yapılmıştır. T.C. Kültür Bakanlığı Kayseri Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu’nun 10.6.1989 tarih ve 41 toplantı numaralı, 10.6.1989 tarih ve 435 karar numaralı kararına istinaden ekte bulunan yapıların tescillerinin uygun olduğuna ve tescil fişlerinin hazırlatılarak kurula iletilmesine karar verilmiştir. Kararda A8 envanter numaralı Kürtil (Kültür) Cami olarak yer alan bugünkü Kültür Cami’nin tescil çalışmaları da alınan bu karar üzerine başlatılmış olup 01/12/1992 tarih ve 435 yevmiye numaralı karar ile tesciline karar verilmiştir. T.C. Kültür Bakanlığı Kayseri Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu’nun 10.6.1989 tarih ve 41 toplantı numaralı, 10.6.1989 tarih ve 435 karar numaralı Kültür Cami’ye ait tescil kararı Ek-2’de sunulmuştur.

T.C. Kültür Bakanlığı Kayseri Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu’nun 17.09.1993 tarih ve 1545 sayılı kararı ile Sivas ili, Divriği ilçesi, Çarşı Mahallesi kentsel sit ilan edilmiştir.

Mülkiyeti o günlerde Vakıflar Genel Müdürlüğü’nde olan J 40a.13d.2a pafta, 122 ada, 2 parselinde kayıtlı tescilli Kültür Cami’nin onarılması ve bitişiğinde bulunan 1,3,4,20 ve 21 parsellerinin kamulaştırılması isteğinin yer aldığı 23.6.1999 gün ve 1848 sayılı yazısı T.C. Kültür Bakanlığı Kayseri Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kuruluna iletilmiş olup; kurulda değerlendirilmiş ve 21.07.1999 tarih, 225 toplantı sayılı 21.7.1999 tarihli 2455 karar numaralı alınan kararda; basit onarım niteliğinde işlemlerin yapılabileceğine ve kamulaştırma isteğinin uygun olduğuna karar verilmiştir. Verilen karar Ek 3’te sunulmuştur.

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Sivas Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu 28.09.2016 toplantı tarihli, 167 numaralı yazısında, 3028 karar numaralı ve

28.09.2016 tarihli kararında koruma amaçlı imar planının 28 M-3a ve 28M-3b paftalarında tapununun 122 adasında, tescilli Kùltür Cami ile çevresine yönelik hazırlanan koruma amaçlı imar planı değişikliğinin uygun olduğuna karar vermiştir. Bu karar Ek 4'te sunulmuştur.

T.C. Kùltür Bakanlığı Kayseri Kùltür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 24.03.2021 tarih ve 6728 sayılı koruma kurulu kararı ile geçiş dönemi koruma esasları ve kullanım şartları güncellenerek 3 ay süre ile yeniden belirlenmiştir.

2.2. METOT

Çalışmada kuramsal temeller çerçevesinde Kùltür Camisine yönelik koruma kararları ve caminin tarihi araştırılmış, caminin geçmişten günümüze geçirdiği onarımlar tespit edilmiş, mimari özellikleri doğrultusunda nasıl bir restorasyon projesi geliştirileceği belirlenmiştir. Bu araştırma sonucunda restorasyon projesi geliştirilerek korumak, yaşatmak ve sonraki nesillere aktarmak hedeflenmiştir. Çalışmada gerekli bilgi ve belgeleri elde etmek için literatür taraması yapılmıştır. Çalışmanın temeli aşağıda belirtilen yedi aşamadan oluşmaktadır.

1. Yapının faro lazer tarayıcı ile ölçümleri yapılmış, fotoğraf makinesi ve drone kameralar ile fotoğraflar çekilerek belgelenmeler yapılmıştır,
2. Yapının yapısal ve mimari özellikleri incelenerek cephe özellikleri, iç mekân özellikleri ile yapı malzemeleri analiz edilmiştir,
3. Yapının zamanla geçirdiği niteliksiz onarımlar ile beraber hasar ve bozulmalar gözlemsel olarak incelenmiştir,
4. Yapı benzer ahşap direkli camiler ile karşılaştırılmıştır,
5. Kùltür Cami'ye ait günümüze kadar alınmış tüm koruma kurulu kararları incelenmiştir,
6. Rölöve projesi ve yapılan analizler sonucu restitüsyon projesi hazırlanmıştır,
7. Bilimsel koruma yöntemleri dikkate alınarak restorasyon projesi geliştirilmiştir.

Sonuç bölümünde, ortaya çıkan bulgular doğrultusunda koruma-kullanma dengesi içinde sürdürülebilir olma yaklaşımı ile kültür varlığının restorasyonunun yapılarak korunması, merkezi konumda olan caminin bölge cemaatine hizmet etmesinin devamlılığının sağlanabilmesi ve niteliksiz eklentilerden arındırılarak İslam mimarisi için barındırdığı anlam ve önemi göz önünde bulundurularak müdahale kararları önerilmiştir.



ARAŞTIRMA BULGULARI

Kültür Cami Arasta Çarşısı içinde merkezi konumu itibariyle ilçedeki diğer camilere göre cemaati fazla olan bir camidir. İlçede bulunan camiler incelendiğinde, mahallelerde azalan nüfus ve inanç yapısı itibariyle birçok cami kapalı durumdadır. Kültür Cami'nin günümüze kadar geçirdiği onarımlarda herhangi bir koruma kurulu kararı alınmamış olması, yapının geçirdiği pek çok niteliksiz onarıma maruz kalmasına ve özgün mimarisinin bozulmasına sebep olmuştur. Günümüz inşa tekniğine uygun imalatlar yapılması ve özgün mimariye yönelik çalışmalar yapılması ile yapı gelecek kuşaklara aktarılacak ve tarihi doku içinde korunarak kullanımı sağlanacaktır.

3.1. Kültür (Çarşı) Cami Mimari ve Yapısal Özellikleri

Bu başlık altında Kültür Cami'ye ait konum özellikleri, plan ve mekân özellikleri, cephe özellikleri anlatılacaktır. Ayrıca Kültür Cami'deki malzeme kullanımı ve yapım tekniği hakkında bilgi verilecektir.

3.1.1. Konum Özellikleri

Kültür Cami; Sivas İli, Divriği İlçesi, Çarşı Mahallesi, Cami Sokak Mevkii, 122 Ada 2 parselde, parselin kuzeybatı tarafında yer almaktadır. Ahşap destekli cami plan tipinde inşa edilmiştir. 660,20 m2 alana sahip parsel üzerinde, mülkiyeti Kürtül Cami (Kürtül Kurtul Cami) Vakfı'na ait olan Kültür Cami Kayseri Kültür Varlıklarını Koruma Kurulunun 1/12/1992 tarih ve 435 yevmiye numaralı kararı ile tescil edilmiştir. Caminin zemin katında harim, son cemaat mahali, imam odası, gasilhane bulunmaktadır. Son cemaat mahalinden merdiven ile kadınlar mahfiline çıkılmaktadır. Kadınlar mahfili harimin kuzeydoğu kısmında L plan tipinde yapılmıştır. Yapının girişinin de yer aldığı kuzey cephesinin kuzeydoğu köşesine bitişik şadırvan ve batısında yeşil alan bulunmaktadır. İbadethane olarak inşa edilmiş olan Kültür Cami günümüzde aktif olarak işlevini sürdürmektedir.

3.1.2. Plan ve Mekan Özellikleri

Cami, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen bir alan üzerine kurulmuş olup ahşap direkli ve ahşap tavanlı cami plan tipinde inşa edilmiştir. 15 adet ahşap direk

ile ahşap tavanı taşıyan cami, doğu duvarının kuzey köşesine doğru eğimli duvarı olan bir harim bölümüne sahiptir. Ayrıca yapının kuzeyinde son cemaat yeri ve son cemaat yerinin iki yanında farklı birimler yer almaktadır. Batısında gasilhane, doğusunda mahfil çıkış merdivenleri ve sahanlığın altına konumlanmış imam odası bulunmaktadır. Plandaki bu asimetrik durum yapının mescitten camiye çevrilmesi sırasında geçirdiği niteliksiz onarımlardan kaynaklanmaktadır.

Son Cemaat Yeri

Cami girişinde bulunan iki kanatlı ahşap tablalı kapı ile son cemaat mahaline giriş sağlanmaktadır. Girişin tam karşısında ve sağ duvarının üzerinde ahşap ayakkabılık bulunmaktadır. Girişin sağında gasilhanenin ahşap tablalı kapısı vardır. Son cemaat mahali; 6,60 m ye 3,61 m boyutlarındadır. Sol tarafında 10 basamaklı ahşap merdiven ile kadınlar mahfiline çıkılmaktadır ve merdiven sahanlığının altında imam odası bulunmaktadır. Son cemaat mahalinden girince hemen karşıda görülen çift kanatlı ahşap tablalı kapı ile harim kısmına girilmektedir. Son cemaat mahalinin beden duvarları sıvalı ve boyalı olup duvarlar bir m yüksekliğine kadar lambri ile kaplanmıştır. Döşemesi ve tavanı lambri ile kaplıdır. Döşeme üzerinde halı kaplama mevcuttur.



Şekil 70: Kültür Cami Harim Giriş Kapısı, Son Cemaat Yeri Tavanı (Kişisel Arşiv,2021)

Harim

Harim mekânının 20,44 m doğu batı yönünde, 12,90 m kuzey güney yönünde iç mekân açıklığı vardır. Harimin kuzeydoğu duvarı yamuk şeklindedir. Duvar kalınlıkları ortalama bir m'dir. Doğu cephesinde mazgal pencereye kadar olan duvarın tamamı avlu kotuna kadar toprağa gömülüdür. Harim mekânının güney

duvarlarında yaklaşık 0,5 m x 0,75 m boyutlarında üst kotta konumlanmış beş adet ahşap doğramalı mazgal pencere bulunmaktadır. Güney cephenin solunda bulunan üç adet mazgal pencere toprağa gömülü olup, mihrabın sağındaki iki adet mazgal pencere komşu parsele bitişiktir. Harim kısmında on beş adet yuvarlak kesitli dikme bulunmaktadır. Taşıyıcı olarak yuvarlak kesitli ahşap dikmeler, dikmelerin üzerinde ahşap yastıklar, yastıklara oturan yuvarlak kesitli ahşap kirişleri. Ahşap kirişlerin altında lambri tavan kaplaması bulunmaktadır. Cami harim döşemesi ahşap lambri kaplamadır. Döşeme üzeri halı ile kaplıdır.



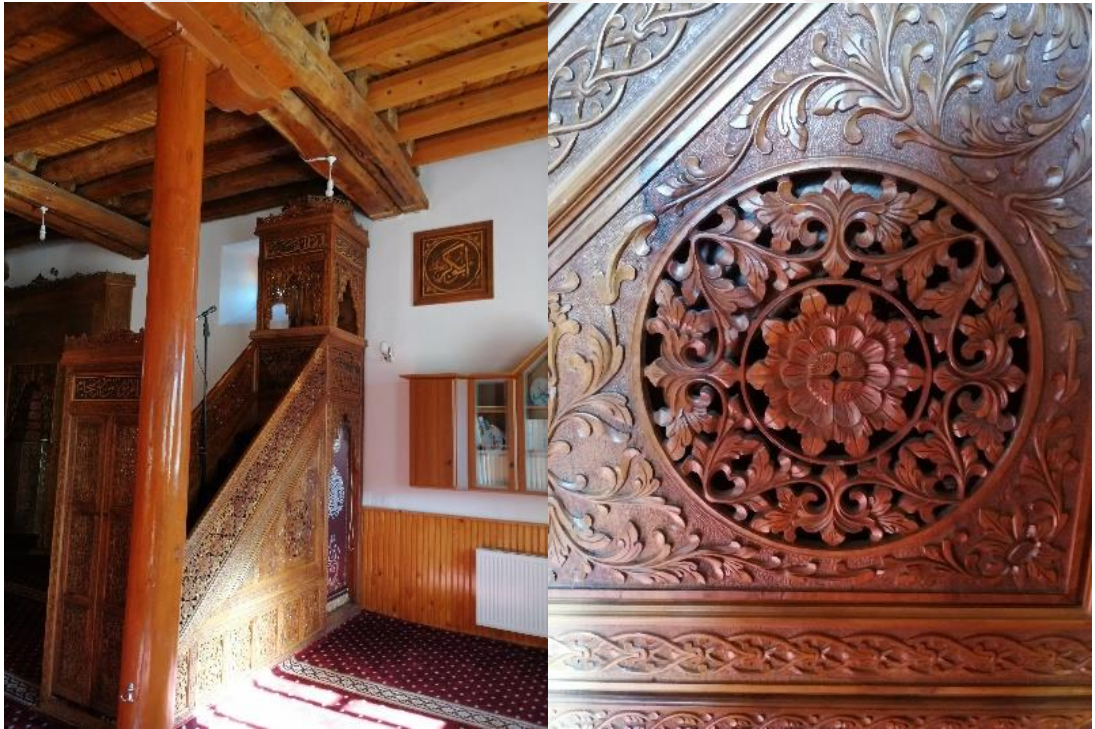
Şekil 71: Kültür Cami Harimi, (Kişisel Arşiv,2021)

Güney duvar üzerinde ahşap kitaplık, mihrap, minber ve kürsü bulunmaktadır. Duvar bir m yüksekliğine kadar lambri kaplıdır. Lambrielerin üzerinde ısıtma sistemi için radyatörler bulunmaktadır. Harimde işlemeli ahşaptan mihrap, minber, kürsü ve müezzin mahfili bulunmaktadır. Mihrap; 3,21 m genişliğinde, 3,83 m yüksekliğindedir. Bitkisel bezmeli motifleri vardır.



Şekil 72: Kültür Cami Mihrabı, (Kişisel Arşiv,2021)

Ahşap minber; 3,89 m yüksekliğinde, 2,87 m derinliğindedir. Mihrab ile uyumlu bitkisel bezmeli motifleri vardır.



Şekil 73: Kültür Cami Minberi, (Kişisel Arşiv,2021)

Ahşap kürsü; 2,33 m yüksekliğinde, 1 m genişliğinde ve 1 m derinliğindedir. Mihrab ve minber ile uyumlu bitkisel bezmeli motifleri vardır.



Şekil 74: Kültür Cami Kürsüsü, (Kişisel Arşiv,2021)

Harim mekânının batı duvarında üst kenarı basık daire formulu dört adet ahşap doğramalı mazgal pencere bulunmaktadır. Duvarlar 1 m kotuna kadar lambri ile kaplıdır. Lambri kaplama üzerinde radyatör petekleri bulunmaktadır.



Şekil 75: Kültür Cami Harim Batı Duvarda Bulunan Pencere, Minare Çıkış Merdiveni, (Kişisel Arşiv,2021)

Harim giriş kapısının sağında, müezzin mahfili ve müezzin mahfilinin arkasında lambriden inşa edilmiş on basamaklı ahşap merdiven ve korkuluklar ile

minareye çıkış kapısı bulunmaktadır. Duvarlar bir m kotuna kadar lambri kaplıdır. Lambri kaplama üzerinde radyatör petekleri bulunmaktadır.

Müezzin mahfili; 1,65 m derinliğinde, 2,57 m genişliğindedir. Bitkisel motif işlemleri mihrap, minber ve kürsü ile benzerdir.



Şekil 76: Kültür Cami Müezzin Mahfili, (Kişisel Arşiv,2021)

Mahfil

Mahfil harimin kuzeydoğu köşesinde doğu ve kuzey cephelerinin yaklaşık yarısına kadar uzanan kollarla 'L' biçiminde konumlanmıştır. Kadınlar mahfilinin döşeme altında duvar boyunca uzanan askılıklar bulunmaktadır. Harim mekânının doğu duvarında yaklaşık 0,5 m x 0,75 m boyutlarında olan ve üst kotta bulunan iki adet ahşap doğramalı mazgal pencere bulunmaktadır. Duvarlar 1 m kotuna kadar lambri kaplıdır.



Şekil 77: Kültür Cami Kadınlar Mahfili, (Kişisel Arşiv,2021)

İmam Odası

Son cemaat yerinden kadınlar mahfiline çıkış merdivenlerinin güneyinde;

sahanlık altında ahşap bölmeler ile duvarlar ile ve tavan kaplaması lambri olan bir bölme yapılmıştır. Bu oda imam odası olarak hizmet vermektedir. İmam odası 3,03 m x 3,81 m boyutlarındadır.



Şekil 78: Kùltür Cami Kadınlar Mahfili, (Kişisel Arşiv,2021)

Gasilhane

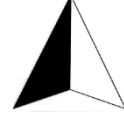
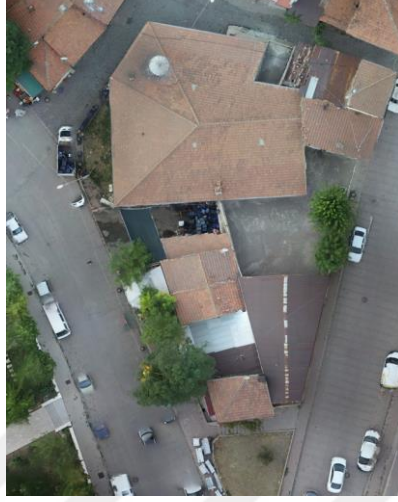
Gasilhane döşemesi seramik kaplı olup duvarları sıvalı ve boyalı, tavanı ahşap kaplıdır. Caminin kuzey batı bitişiğine inşa edilmiştir. 5,15 m uzunluğunda ve 2,03 m genişliğinde olan gasilhane içinde minare gövdesi de bulunmaktadır. Harimin pencere kotundan daha yüksekte bulunan üst kenarı basık daire formulu iki adet ahşap doğramalı penceresi bulunmaktadır.



Şekil 79: Kùltür Cami Gasilhane, (Kişisel Arşiv,2021)

Çatı

Cami üst örtüsünde ahşap konstrüksiyon üzerine inşa edilmiş; güneye %36, kuzeye %29, batıya %31, kuzeybatıya %26 eğimli Marsilya tipi kiremit kaplı çatı bulunmaktadır.



Şekil 80: Kültür Cami Çatısı, (Kişisel Arşiv,2021)

Minare

Harimden minare gövdesine girildikten sonra taş basamaklar ile çatı kotuna kadar çıkılmaktadır. Taş kaidesi olan minarenin, çatı kotunun üstünde ahşap gövde ve ahşap basamaklar vardır. Minarenin ahşap şerefesi ve sac kaplı külâhı bulunmaktadır. Külâhın üzerinde yaklaşık 54 cm yüksekliğinde sac âlem vardır.



Şekil 81: Kültür Cami Çatısı, (Kişisel Arşiv,2021)

Şadırvan

Caminin kuzeydoğu kenarında 3,10 m genişliğinde 5,53 m uzunluğunda şadırvan bulunmaktadır. Döşeme ve duvarı mermer kaplıdır, Tavanı sıvalı ve boyalıdır. Mahya yüksekliği 3.22 m'dir. Sekiz adet oturağı ve sekiz adet kurnası bulunmaktadır. Şadırvanın çatısı doğu, batı ve kuzey yönünde üç tarafa eğimlidir. Mermer duvar kaplaması üzerinde metal askılıklar vardır. Şadırvan kısmının doğu duvarında mermerden inşa edilmiş çeşme bulunmaktadır.



Şekil 82: Kültür Cami Şadırvanı, (Kişisel Arşiv,2021)

3.1.3. Cephe Özellikleri

Yapının cepheleri 2003 yılında geçirdiği detaylı onarım sırasında yenilenmiştir. Bu onarımdan dolayı caminin bütün cephelerinde cephe mimarisi özgün dokusunu kaybetmiştir. Ayrıca cami yapısı eğimli bir arazi üzerine kurulduğu için cepheler arasında kot farkı oluşmuş ve her cephenin mimari düzenlenişi farklı yapılmıştır.

Kuzey Cephesi

Camiye giriş kuzey cepheden sağlanmaktadır. Cephede kot farkına göre sağdan sola doğru yükselen merdiven basamakları ile kot düzenlemesi yapılmıştır.



Şekil 83: Kültür Cami Girişi, (Kişisel Arşiv,2021)

Camiye giriş ahşap tablalı kapı ile sağlanmaktadır. Cami giriş kotundan itibaren duvar üzerinde yaklaşık bir m yüksekliğe kadar taş desenli taraklı beton kaplama yapılmıştır. Kaplama kotunun üzerinde kalan beden duvarları sıvalı ve boyalıdır. Duvar örgüsünün yapım malzemesi beden duvarları sıvalı olduğundan tespit edilememektedir. Cami girişinde iki kanatlı ahşap tablalı kapı bulunmaktadır. Giriş kapısı üzerinde 2003 yılında yapılan onarıma ait tabela bulunmaktadır. Cephenin solunda, şadırvan ile bitişik olan sıralı dükkânlar mevcuttur.

Kuzey cephesi sol köşe saçak kotundan 3.21 m, sağ köşe 4.49 m yüksekliğindedir. Cephe uzunluğu 14.68 m dir. Caminin kuzey cephesinde 1.40 cm genişliğinde saçak vardır. Saçak altı lambri kaplıdır. Cephenin sağında ve solunda sac yağmur iniş boruları bulunmaktadır. Cephenin solunda mermer ile kaplanmış bir

kısım duvar bulunmaktadır. Bu kaplamalar şadırvanın malzemesi ile aynı olduğundan şadırvan inşa edildiği zaman cepheye eklenmiş olmalıdır.



Şekil 84: Kültür Cami Kuzey Cephesi, (Kişisel Arşiv,2021)

Kuzeybatı Cephesi

Cami kuzeybatı cephesinde gasilhane bulunmaktadır. Kuzeybatıda bulunan gasilhane pencereleri kot olarak harim pencerelerinden daha yüksek konumdadır. Saçak altları lambri kaplı olan cephenin kırma çatı formu bu cepheden dolayı yamuk şeklini almıştır. Kuzeybatı cephesi 6,67 m uzunluğundadır.



Şekil 85: Kültür Cami Kuzeybatı Cephesi, (Kişisel Arşiv, 2022)

Batı Cephesi

Batı cephesinde yerden yaklaşık 30 cm yüksekliğinde andezit kaplama bulunmaktadır. Andezit kaplama sonrasında 1,35 m yüksekliğinde taş desenli taraklı beton kaplama yapılmıştır. Batı cephesinde harime ait dört adet üst kenarı basık daire formu ahşap doğramalı pencere bulunmaktadır. Bu cephede sıvalı ve boyalı duvar kısmının ara kotunda ve saçak altı kenarında olmak üzere iki sıra yatay ahşap kayıt bulunmaktadır. Ayrıca düzensiz aralıklarla da dikey ahşap kayıtlar kullanılmıştır. Cami batı cephesinde yer alan sağdan ikinci pencerenin üzerinde klima dış ünitesi bulunmaktadır.



Şekil 86: Kültür Cami Batı Cephesi, (Kişisel Arşiv,2021)

Batı cephesinde saçak altı yerden yükseklik sol köşede 5,34 m, sağ köşede ise 5,42 m olarak ölçülmüştür. Batı cephesi ise 14,76 m uzunluğundadır. Komşu 21 parselde bakımsız yeşil alan bulunmakta olup çevresi korkuluk çevrilidir.



Şekil 87: Kültür Cami Komşu Parsel, (Kişisel Arşiv,2021)

Güney Cephesi

Cami güney cephesi 22,56 m uzunluğundadır. Sol köşesi saçak altına 5,34 m yüksekliğindedir. Cephenin 12.03 m sağında, 3.74 m yüksekliğinde kademelenme başlamıştır. Moloz taş istinat duvarı üzerinde yaklaşık bir m yüksekliğinde moloz taş bahçe duvarı mevcuttur. Bahçe duvarı üzeri beton harpuşta bulunmaktadır. Cami güney cephesinde bulunan pencere kenarlarında dikey ahşap kayıtlar, üst kenarlarında yatay ahşap kayıtlar kullanılmıştır. Cephede sac yağmur oluklarından inen yağmur iniş boruları yer almaktadır.



Şekil 88: Kültür Cami Güney Cephesi, (Kişisel Arşiv,2021)

Doğu Cephesi

Caminin doğu cephesinde solda bulunan şadırvan ve şadırvana bitişik nizamda inşa edilmiş olan diğer dükkân yapıları mevcut olup; avluya bakan kısımda 5,61 m uzunluğunda açık cephesi bulunmaktadır. Avluya bakan cephenin sol köşe yüksekliği 2,06 m, sağ köşe yüksekliği 4,19 m dir. Avlu döşemesinden 1,43 m yükseklikte ahşap tablalı kapı bulunmaktadır. Cami çatısına ait ve kalkan duvar içinde bulunan bu kapı çatıya giriş için kullanılmaktadır.



Şekil 89: Kültür Cami Doğu Cephesi, (Kişisel Arşiv,2021)

Doğu cephesinde bulunan kapının alt kotlarında harime açılan iki adet mazgal pencere bulunmaktadır. Bu pencerelerin sağ ve sol yanlarında dikey ahşap kayıtlar, üst ve alt kenarlarında yatay ahşap kayıtlar kullanılmıştır. Bu cephede ayrıca klima dış ünitesi de bulunmaktadır.

Caminin güneyinde avlu bulunmaktadır. Çelik konstrüksiyon üzeri oluklu sac sundurma ile kapatılan avlunun döşemesi betondur. Avlunun çevresi moloz taş duvar ve duvar üstünde mızraklı demir ferforje korkuluk ile çevrilidir. Avluya giriş 2,90 m genişliğinde 3,20 m yüksekliğinde demir kapı ile sağlanmaktadır. Sundurmanın altında beton kaide üzeri musalla taşı bulunmaktadır. Musalla taşının güneyinde ise 1,45 m yüksekliğinde kesme taştan inşa edilmiş, yağlı boya müdahalesi görmüş mihrap bulunmaktadır.



Şekil 90: Kültür Cami Avlusunda Bulunan Mihrap Ve Musalla Taşı, (Kişisel Arşiv,2021)

3.1.4. Malzeme Kullanımı ve Yapım Tekniği

Yapının iç ve dış duvarları sıvalı ve boyalı olup, sıva dökülmesi olan yerler mevcuttur. Bu sayede caminin yapım konstrüksiyonu tespit edilebilmiştir. Moloz taşla inşa edilmiş yığma duvarlar üzerine çamur sıva yapılmıştır. Çamur sıvanın üzerinde çimento harçlı sıva ve boya yapılmıştır. Döşemeler günümüzde lambri kaplıdır. Bu sebeple altındaki döşeme malzemesi tespit edilememiştir. Tavan; 15 adet ahşap sütun ile taşınmaktadır. Ahşap direkler üzerinde ahşap yastıklar ve yastıkların

üzerinde de ahşap kirişler mevcuttur. Caminin tüm pencerelerinin ahşap doğramaları onarımlar ile yenilenmiştir. Camide bulunan kapıların tamamı ahşaptır ve onarımlar ile yenilenmiştir. Çatı; ahşap oturtma çatı konstrüksiyon üzerine Marsilya kiremit ile kaplı olup onarımlar sırasında yenilenmiştir. Minaresi taş kaideli olup dışardan tüm kenarları sıvalı ve boyalıdır. Minarenin gövdesi ve şerefesi ahşaptan inşa edilmiş olup külâhı sac ile kaplıdır.



Şekil 91: Kültür Cami Beden Duvarları, (Kişisel Arşiv,2021)

Duvar	(Yığma) Ahşap hatıllı moloz taş duvar üzeri saman katıklı çamur sıva + çimento sıva + boya
Döşeme	Ahşap lambri döşeme kaplaması
Tavan	Kirişli tavan üzerinde lambri kaplama
Pencere	Ahşap doğrama
Kapı	Ahşap doğrama
Çatı	Marsilya kiremit kaplama
Minare kaidesi	Taş kaide üzeri çimento sıva+boya
Minare gövdesi	Ahşap
Minare şerefesi	Ahşap
Minare Külâhı	Sac

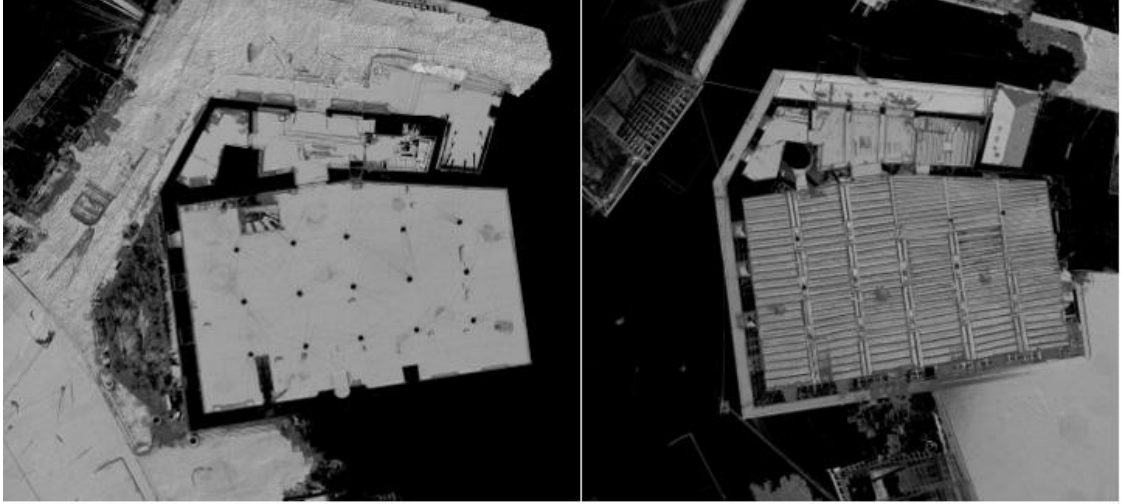
Tablo 1: Kültür Camiye Ait Yapı Ve Eleman Malzeme Listesi

3.2.Kültür (Çarşı) Cami Rölöve Çalışmaları

Rölöve çalışmaları kapsamında; Kültür Cami'sinin mevcut durumu belgelenerek rölöve/belgeleme çizimleri yapılarak mevcut durum analiz edilmiştir.

3.2.1. Rölöve /Belgeleme Çizimleri

Rölöve/belgeleme çizimleri hazırlanması için yapının faro lazer tarayıcı ile ölçümleri alınmış, fotoğraf makinesi ve drone kameralar ile fotoğraflar çekilerek belgelenmeler yapılmıştır.



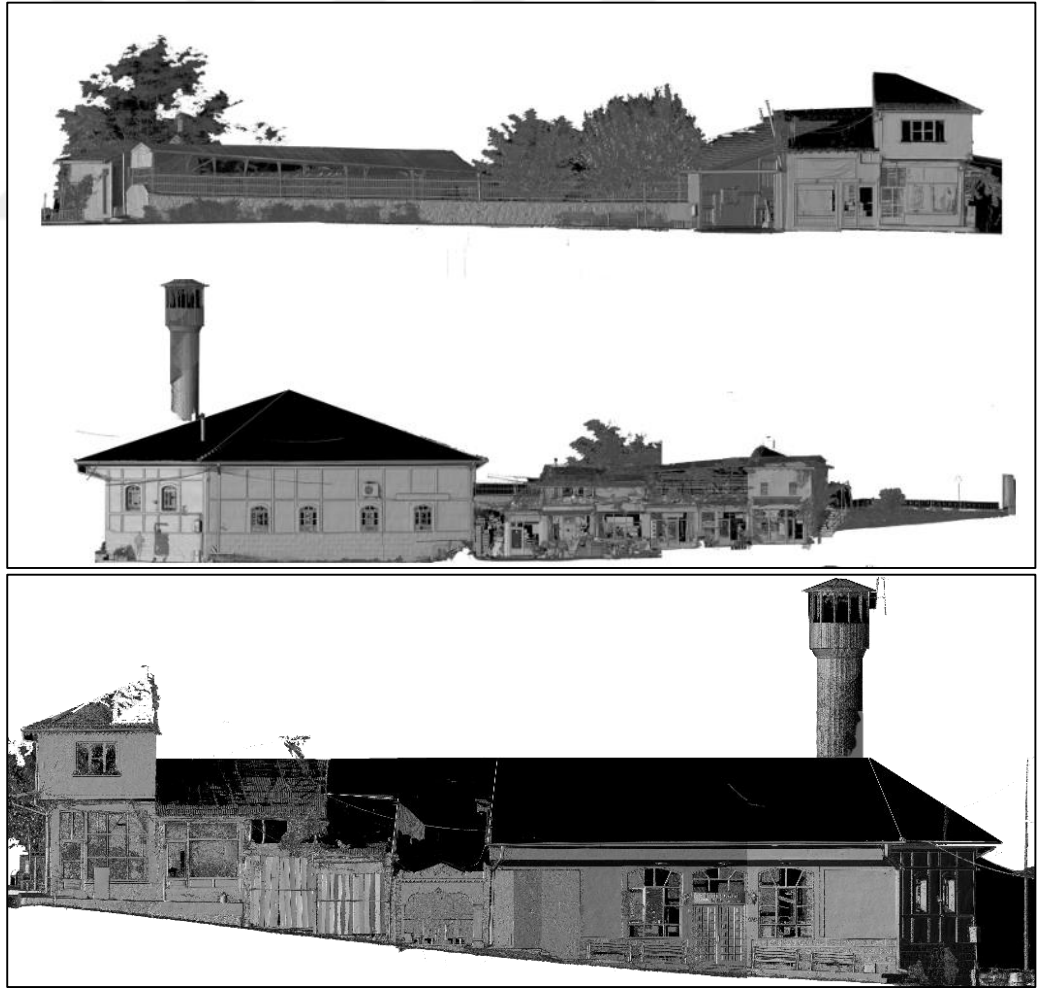
Şekil 92: Zemin Kat Döşeme Ve Tavanına Ait Lazer Ölçüm Ortofotoları



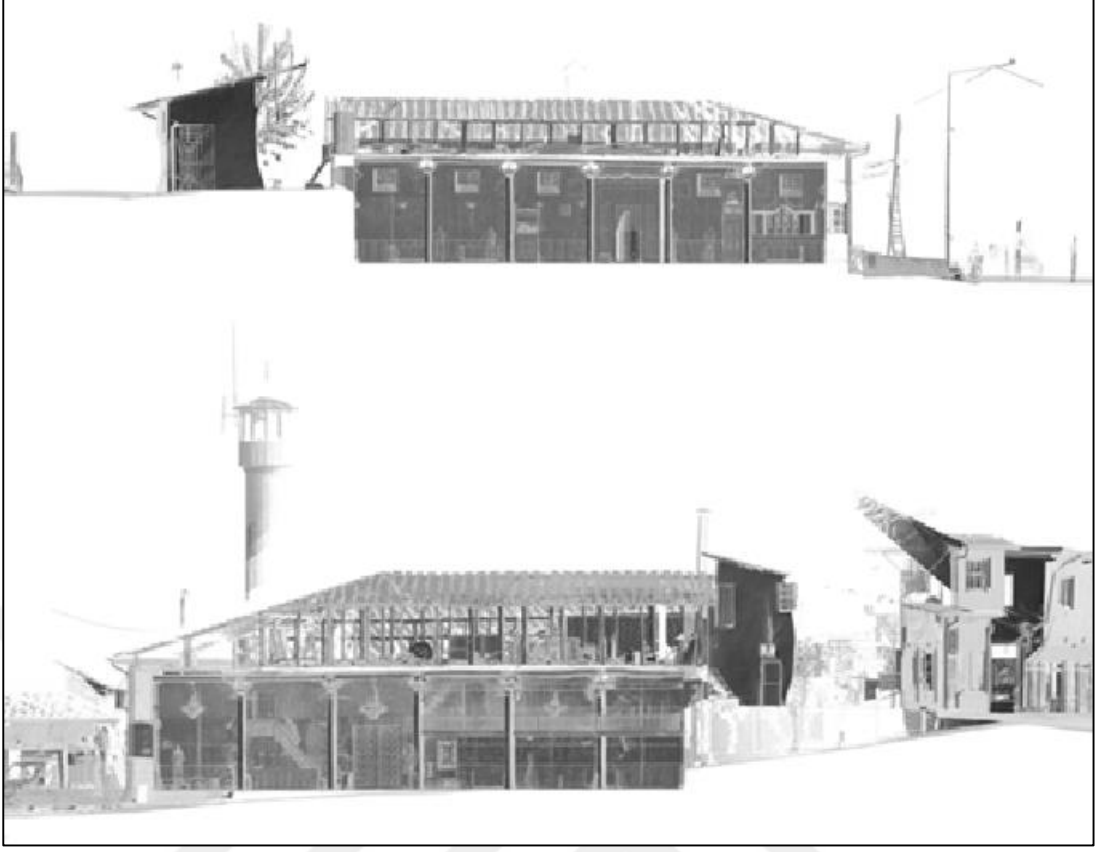
Şekil 93: Mahfil Kat Döşeme Ve Tavanına Ait Lazer Ölçüm Ortofotoları



Şekil 94: Vaziyet Planına Ait Lazer Ölçüm Ortofotosu

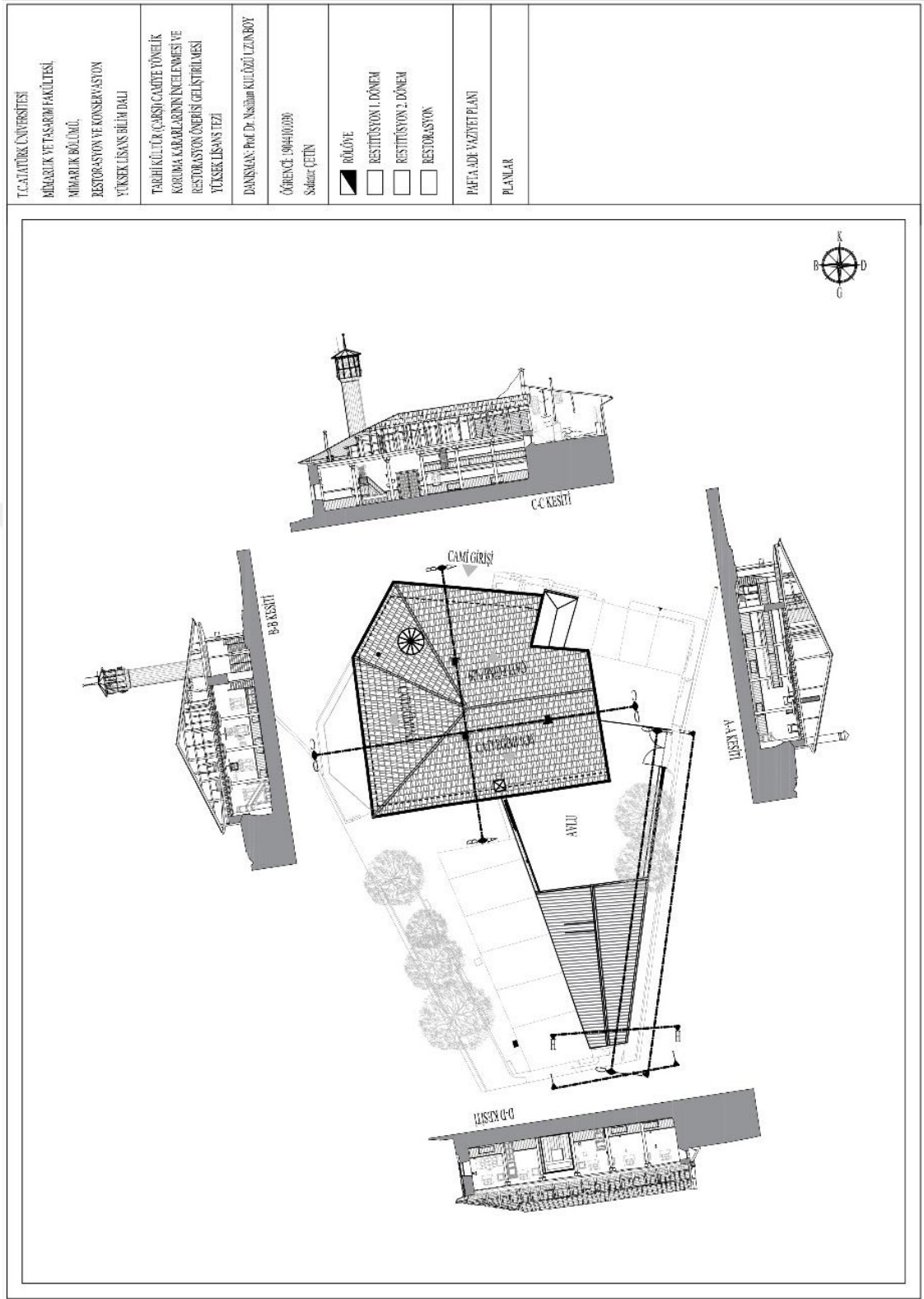


Şekil 95: Görünüşlere Ait Lazer Ölçüm Ortofotoları

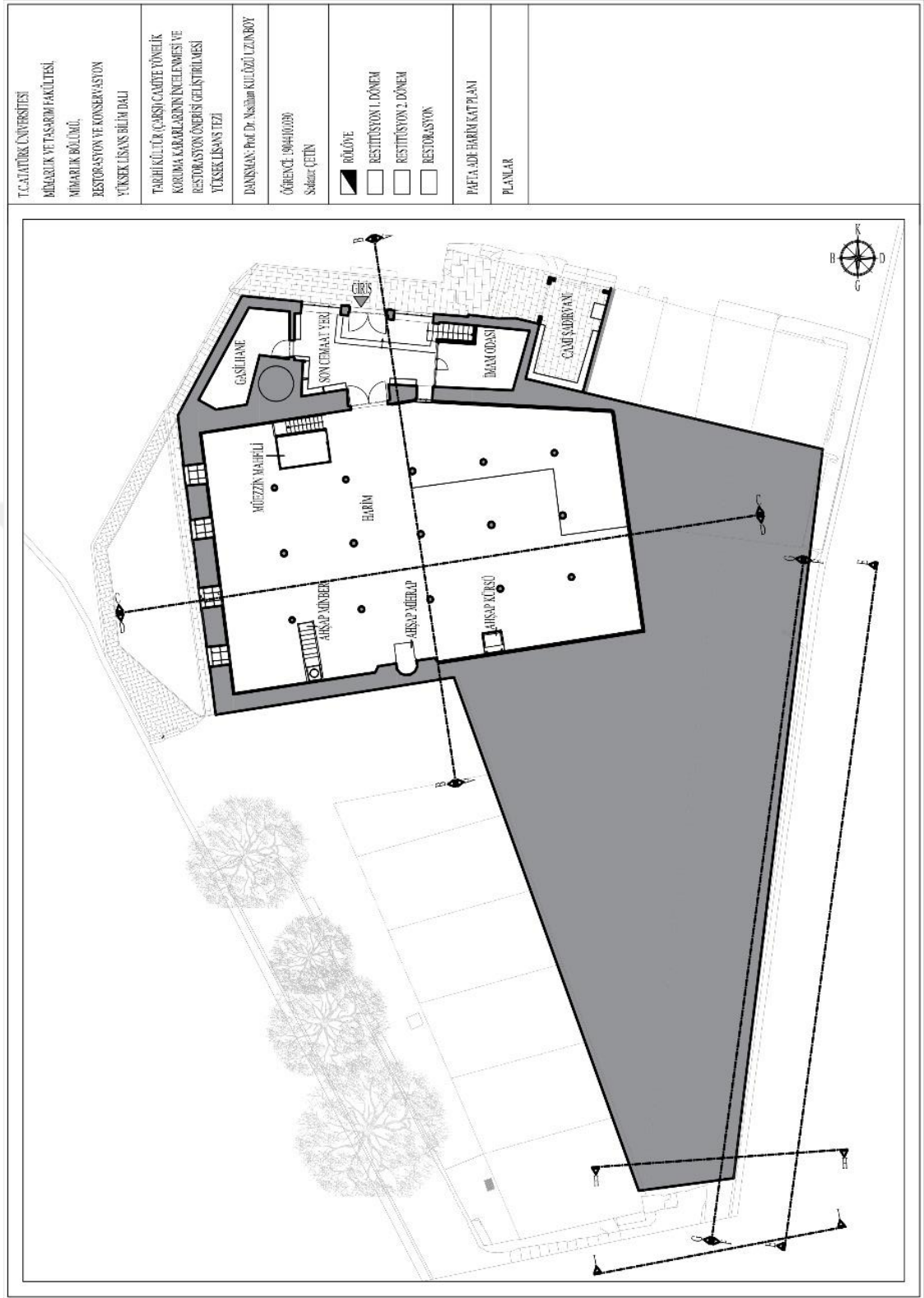


Şekil 96: Kesitlere Ait Lazer Ölçüm Ortofotoları

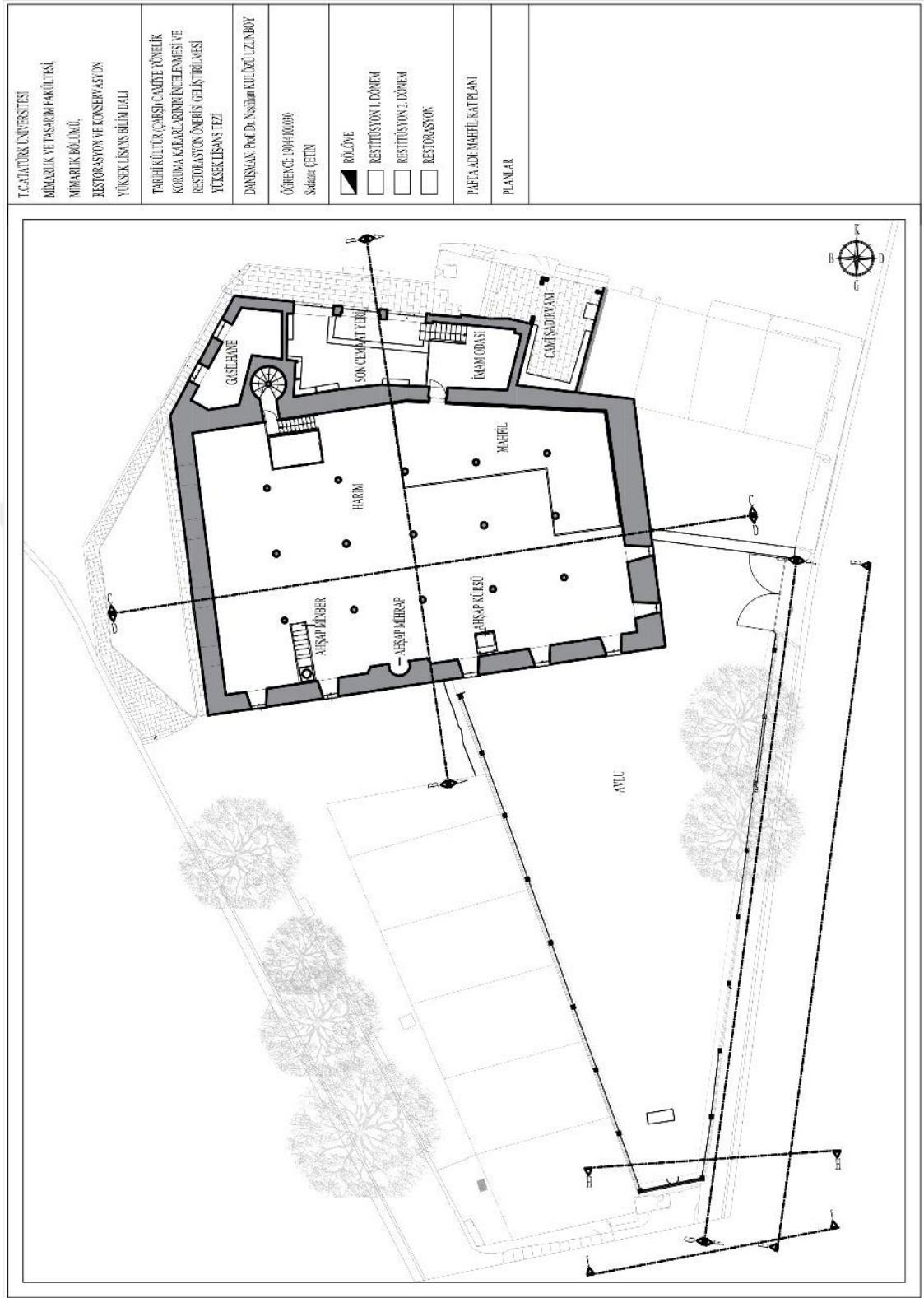
Alınan ölçümler doğrultusunda çizilen rölöve/belgeleme çizimleri yapılarak aşağıda sunulmuştur.



Şekil 97: Kültür Cami Vaziyet Planı



Şekil 98: Kültür Cami Harim Planı



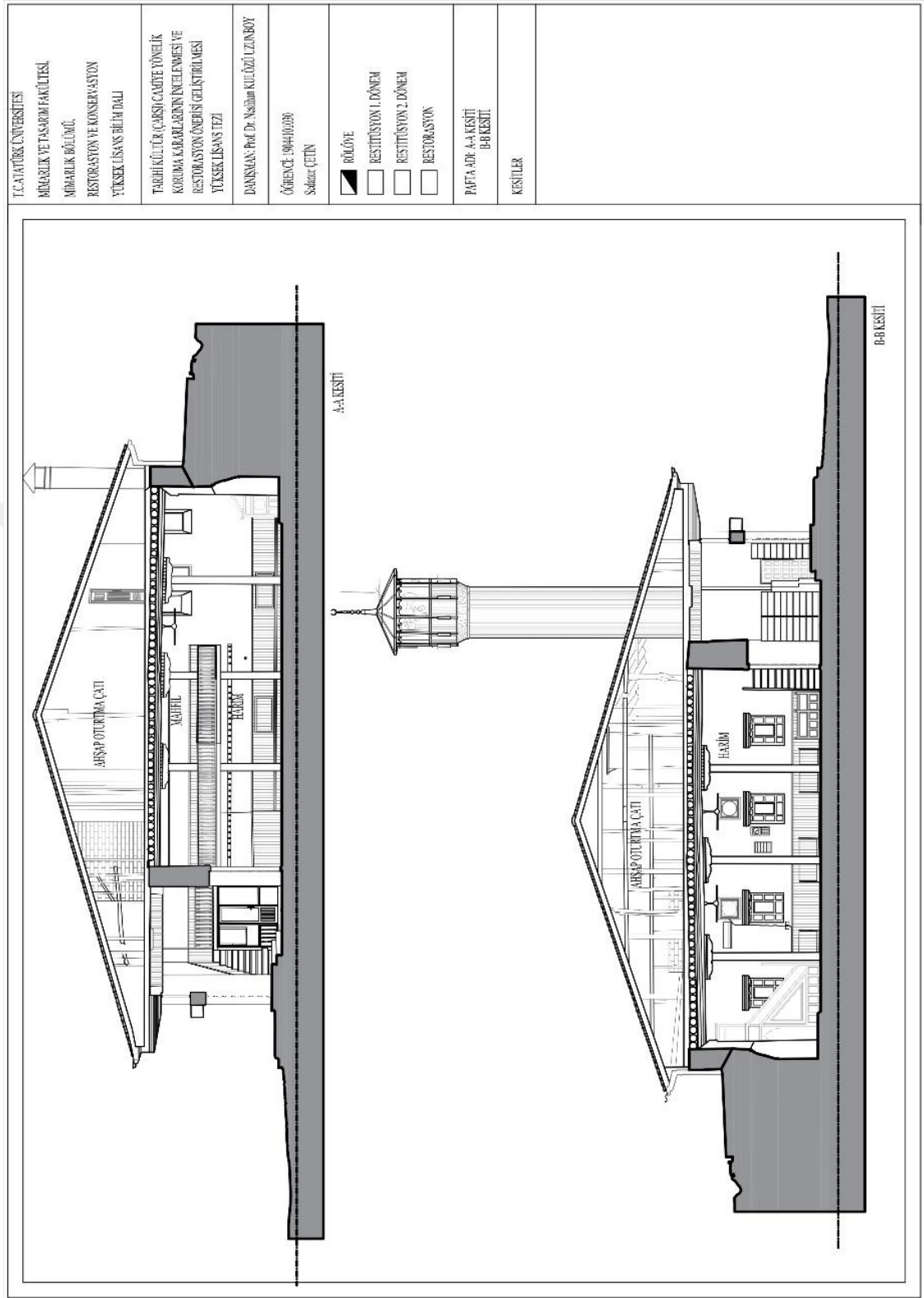
Şekil 99: Kültür Cami Mahfil Planı



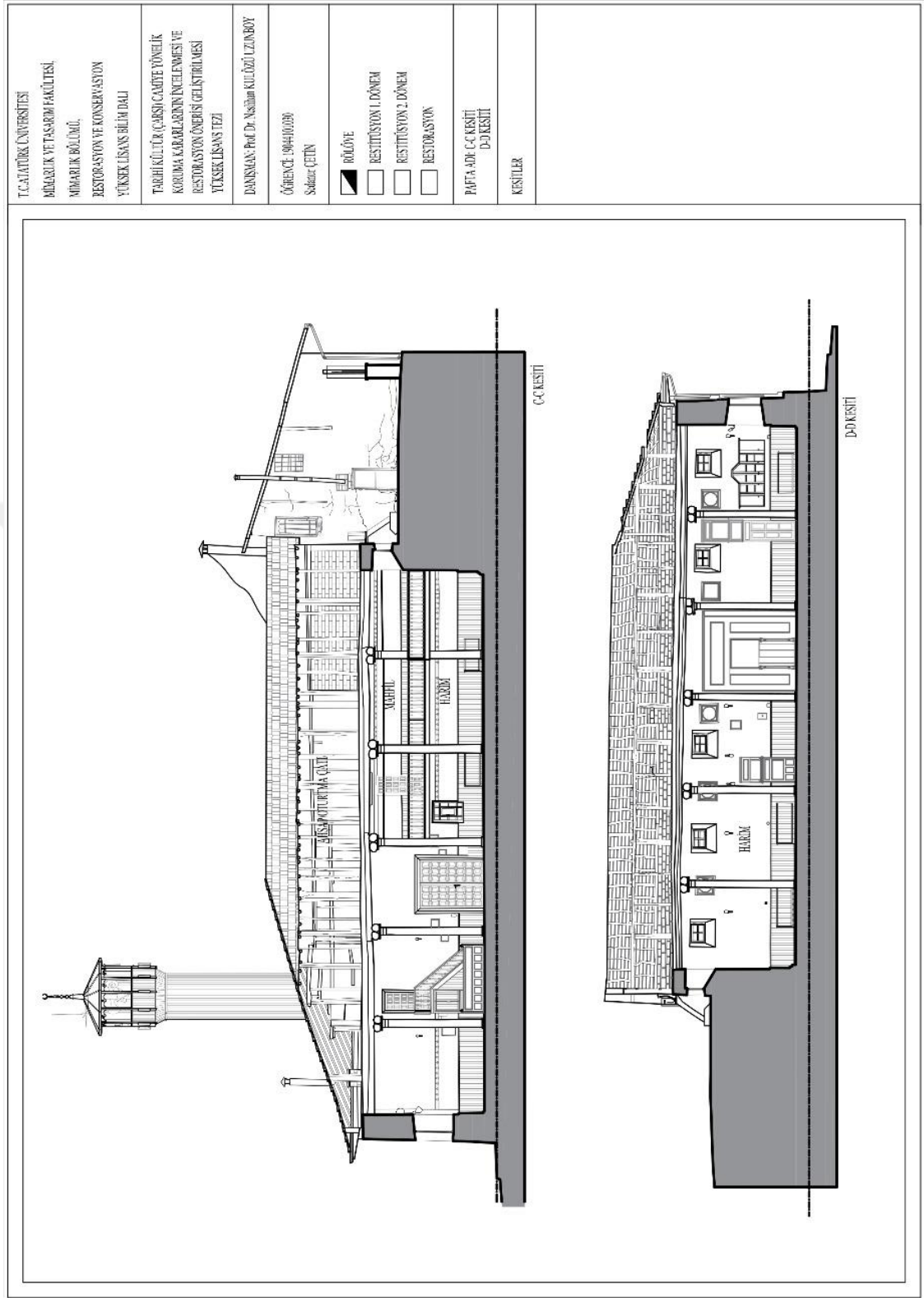
Şekil 100: Kültür Cami Çatı Planı

<p>T.C. ATILIRK ÜNİVERSİTESİ MİMARLIK VE TASARIM FAKÜLTESİ, MİMARLIK BÖLÜMÜ, RESTORASYON VE KONSERVASYON YÜKSEK LİSANS BİLİM DALI</p>	<p>TARİHİ KÜLTÜR (ÇARŞI) CAMİYE YÖNELİK KORUMA KARARLARININ ENLENERMİŞ VE RESTORASYON ÖNERİSİ GELİŞTİRİLMESİ YÜKSEK LİSANS TEZİ</p>	<p>DANISMAN: Prof. Dr. Nispettin KÜLTÜZ / UZUNBOY ÖĞRENCİ: 990410030 Sahane ÇETİN</p>	<p>■ RÖLÖVE □ RESTİTÜSYON 1. DÖNEM □ RESTİTÜSYON 2. DÖNEM □ RESTORASYON</p>	<p>PAFTA ADI: KUZUYBATI CEPHESİ BATI CEPHESİ KUZU CEPHESİ GÜNEY CEPHESİ</p>	<p>GÖRÜNÜŞLER</p>

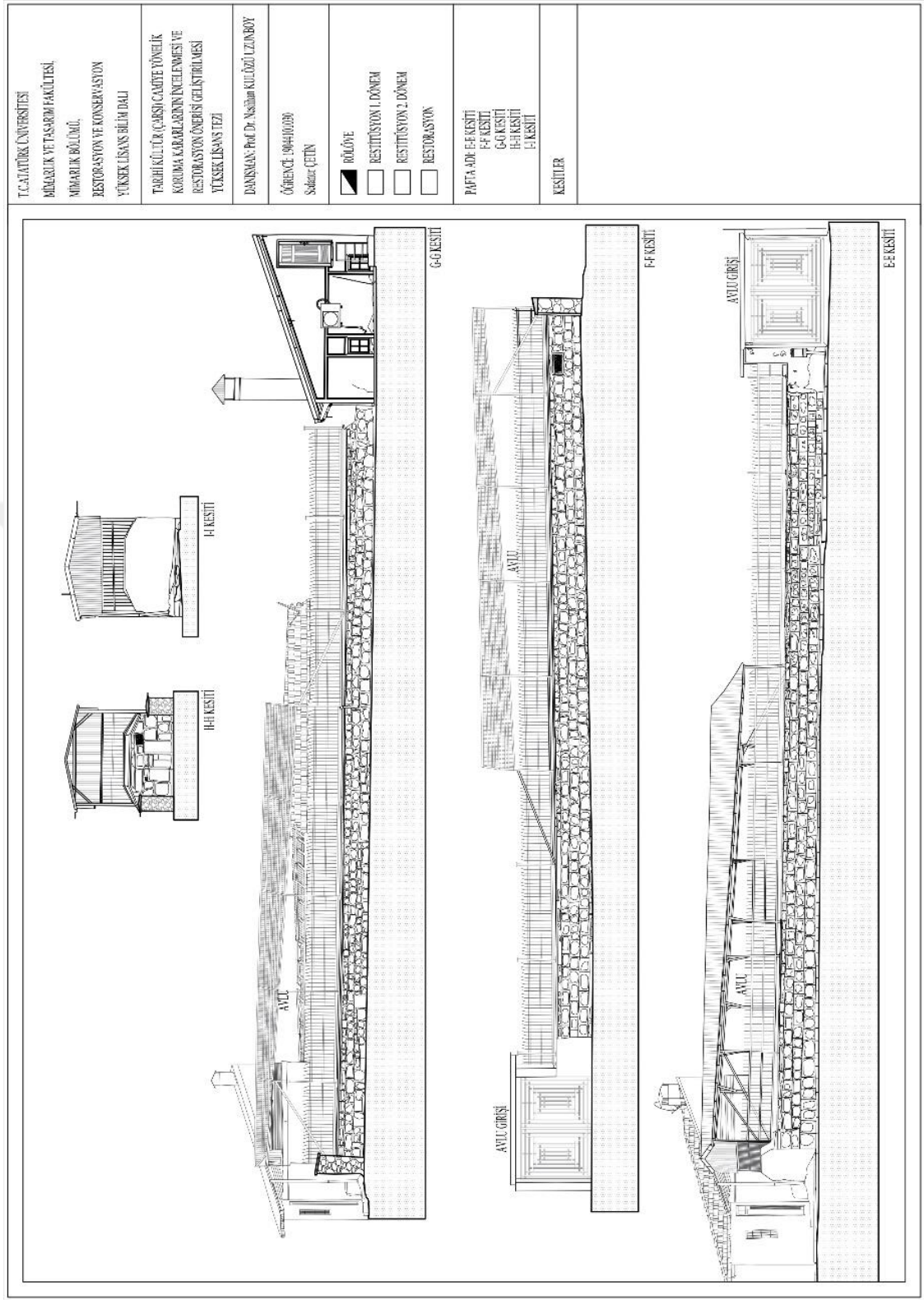
Şekil 101: Kültür Camii Görünüşleri



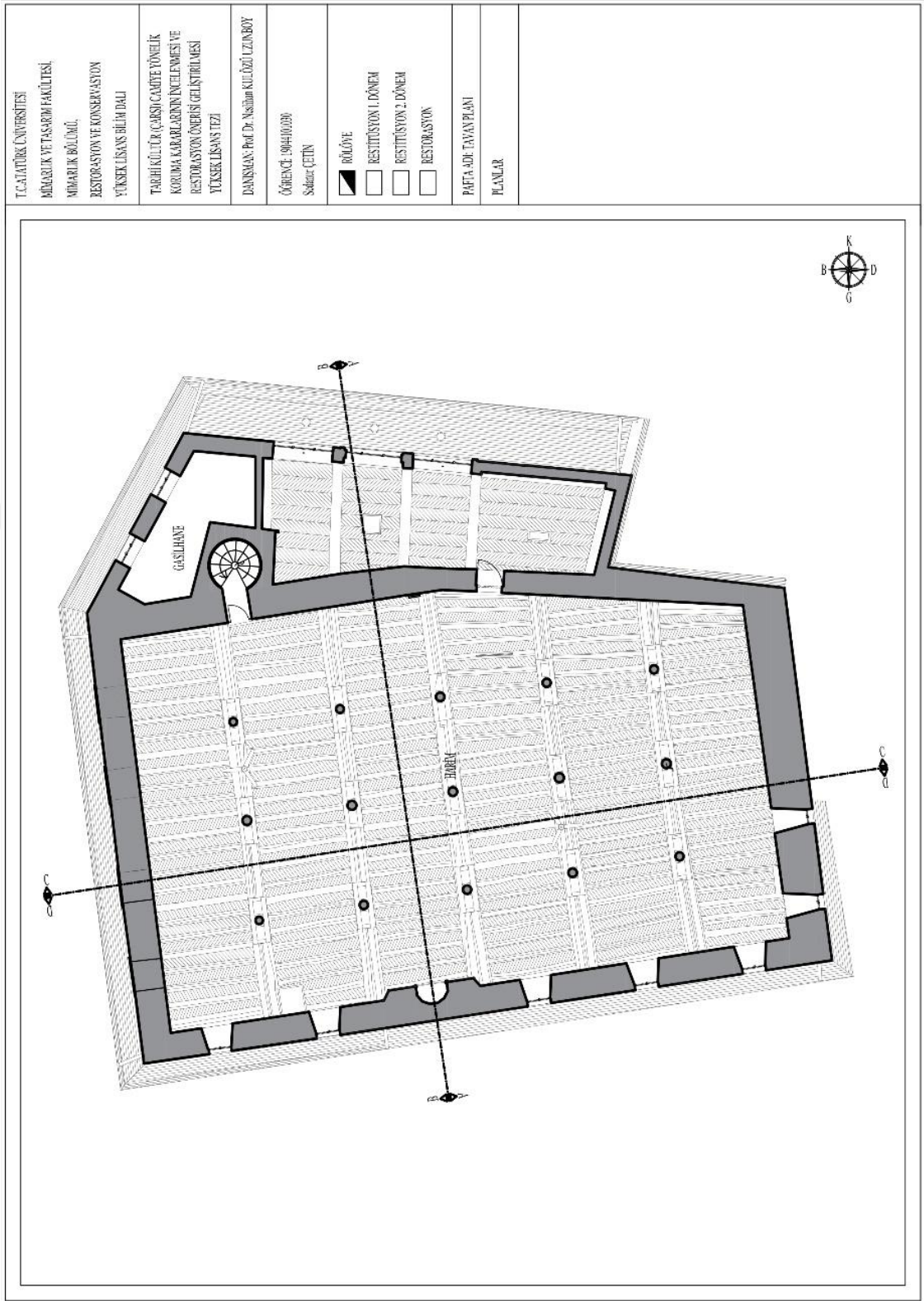
Şekil 102: Kültür Cami Kesitleri



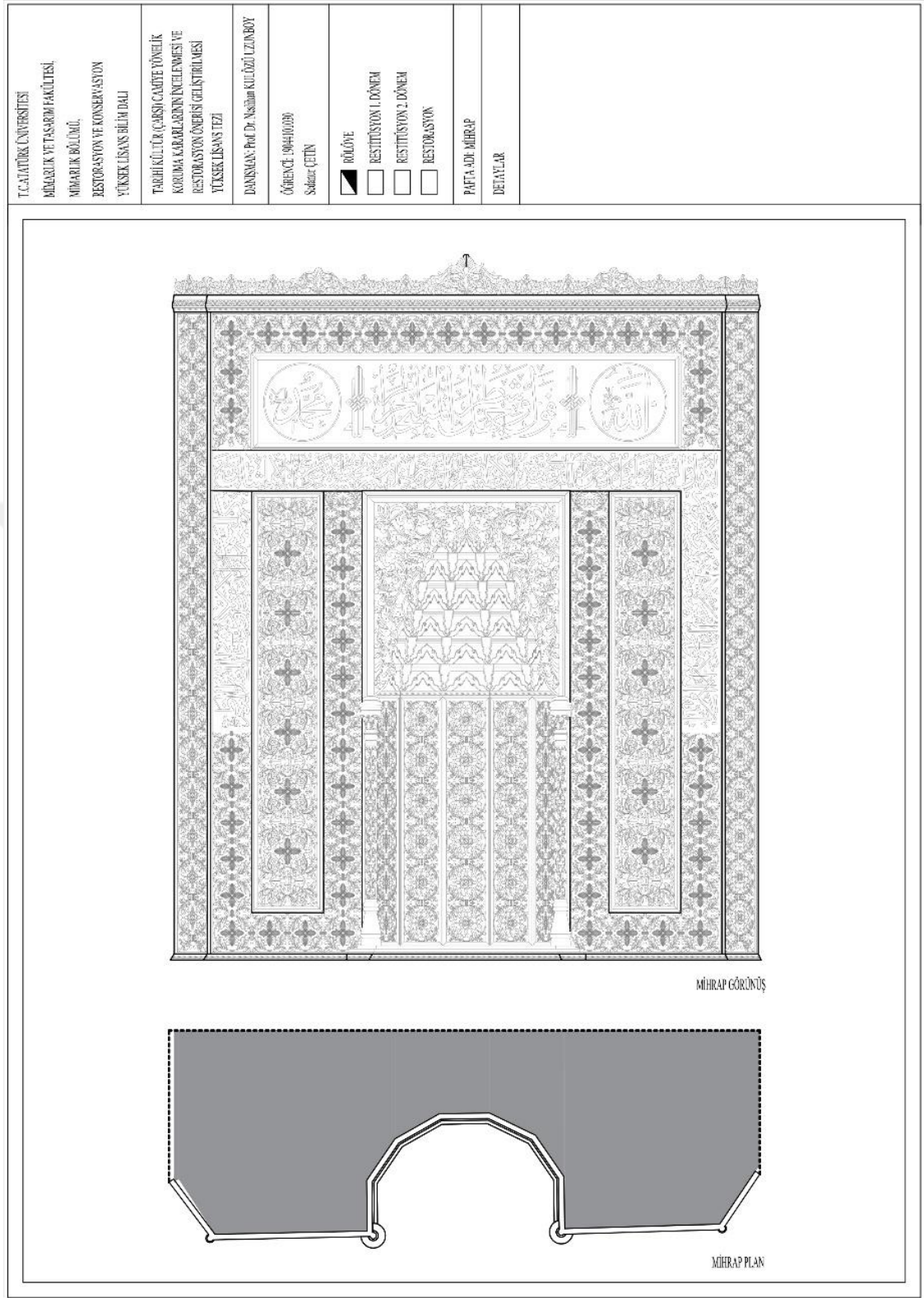
Şekil 103: Kültür Cami Kesitleri



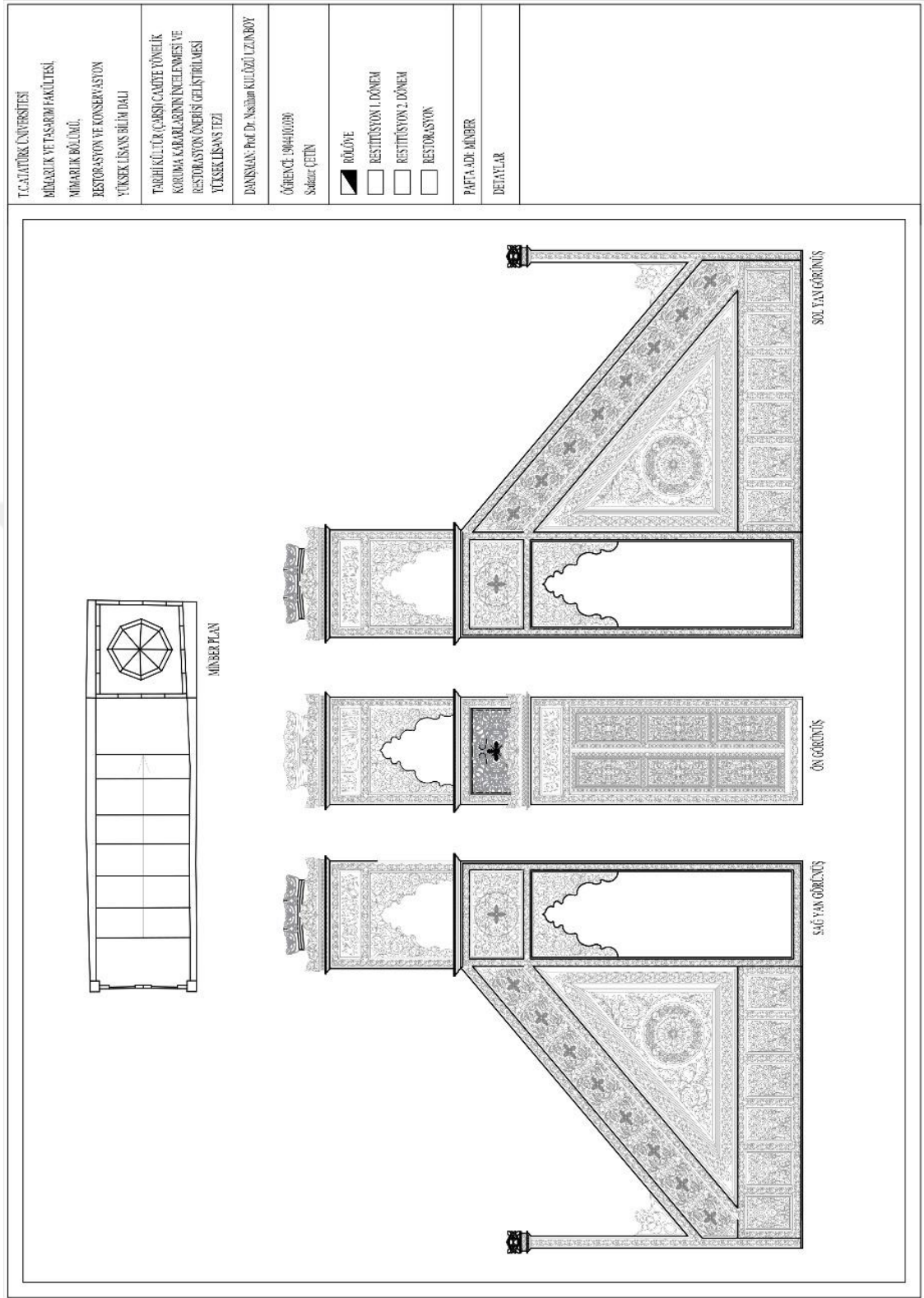
Şekil 104: Kültür Camii Avlu Görünüşleri



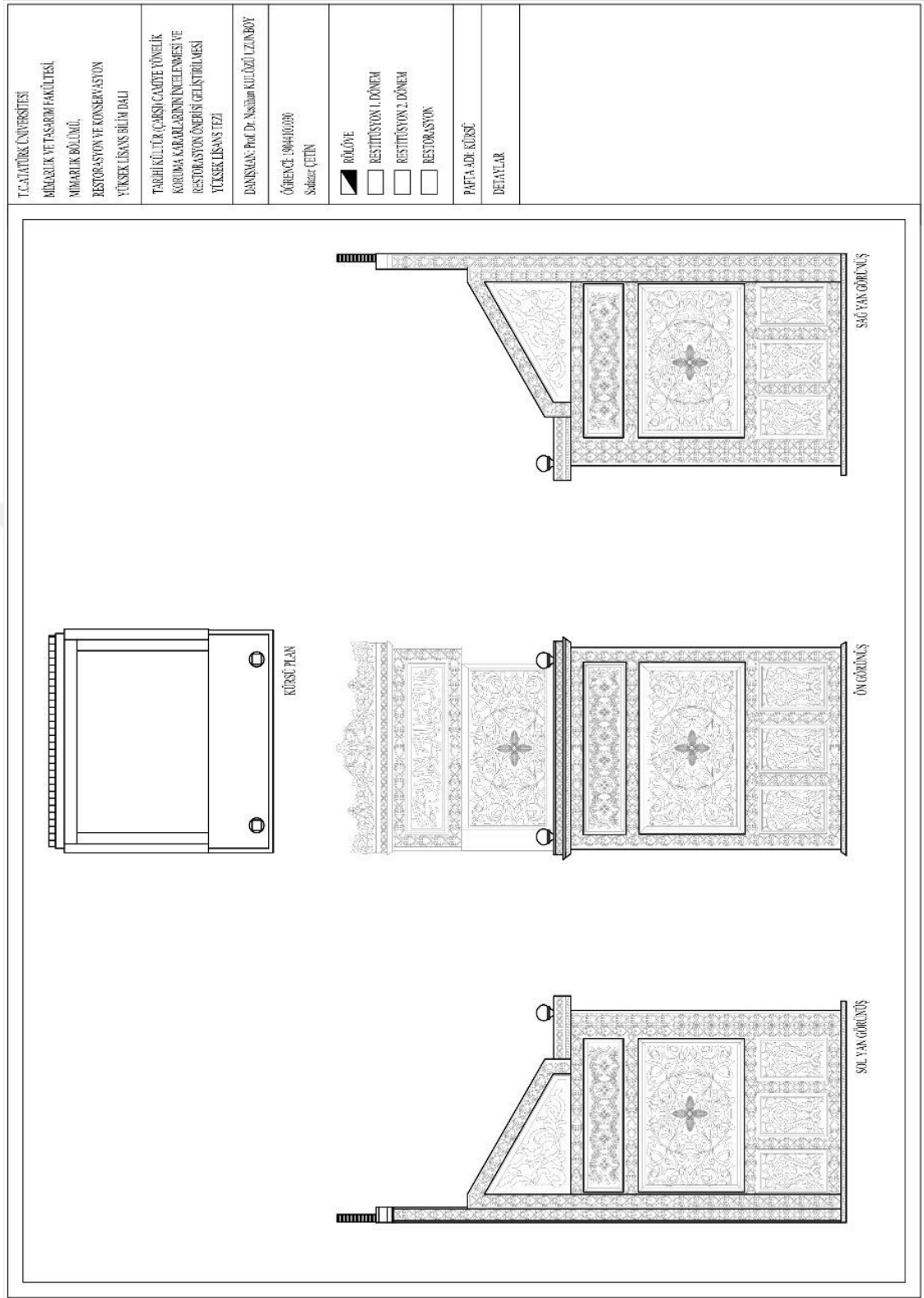
Şekil 105: Kültür Cami Tavan Planı



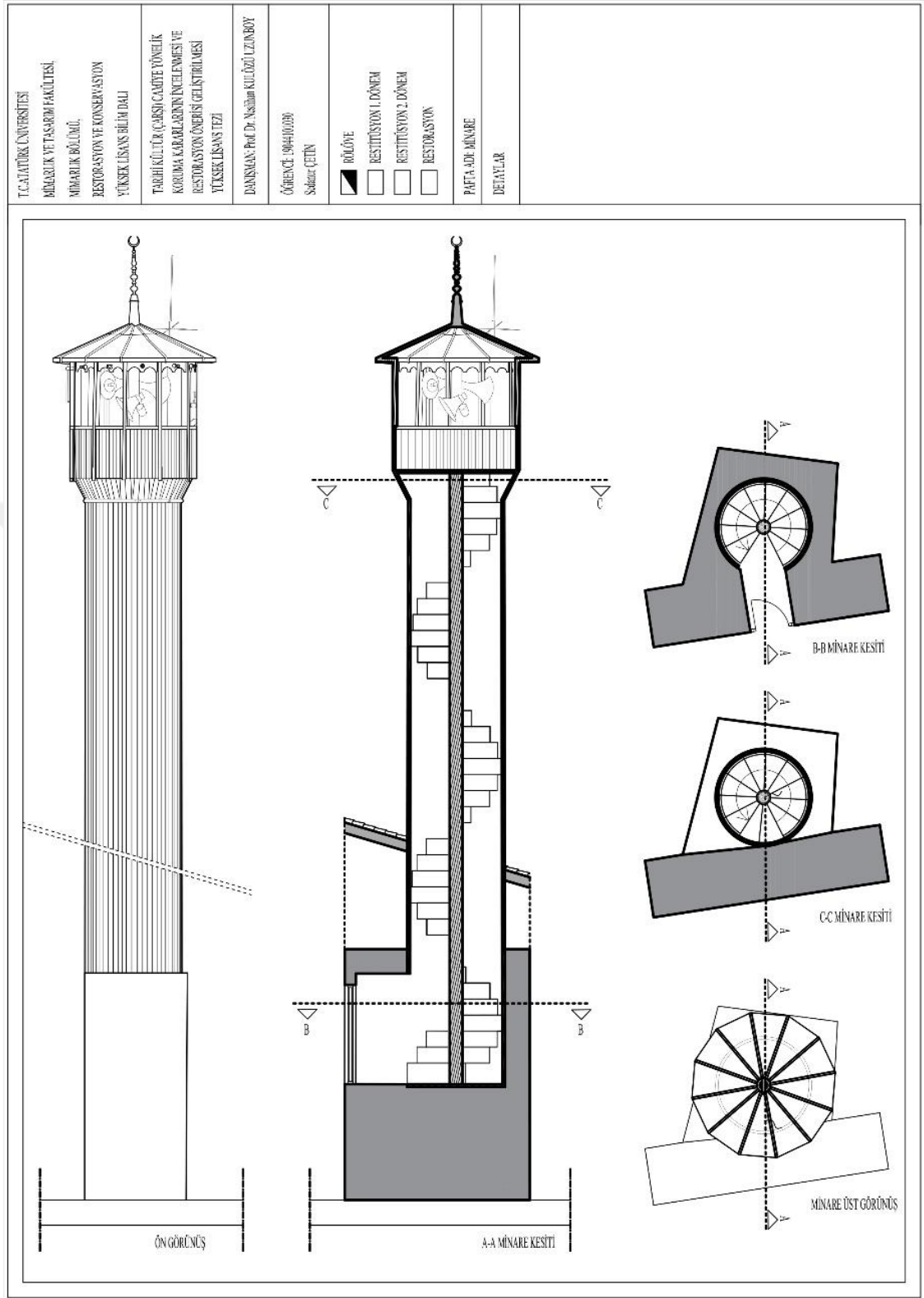
Şekil 106: Kültür Cami Mihrabı



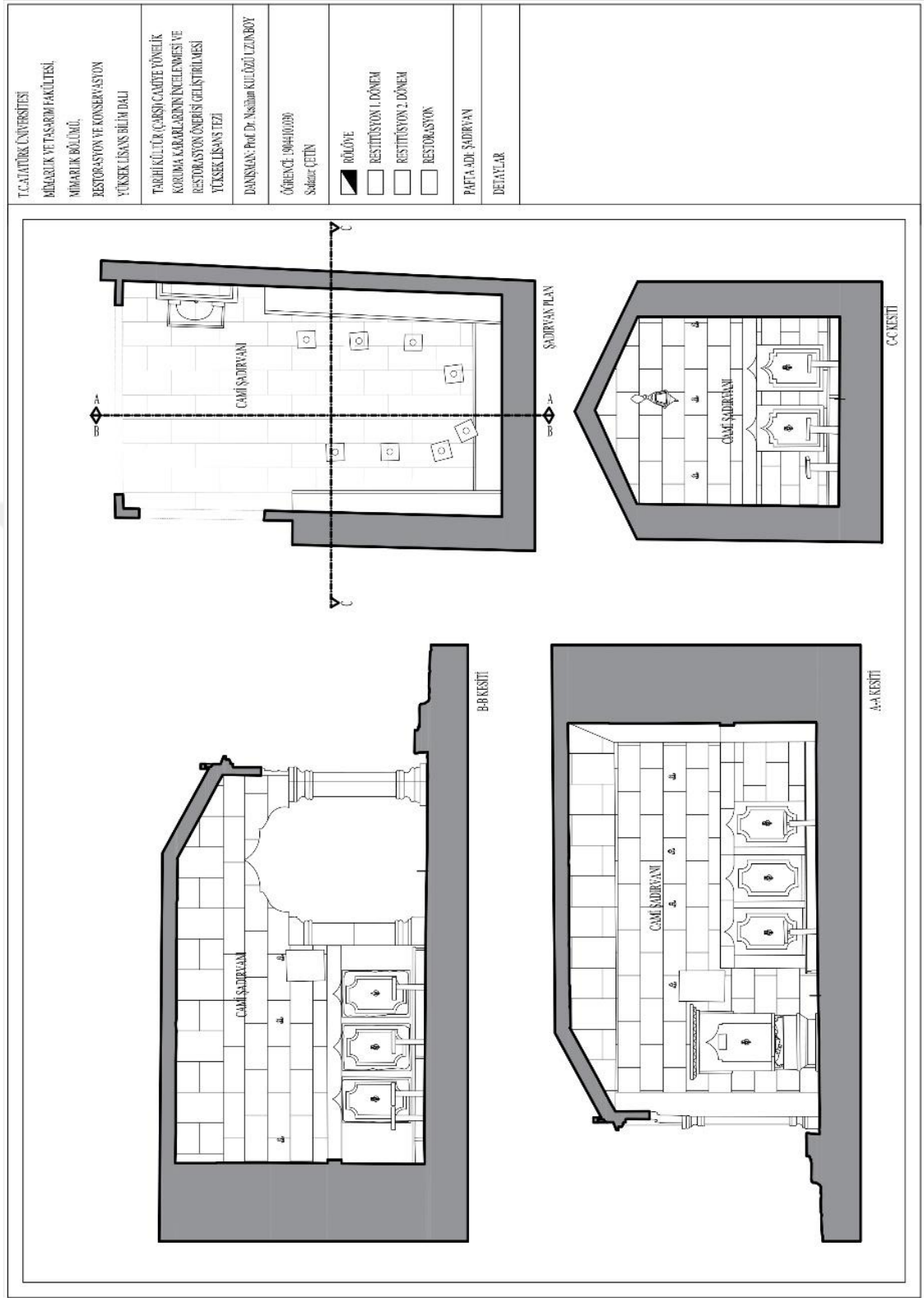
Şekil 107: Kültür Cami Minberi



Şekil 108: Kültür Camii Kürsüsü



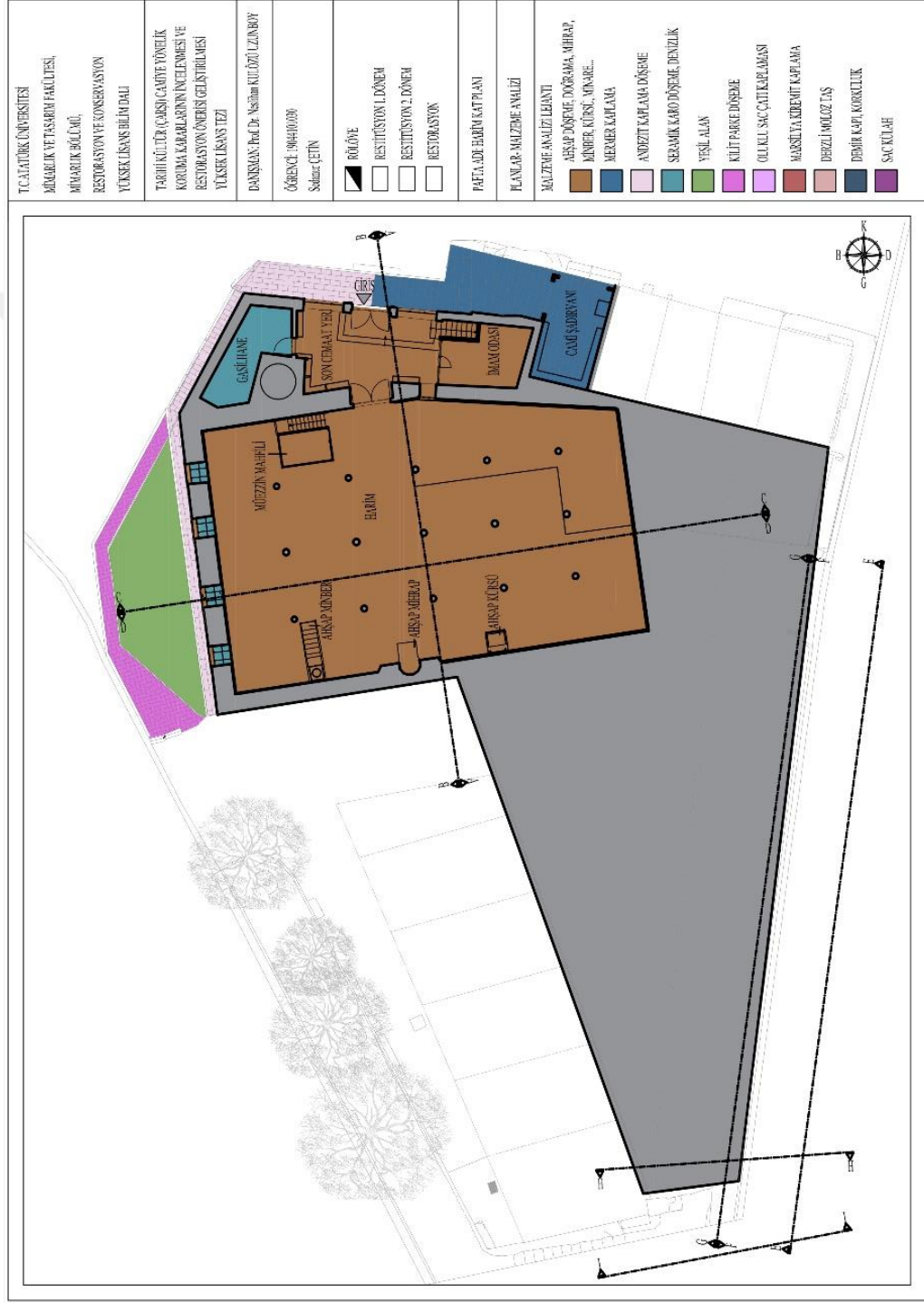
Şekil 110: Kültür Cami Minaresi



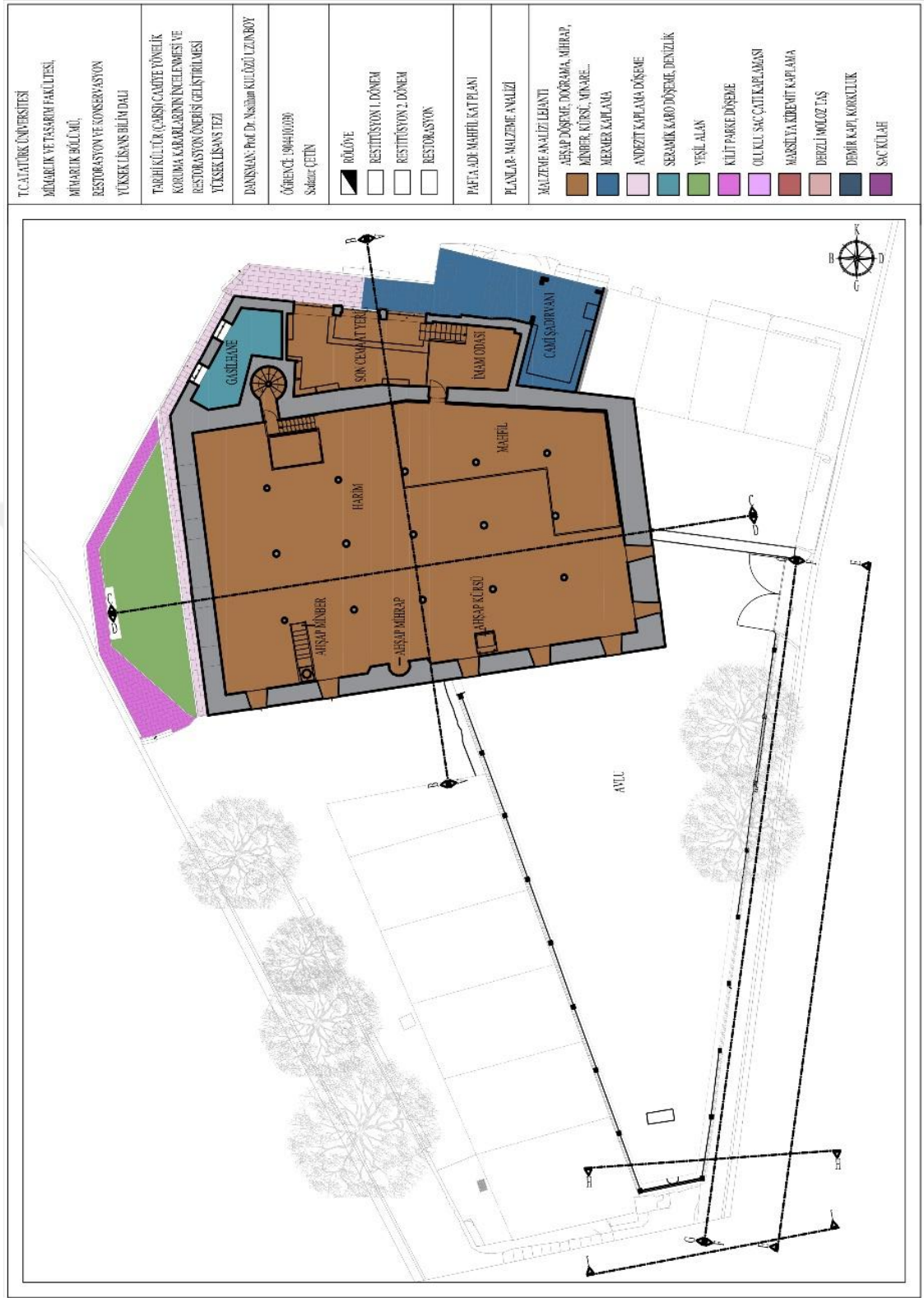
Şekil 111: Kültür Cami Şadırvanı

3.2.2. Rölöve Analizleri

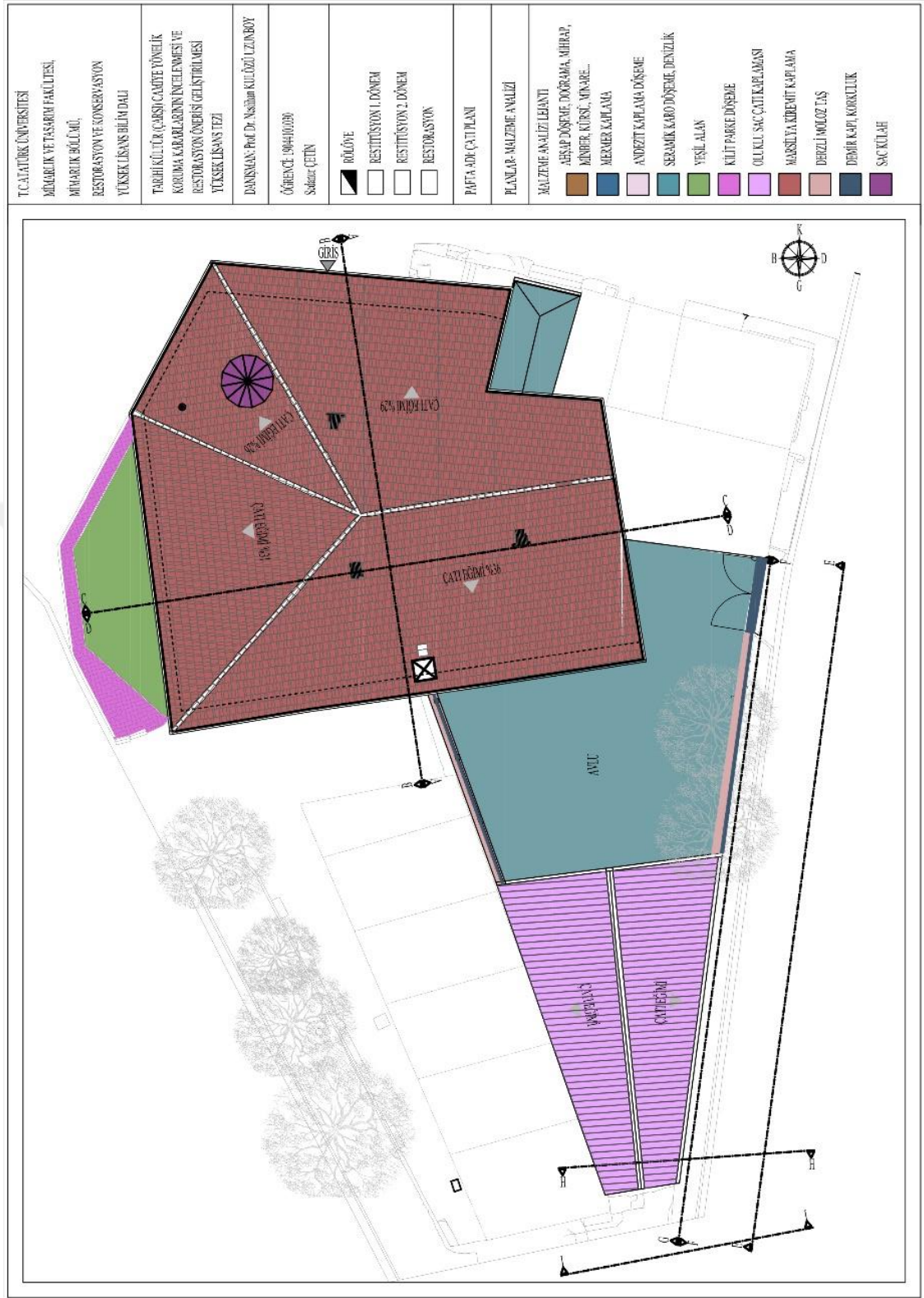
Rölöve analizi çalışmaları kapsamında Kültür Cami'ye yönelik malzeme analizi yapılmış, yapıda meydana gelen hasar ve sorunlar tespit edilmiştir.



Şekil 112: Kültür Cami Harim Kat Malzeme Analizi



Şekil 113: Kültür Cami Mahfil Kat Malzeme Analizi



Şekil 114: Kültür Camii Çatı ve Avlu Planı Malzeme Analizi

3.2.2.1. Kültür Camisinde Meydana Gelen Hasarlar

Kültür Cami'de meydana gelen hasarları iki ana başlıkta değerlendirilmiştir. Bunlar; müdahaleden kaynaklanan sorunlar ve geleneksel malzeme ile uyumsuz malzeme kullanımından kaynaklanan sorunlardır.

1. Müdahalelerden Kaynaklanan Sorunlar

Son cemaat yeri, gasilhane, imam odasının yapıya sonradan eklenen kütle ekleridir. Mescitten camiye çevrilen yapıda; mahfil harimin doğu ve kuzey duvar köşesinde L plan tipinde eklenmiştir.

Ahşap mihrap, minber, müezzin mahfili, kürsü yapının özgün elemanları değildir. Caminin tüm kapı ve pencereleri, merdivenleri, son cemaat yerindeki ahşap lambri tavan kaplaması, harim tavanında özgün kirişlerin üzerinde bulunan ahşap tavan kaplaması, mahfil ve son cemaat yerindeki ahşap korkuluklar, duvarlarda bulunan ahşap lambri kaplamalar camiye eklenen özgün olmayan i mekân donatılardır. Ahşap oturtma çatı ve çatı kaplaması özgün mimariye yapılan bir müdahaledir. Çamur sıva üzeri imento sıva ve boya yapılmıştır. Bunlar dış cepheye yapılan niteliksiz onarımlardır. Pencere formlarının dikdörtgenden basık kemerli forma çevrilmesi, cephede kullanılan dikey ve yatay ahşap kayıtlar, taş desenli taraklı beton kaplamalar, andezit ve mermer kaplı duvar yüzeyleri dış cephede görülen mimari eleman ve donatı ekleridir.



Şekil 115: Kültür Cami Müdahaleden Kaynaklanan Sorun Kütle Ekleri

2. Geleneksel Malzeme İle Uyumsuz Malzeme Kullanımından Kaynaklanan Sorunlar

Cami'nin Marsilya kiremit kaplı çatı kaplaması, avlusunda bulunan beton musalla taşı, moloz taş bahçe duvarları ve duvarların çimento sıvalı derzleri, avlunun demir korkulukları, çelik profiller ile taşınan oluklu sac sundurması bulunmaktadır. Cami'nin musalla taşının arkasında bulunan mihrapta yeşil yağlı boya ile müdahale görülmektedir. Saçaklarda galvanizli sac yağmur olukları mevcuttur. Kültür Cami de gözlenen tüm lambri imalatlar, cephedeki sıva ve boya yüzeyler, taş görünümlü taraklı beton kaplamalar, andezit ve mermer kaplı duvar yüzeyleri, klimalar, radyatörler, gasil hanedeki seramik duvar ve döşeme kaplamaları geleneksel doku ile uyumsuz malzemelerdir.



Yığma Duvarda Çimento Esaslı Sıva+Boya Uygulaması

Yapıya yapılan niteliksiz onarımlardan bir diğeri de, caminin beden duvarlarının tamamının iç ve dış duvarlarda çimento esaslı harç ile sıvanmış ve üzerinin boyanmış olmasıdır. İç mekân yakın zamanda boyandığı için sıva ve boya dökülmesi görülmemektedir. Dış cephe onarımları kapsamında yapılan çimento harçlı sıvalarda yer yer kabarmalar ve dökülmeler meydana gelmiştir. Sıvalı ve boyalı yüzeylerde yapısal risk oluşturmayacak derinlikte sıva çatlakları da görülmektedir.

Değişen Yapı Bileşenleri

Caminin son cemaat yerine ve harime girişinde iki kanatlı ahşap tablalı kapılar bulunmaktadır. Son cemaat yerine girişinde sağda bulunan gasilhane girişi tek kanatlı ahşap tablalı kapıdır. Son cemaat yerinin solunda mahfil çıkış merdivenleri ve sahanlık altına konumlanmış olan imam odasının kapısı dâhil tüm ahşap bölme niteliksiz onarımlar kapsamında yapıya eklenmiştir. Mahfil giriş kapısı, minare giriş kapıları da tek kanatlı tablalı kapılar olup değiştirilmiş doğramalardır.



Şekil 117: Kültür Cami sırasıyla Harim Girişi, Gasilhane Girişi, İmam Odası (Kişisel Arşiv,2021)

Caminin doğu cephesinde çatı çıkış için bulunan ve komşu 122 ada 8 parselde yer alan dükkânın çatı arasına çıkışı için kalkan duvarı üzerindeki tek kollu ahşap tablalı kapıların camiye ait ve özgün olduğu düşünülmektedir. Ölçüsüne bakıldığı zaman bu kapıların mahfil giriş kapısı ve minare giriş kapısı ile benzer ölçülerde oldukları dikkat çekmektedir. Yapılan onarımlar sırasında yapıdan sökülerek bu

duvarlar üzerine konumlandırıldığı çalışmamız kapsamında değerlendirilmektedir.



Şekil 118: Doğu Cephesi Kalkan Duvarı Üzerine Bulunan Çatı Giriş Kapısı, 122 Ada 8 Parsel (Komşu Parsel) Çatı Giriş Kapısı, (Kişisel Arşiv,2021)

Caminin tüm pencere doğramaları yenilenmiştir. Son cemaat yerini kapatmak için büyük boyutlu pencereler yapılmıştır. Caminin kuzey batı cephesinde gasilhane için yapılmış olan iki adet basık kemerli pencere bulunmaktadır. Özgün mimariye eklenti olan bu kısımdaki tüm doğramalar niteliksizdir.



Şekil 119: Kültür Cami Son Cemaat Yeri Doğramaları, (Kişisel Arşiv, 2021)

Caminin batı cephesinde; özgün formu dikdörtgen olan, ancak basık kemerli olarak formları değiştirilen dört adet pencere bulunmaktadır. Doğramaları da özgün değildir.



Şekil 120: Kültür Cami Batı Cephesi Doğramaları, (Kişisel Arşiv,2021)

Güney cephesinde beş adet, doğu cephesinde 2 adet mazgal pencere vardır. Bu cephede yer alan pencerelerin formları korunmuş olup doğramaları değiştirilmiştir.



(a)



(b)



(c)

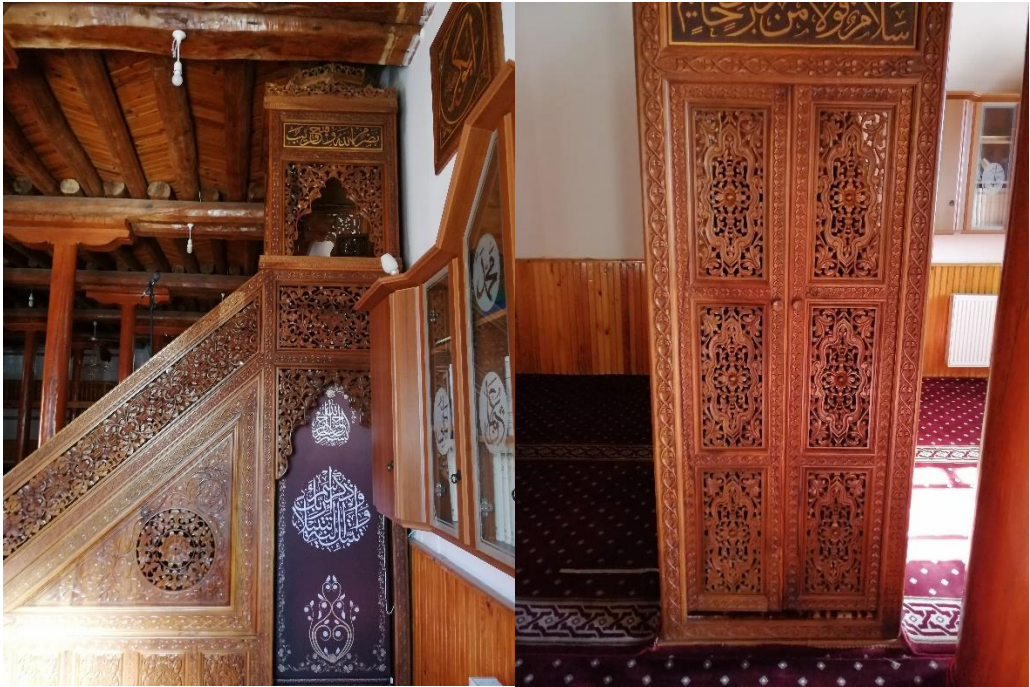
Şekil 121: Kültür Cami Güney Cephesi (a-b) ve Doğu Cephesi (c) Doğramaları, (Kişisel Arşiv,2021)

Bitkisel motif işlemeli ahşap mihrabı bulunmaktadır, mihrap özgün değildir.



Şekil 122: Kültür Cami Mihrabı, (Kişisel Arşiv,2021)

Bitkisel motif işlemeli ahşap minberi bulunmaktadır, minber özgün değildir.



Şekil 123: Kültür Cami Minberi, (Kişisel Arşiv,2021)

Bitkisel motif işlemeli ahşap kürsüsü bulunmaktadır, kürsü özgün değildir.



Şekil 124: Kültür Cami Kürsüsü, (Kişisel Arşiv,2021)

Bitkisel motif işlemeli müezzin mahfili bulunmaktadır, müezzin mahfili özgün değildir.



Şekil 125: Kültür Cami Müezzin Mahfili, (Kişisel Arşiv,2021)

Zaman ve Doğa Etkisiyle Oluşan Bozulmalar

Zamanın etkisi ile cephelerde sıva çatlakları ve sıva dökülmeleri oluşmuştur. Cephede bulunan taş görünümlü taraklı beton kaplamalar, mermer kaplamalar ve özellikle sıvalı boyalı yüzeylerde kirlenmeler görülmektedir. Kuzey cephesinin sol tarafında yapılan mermer kaplı duvarın kaplamalarında çatlaklar ve kırıklar bulunmaktadır. Güney cephenin sol kısmının subasman seviyesine kadar olan taraklı beton kaplaması söküldüğü için sıvalarda dökülmeler meydana gelmiştir.

Kuzey cephesine bulunan şadırvanın çatı kaplaması betondur. Bu sebeple yağmur suyunun da etkisi ile suyu alan tavandan duvarlara inen su, iç duvarlarda nemlenmeler ve kirlenmelere sebep olmuş ve beraber dökülmeler meydana gelmiştir.

Zaman içinde Vandal kullanım sonucu mermer kaplamalarda kırılmalar ve çatlaklar meydana gelmiştir. Şadırvanın ahşap oturaklarında da kırıklar bulunmaktadır.

Batı cephesinde yer alan bahçe kısmı bakımsızdır. Bina etrafında dar genişlikte tretuvar bulunmakta olup bahçe demir korkuluklarının da engeli ile yaya kullanımı zorlaştırmaktadır.

Cephelerde bulunan niteliksiz ve kalitesiz malzemelerin kullanılması ile elemanların kullanım ömrünün az olacağı gözlenmiştir. Örneğin yakın zamanda onarım görmüş olsa dahi saçak altındaki lambri kaplamalarda deformeler ve kırılmalar başlamıştır. Marsilya kiremit çatı kaplamasında zamana bağlı hasarlar oluşmaya başlamıştır. Ahşap minare onarım görse de ahşap elemanların empenye edilmemiş olması sebebi ile erken eskime gözlenmiştir. Cephelerde kullanılan sıva üzeri ahşap kayıtlarda ise kirlenme, çatlak ve çürümeler görülmüştür. Kerpiç duvar üzerine yapılan çimento harçlı sıvanın malzemeler arasındaki uyumsuzluk sebebi ile kabardığı ve döküldüğü kısımlar tespit edilmiştir.

Ahşap Elemanlarda Bozulmalar

Ahşap dikmeli caminin özgün tavan döşemesi ile ilgili bir fotoğraf veya belge bulunamamıştır. Ancak mevcut tavan döşemesi lambri olduğu için özgün olmadığı görülebilmektedir. Caminin tavanını taşıyan on beş adet ahşap dikmesi bulunmaktadır ve caminin tavanı bu dikmeler ile taşınmaktadır. Dikmelerin üzerinde ahşap yastıklar yer almaktadır. Ahşap yastıkların üzerinde ahşap kirişler, kirişlerin üzerinde ise hemen hemen eşit aralıklar ile ahşap kirişlemeler mevcuttur. Camide bulunan ahşap dikme, yastık, kiriş ve kirişlemeler özgün elemanlar olup, onarımlar sırasında temizleme yapılmış ve ahşap koruyucu sürülmüştür.

Mahfil kısmı mescitten camiye çevrilirken yapıya eklenmiş olup, mahfilin altına denk gelen dört adet dikmeye yeni kirişleri oturtmak için oyuklar açılmıştır.

Caminin özgün ahşap minaresi yakın zamanda onarım görmüştür. Ancak onarımda niteliksiz malzeme kullanım sonucu gövde ve şerefedeki ahşap elemanlarda kısa sürede hasarlar görülmüştür. Minarede çürümüş ve taşıyıcı özelliğini yitirmiş ahşap elemanlara rastlanmaktadır.

Kültür Cami'ye yapılan onarımlar sırasında hem doğramalarda hem

kaplamalarda yeni ahşap imalatlar yapılmıştır. Harim kısmının duvarlarında yaklaşık bir m yüksekliğinde lambri kaplamalar bulunmaktadır. Ahşap tavan döşemesi ve yer döşemesi lambri ile yenilenmiştir. Mahfilin duvarları yaklaşık bir m kotuna kadar lambri ile kaplanmıştır. Mahfil korkulukları ahşap lambriden yapılmıştır. Son cemaat yerinde özgün ahşap dikmeler lambri kaplama ile kaplanmıştır. Son cemaat tavanında; içinde özgün ahşap kiriş olduğu tahmin edilen lambri kaplı kirişler yer almaktadır. Son cemaatin bütün tavan ve yer döşemesi lambri ile kaplanmıştır. Mahfile çıkış için yapılan merdivenler, sahanlık ve sahanlığın altında yer alan imam odası da ahşap lambriden yapılmıştır. Bütün tablalı kapı ve pencere doğramaları da ahşap lambri ile yenilenmiştir. Yakın zamanda onarılmış olan tüm bu elemanlarda günümüzde ciddi bozulmalar görülmesi de, yy.'lardır ayakta olan caminin gelecek nesillere aktarılması için onarımların nitelikli elemanlar ile yapılmadığı görülmüştür.

Yağmur vb. Sular ile Zeminden Gelen Nemin Etkisiyle Oluşan Bozulmalar

Cami kuzey ve batı cephelerine yaklaşık bir m kotuna kadar taş görünümlü taraklı beton kaplama yapılmıştır. Yağmur sularının ve zamanın etkisi ile bu yüzeylerde kirlenmeler meydana gelmiştir. Güney cephede yer alan taş desenli kaplamaların söküldüğü, bu cephede bulunan sıva izlerinden anlaşılmaktadır. Cami çevresinde drenaj yapılmadığı öğrenilmiştir. Arazideki kot farkından dolayı toprağa gömülü olan güney cephesinin sağ kısmında ve doğu cephesinde yağmur sularının etkisi ile sıvalarda kabarmalar, dökülmeler ve çatlaklar görülmektedir.

Çevre Yapılaşmalar

Tarihi Arasta Çarşısı içerisinde bulunan Kültür Cami'nin kuzeyinde Cami Sokak, batısında Hüma Hatun Sokak, doğusunda Kızılay Caddesi, güneyinde ise Cumhuriyet Caddesi bulunmaktadır. Tarihi caminin bulunduğu 122 adanın giriş cephesi olan kuzey cephenin hemen solunda yer alan 3 parselde şadırvan yapılmıştır. Şadırvanın komşu parselinde bitişik nizam ile konumlandırılmış 122 adaya ait 4,5,6,7 parsellerde bulunan dükkânlar mevcuttur. 7 parsel kuzeydoğu köşe parseldir. Güneyinde 8 parsel yer almaktadır. 8 parsel tarihi caminin doğu duvarına bitişiktir ve güneyinde camiye ait avlu yer almaktadır. Kotlu araziye oturan caminin mahfil katının olduğu kotta yer alan mazgal pencereler, avlunun beton döşemesi ile aynı

hizadadır. Cami güneyinde 122 ada, 20 parselde yapı bulunmamaktadır. Ancak güneye doğru uzanan 122 ada, 19,18,17,16,15,14 parsellerde bulunan dükkân yapılarının zamanla özgün dokuya aykırı niteliksiz müdahale görmüş olmaları sebebi ile cami silueti olumsuz etkilemiştir. Cami güneyinde bulunan avluyu çevreleyen moloz taş duvarlarının çimento harç ile derz yapılmış olması, duvar üzerinde bulunan demir ferforje korkulukların formları ve boyalarının dökülmüş olması, avlu üzerinde bulunan çelik taşıyıcılı oluklu sac sundurmanın yer alması da cami siluetini olumsuz etkileyen diğer etkenlerdir.



Şekil 126: *Kültür Cami Şadırvanı ve Komşu Yapılar, (Kişisel Arşiv,2021)*

Cami cephesine bitişik olan dükkân yapılarının bakımsız olması ve niteliksiz onarımlar görmüş olmaları sebebi ile de cami silueti olumsuz etkilenmiştir. Tarihi çarşıda yer alan dükkânların cephelerinin özgün sokak dokusuna kavuşturulması için 08/07/2021 tarihinde Divriği Kaymakamlığı Köylere Hizmet Götürme Birliği Başkanlığı tarafından ‘Tarihi Arasta Bölgesi Sağlıklaştırma Yapım İşi’ ihale edilmiş olup silueti düzenleme çalışmaları halen devam etmektedir.



Şekil 127: *Sokak Sağlıklaştırma Çalışması Öncesi Ve Sonrası, (Kişisel Arşiv,2021-2022)*



Şekil 128: Sokak Sağlıklaştırma Çalışması Kapsamında Yapılacak Onarımlara Ait 3D Görseller

3.3.Kültür (Çarşı) Cami Restitüsyon Çalışmaları

Restitüsyon çalışmaları kapsamında; Kültür Cami'sinin özgün mimarisi hakkında araştırmalar yapılarak restitüsyona yönelik analizler yapılmış ve restitüsyon projeleri hazırlanmıştır.

3.3.1. Değişmişlik ve İzler Analizi

Rölöve analizi çalışmaları öncesinde hazırlanan yapının gördüğü müdahale analizi ile yok olmuş, değişmiş ya da işlev gereği yeni yapılmış ekler konum, form, boyut, malzeme özellikleri dikkate alınarak irdelenmiştir. Bilginin kaynağından elde edilen verilere göre yapı dönemlenmiş ve tamamlamanın (restitüsyonun) güvenilirliği tespit edilmiştir.

Restitüsyon çalışmaları kapsamında yapının iki dönemi yansıttığı görülmektedir. Bu sebeple 1. Dönem restitüsyon ve 2. Dönem restitüsyon çalışmaları yapılmıştır. Çalışma; bilinirlik derecesine göre iki başlıkta incelenmiştir. Kısmen yok

olmuş; ancak malzemesi, formu ve detayı mimari elemanların kendisinden ya da yapı içindeki karşılaştırmalardan gelen mimari öğelerin özgün malzeme, form ve detayda tamamlanması ile hazırlanmıştır. Bir diğer başlıkta ise; tamamen yok olmuş; yapı içinde izine rastlanmayan ancak malzemesi, formu ve detayı çalışma alanı genelinde yapılan karşılaştırmalı çalışmalardan, yazılı ve sözlü kaynaklardan gelen bilgilerden bilinen mimari öğelerin özgün malzeme, sade form ve detayda tamamlanması ile hazırlanmıştır.

1.Dönem Restitüsyon çalışma kapsamında; bugünkü Kültür Cami'nin ilk yapıldığı dönemde, on beş tane ahşap direğin üst döşemeyi taşıdığı kirişli ahşap tavanlı bir mescit olarak inşa edildiği görülmüştür. Mahfil kısmının asimetrik planda inşa edilmiş olması bu fikri desteklemektedir. Mescit olarak inşa edildiğinde mahfili ve son cemaati bulunmamaktadır. Dış cephesinde yapılan kısmi çimento sıva sökülümünde; ahşap hatılı olan moloz taş beden duvar ile özgünde inşa edildiği görülmüştür. Özgün yapının pencere formları dikdörtgen ve lokma demir parmaklıklıdır. Mescit olarak yapıldığında toprak damlı çatısı bulunmaktadır. Köşeleri kesme taşlı, moloz taştan inşa edilen kaideli, ahşap gövde ve şerefesi olan minaresi vardır.



Şekil 129: Cephede Ortaya Çıkan Cami Beden Duvarı, (Kişisel Arşiv,2021)































Şekil 130: Abuçimen Cami Tavan Döşemesi, (Kişisel Arşiv, 2022)






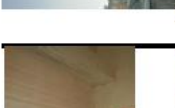




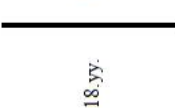




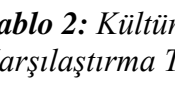















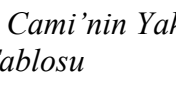














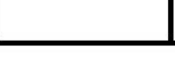
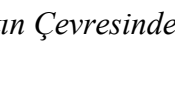







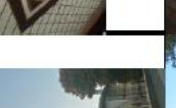


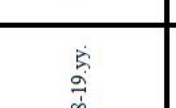




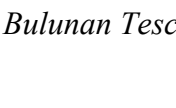










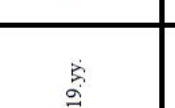



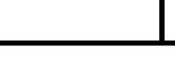
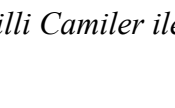










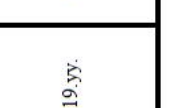



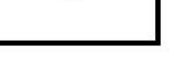

İkinci dönem restitüsyonunda ise yapıya son cemaat yeri eklenmiş olduğu düşünülmektedir. Tarihlendirme bölümünde bahsedilen 1715 yılında yapının görmüş olduğu onarımlar sırasında bu ekleme yapılmış olmalıdır.

3.3.2. Karşılaştırmalı tablo

Karşılaştırmalı Tablo

Tarihi Kültür Camii ile Karşılaştırma Yapılan Çevredeki Camiler	Yapım Yeri	Yapım yılı	Yapım Sistemi	Cephesi	Tavanı	Minare	Son Cemaat Yeri	Mihrap	Minber
Gülabi Bey Camii	Kemah	1328	Yığma						
Turabali Mescidi	Divriği	15. yy.	Yığma						
Cennetpinar Köyü Camii	Çayırılı	17.yy.	Yığma			Minaresi bulunmamaktadır.			
Abuçimen Camii	Divriği	1718	Yığma				Son Cemaat yeri bulunmamaktadır		
Zincirli Minare Camii	Sivas	1742	Yığma						

Tablo 2: Kültür Camii'nin Yakın Çevresinde Bulunan Tescilli Camiler ile Karşılaştırma Tablosu

Sarızade Mehmet Paşa Camii	Sivas	18. yy.	Yığma																
Koçkar Köyü Camii	Kemah	1805	Yığma																
Gökçe Camii	Divriği	1843	Yığma																
Uzunhacıoğlu Camii	Sivas	18-19. yy.	Yığma																
İmarret Camii	Sivas	19. yy.	Yığma																
Çatalpınar Camii	Sivas	19. yy.	Yığma																

Tablo 2: *Kültür Camii'nin Yakın Çevresinde Bulunan Tescilli Camiler ile Karşılaştırma Tablosu*

Kültür Cami ile Karşılaştırma Yapılan Çevredeki Camiler	Yapım Yeri	Yapım yılı	Yığma Yapım Sistemi	Cephede Sıva Boya Müdahalesi Görmüş Camiler	Ahşap Dikme ile Üst Döşemesi Tasatılan Camiler	Ahşap Tavanlı Camiler	Kırma Çatılı Camiler	Taş Minareli Camiler	Ahşap Minareli Camiler	Son Cemaat Yeri Dönem Eki Olan Camiler	Son Cemaat Yeri Sonradan Kapatılmış Camiler	Son Cemaat Yeri Sonradan Kapatılmayan Camiler	Taş Mıhraplı Camiler	Ahşap Mıhraplı Camiler	Ahşap Minberli Camiler
Kültür (Çarşı) Cami	Divriği	16.yy	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Gülabi Bey Cami	Kemah	1328	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Turabali Mescidi	Divriği	15. yy.	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Cennetpınar Köyü Cami	Çayırılı	17.yy.	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Abuçimen Cami	Divriği	1718	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Zincirli Minare Cami	Sivas	1742	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Sarızade Mehmet Paşa Cami	Sivas	18.yy.	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Koçkar Köyü Cami	Kemah	1805	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Gökçe Cami	Divriği	1843	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Uzunhacıoğlu Cami	Sivas	18-19.yy.	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
İmaret Cami	Sivas	19.yy.	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Çatalpınar Cami	Sivas	19.yy.	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>

Tablo 3: *Kültür Cami ve Yakın Çevresinde Bulunan Tescilli Camilerin Karşılaştırma Tablosu*

Karşılaştırmalı çalışma kapsamında Divriği ve yakın çevresinde yer alan benzer tipolojideki camiler karşılaştırılmış olup; camilerin yapım malzemesi, mimari eleman malzemeleri, son cemaat yerleri, tavanlarının taşıyıcı konstrüksiyonları, tavan malzemeleri ve minareleri karşılaştırılmıştır. Sonuç olarak yörenin mimari kimliğini oluşturan camilerin 14. yy.'dan 19. yy.'a kadar benzer özelliklerde inşa edildiği tespit edilmiştir. Bu benzerlikler aşağıda özetlenmiştir:

- Plan olarak mescit boyutundaki camilerin ahşap tavanlarının taşıyıcı

yığıma duvarlara taşıtıldığı, biraz daha büyük boyutlu olan camilerde ise çözümün ahşap direkler ile tavanların taşıtılması olduğu kanaatine varılmıştır.

- Minarelerin ise hem taş hem de ahşaptan inşa edilmiş olmasının da yörenin cami mimarisinin bir diğer özelliği olduğu, 18. yy.'dan sonra ise genellikle ahşap malzeme kullanarak yapıldığı tespit edilmiştir.

- İnceleme yapılan camilerin tamamının tavanı ahşaptır. Çalışma kapsamında bazı camilerde işlemeli ahşap tavanlar ve tavan göbekleri görülmüş, bazılarında ise çıtalı ahşap tavanlara rastlanmıştır. Ahşap direklerle taşıtılan camilerin genelinde ise ahşap giriş ve girişlemeler altında dairesel kesitli ahşap döşeme kaplaması görülmektedir.

- Camilerin dış beden duvarlarının zamanla niteliksiz onarımlar ile sıva+boya müdahalesi görmüş olduğu görülmektedir. Cami beden duvarlarının yığıma yapım sisteminde inşa edilmiş olması ve duvarlarda ahşap hatıllar kullanılmış olması gözlenen diğer bir benzer özelliktir.

- Son cemaat yerlerinin genellikle kapatılmış olduğu görülmüştür. Bu kapatmalardan bir kısmı yapıda aynı çatı altına alınarak kalın beden duvarları ile örülmüş ve dönem eki olarak yapıya eklenmiştir. Bir kısmının ise ahşap veya alüminyum bölme elemanlar ile kapatıldığı görülmüştür.

- Camilerin özgünde toprak damlı olduğu, ancak hepsinin kırma çatı formunda yenilediği de gözlenen bir diğer ortak onarımdır. Yakın zamanda onarım gören camilerin çatı kaplamalarında genellikle Marsilya tipi kiremit kullanılmıştır. Bununla birlikte oluklu sac ve trapez sac çatı kaplaması olan camiler de görülmektedir.

- Karşılaştırma yapılan camilerde genellikle taş mihrap görülmektedir. Bunun yanı sıra ahşap mihraplara da rastlanmıştır. Mihrapların birçoğuna yağlı boya ile niteliksiz müdahale edildiği görülmektedir.

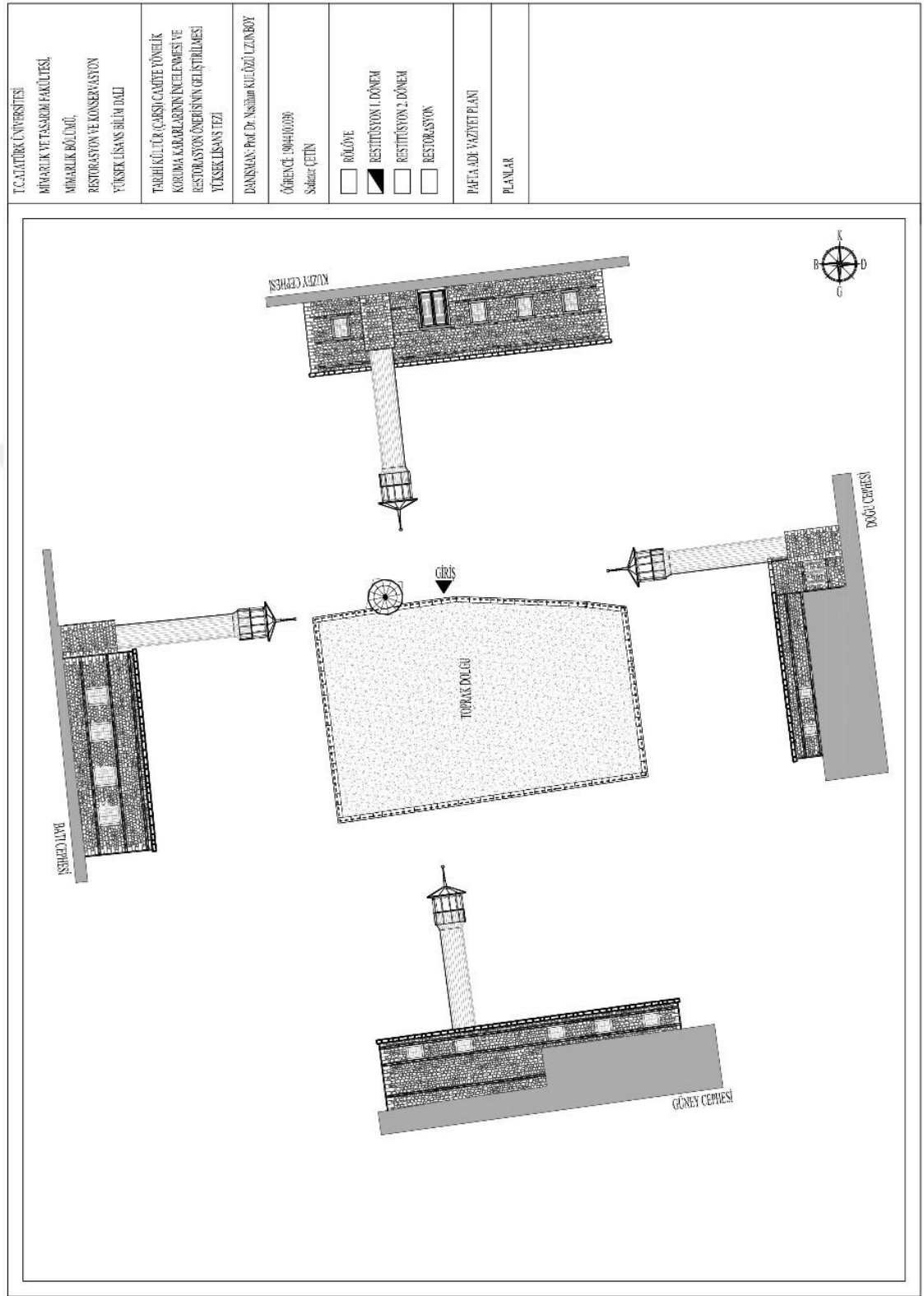
- Minberlerin tamamının ahşaptan yapıldığı görülmüştür. Ancak günümüze ulaşan özgün ahşap minberlerde yağlı boya ile niteliksiz müdahale edildiği görülmektedir. Yenilenen ahşap minberlerin ise birçoğu özgün dokuya uyumsuz ahşap ile yapılmıştır.

3.3.3. Restitüsyon / Dönemleme Çalışması

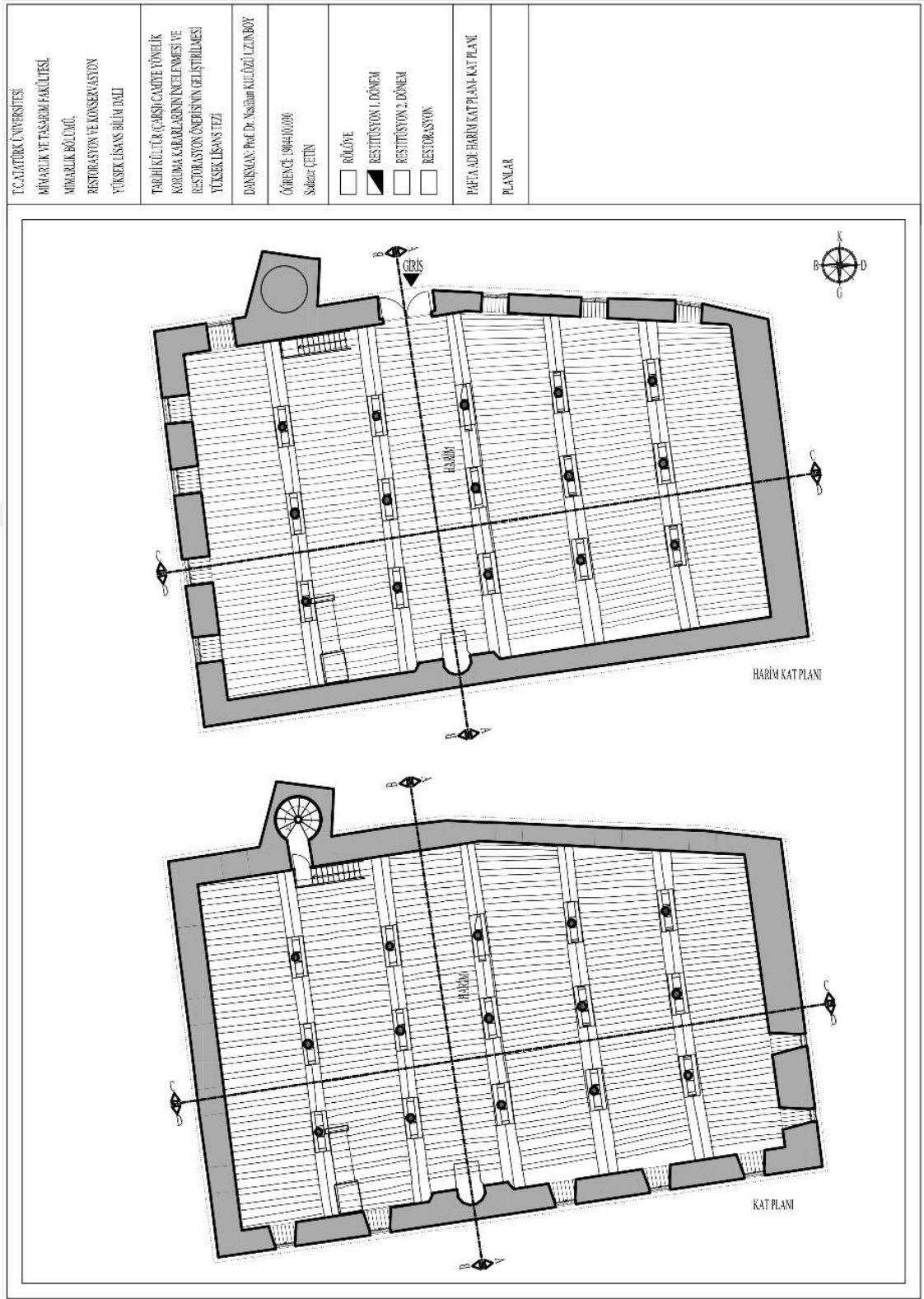
Bu bölümde yapının zaman içindeki değişimleri, yapıdan gelen bilgiler, yapının üzerinde var olan izler, yapı içinde ve/veya benzer yapılardaki elemanlarla yapılan karşılaştırmalı çalışmalar, yazılı ve sözlü kaynaklardan elde edilen veriler ile mimari gereklilikten (mantık/kurgu) kaynaklanan veriler kullanılmıştır. Böylece, yapının dönemsel tanımı ve tamamlaması (restitüsyon) çalışması yapılmıştır.



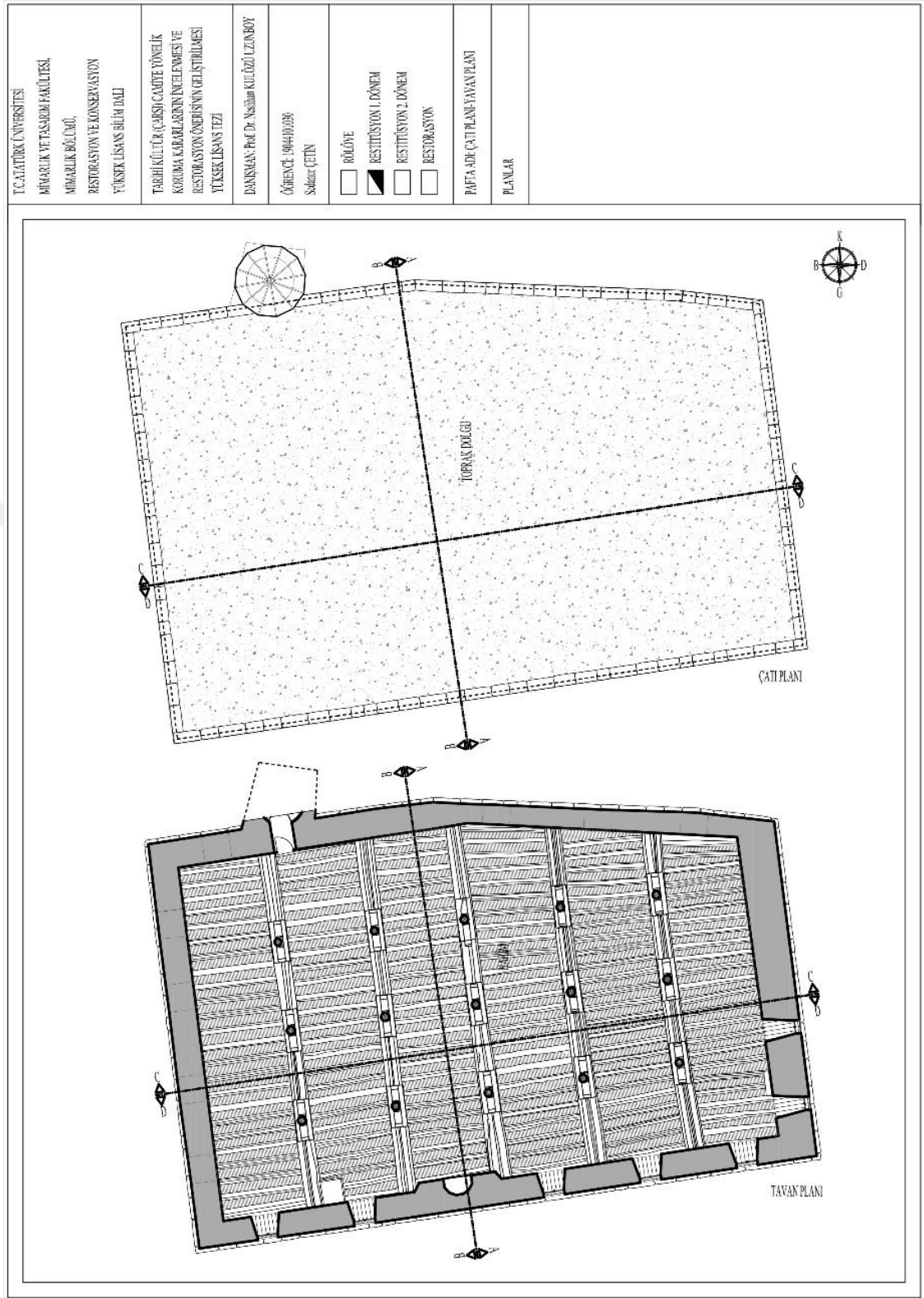
3.3.3.1. Birinci Dönem Restitüsyon Çalışması

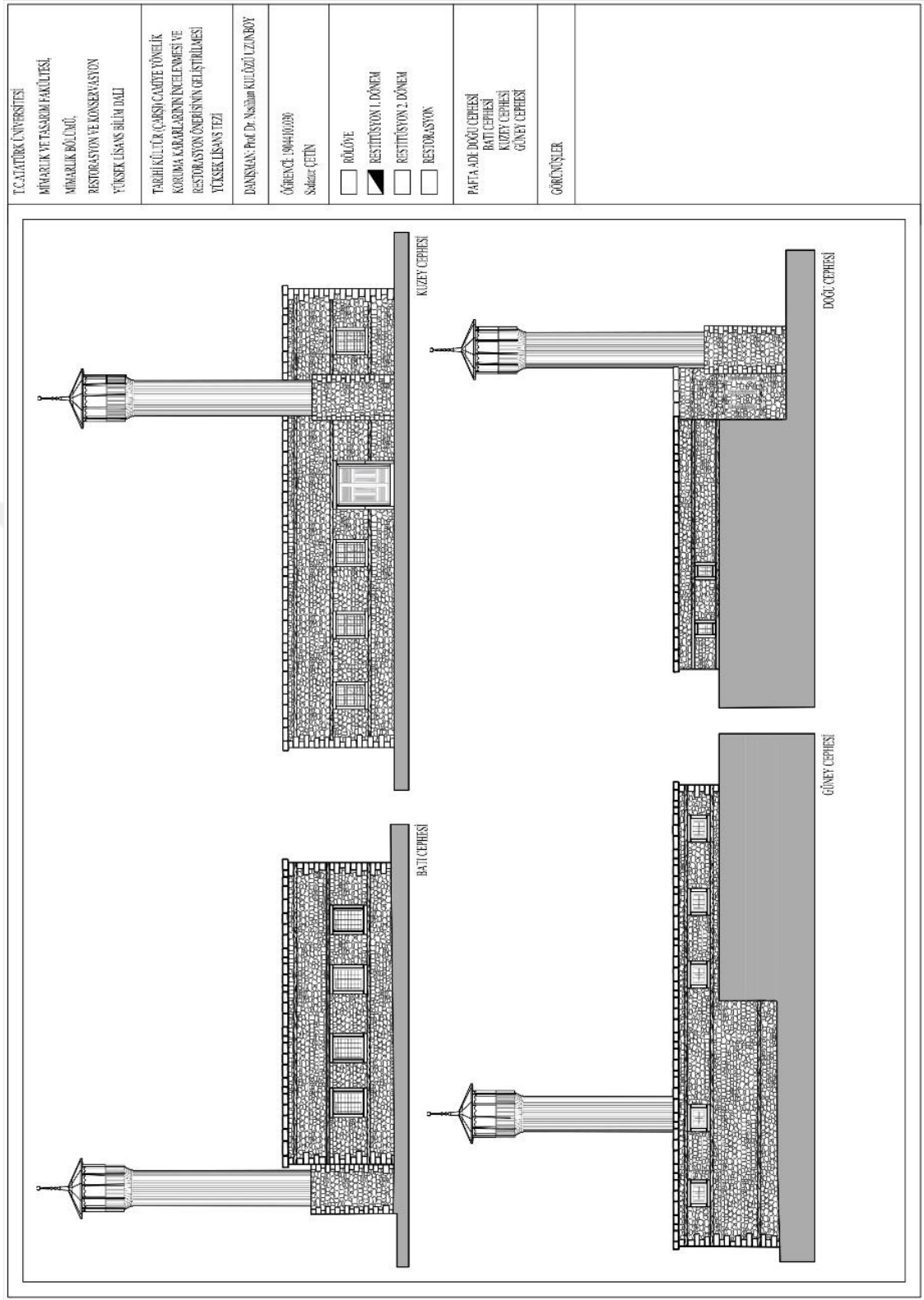


Şekil 131: Kültür Cami I. Dönem Restitüsyon Vaziyet Planı

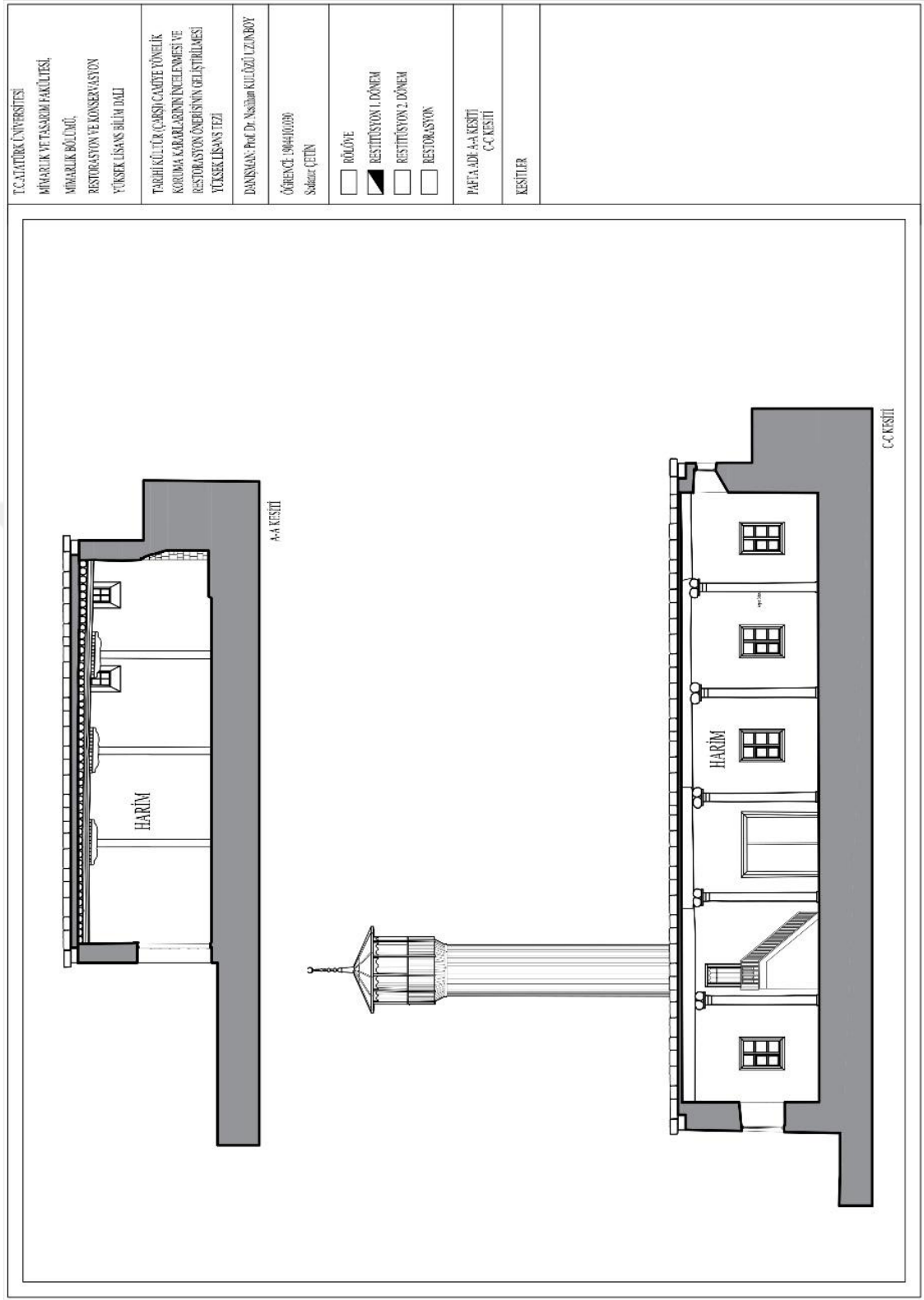


Şekil 132: Kültür Camii I. Dönem Restitüsyon Harim Kat ve Üst Kot Planları

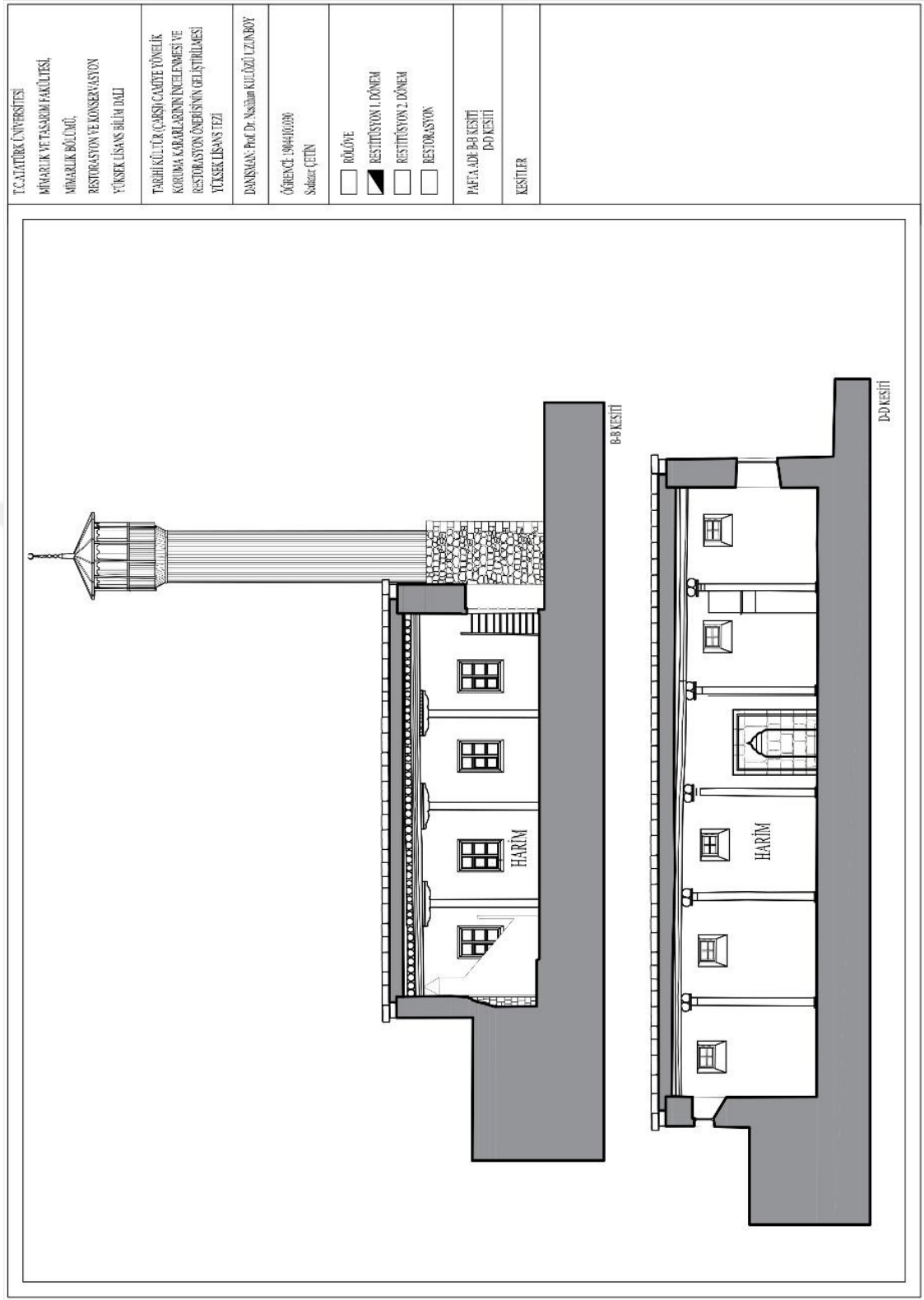




Şekil 134: Kültür Cami I. Dönem Restitüsyon Görünüşleri

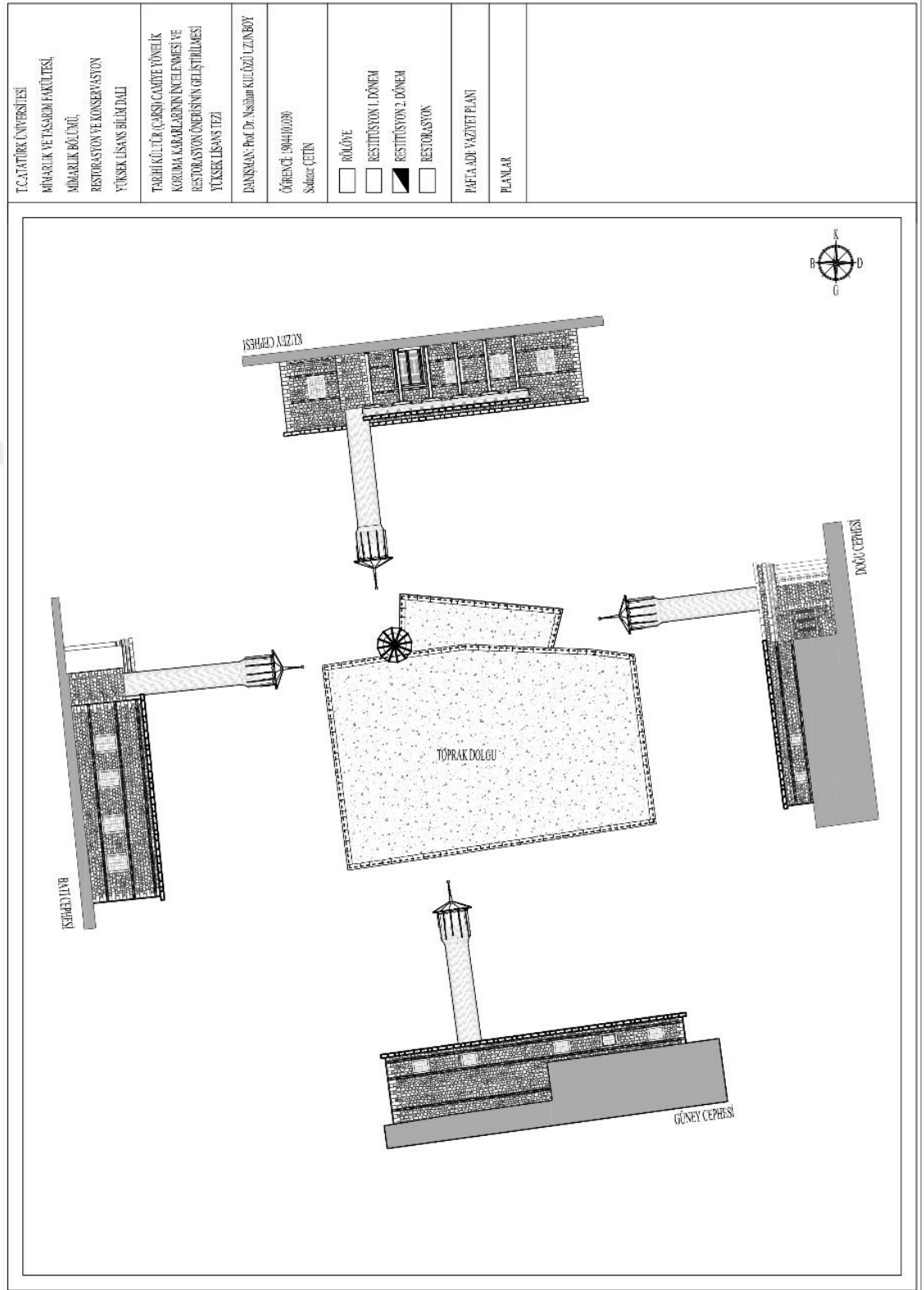


Şekil 135: Kültür Camii I. Dönem Restitüsyon Kesitleri

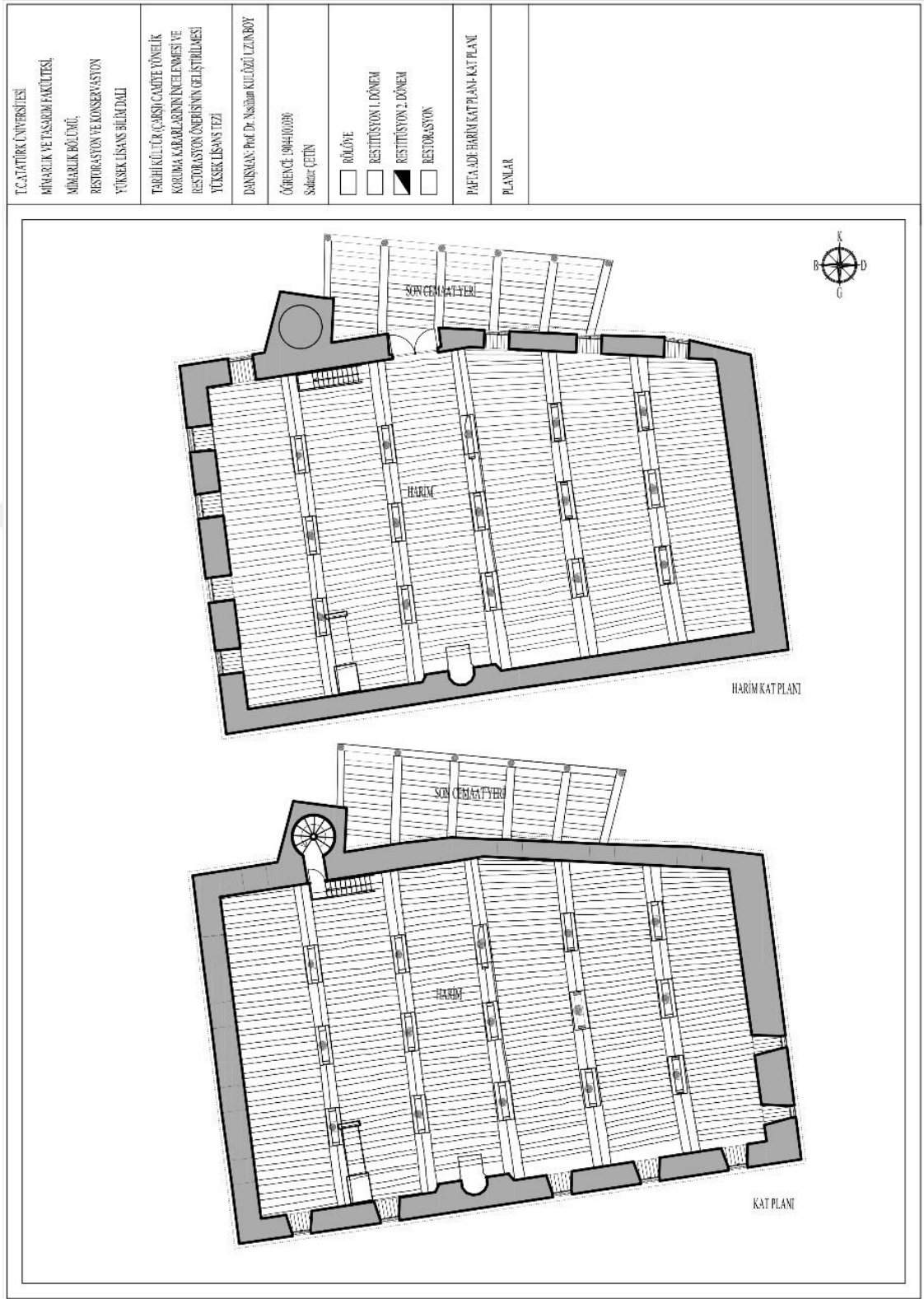


Şekil 136: Kültür Camii I. Dönem Restitüsyon Kesitleri

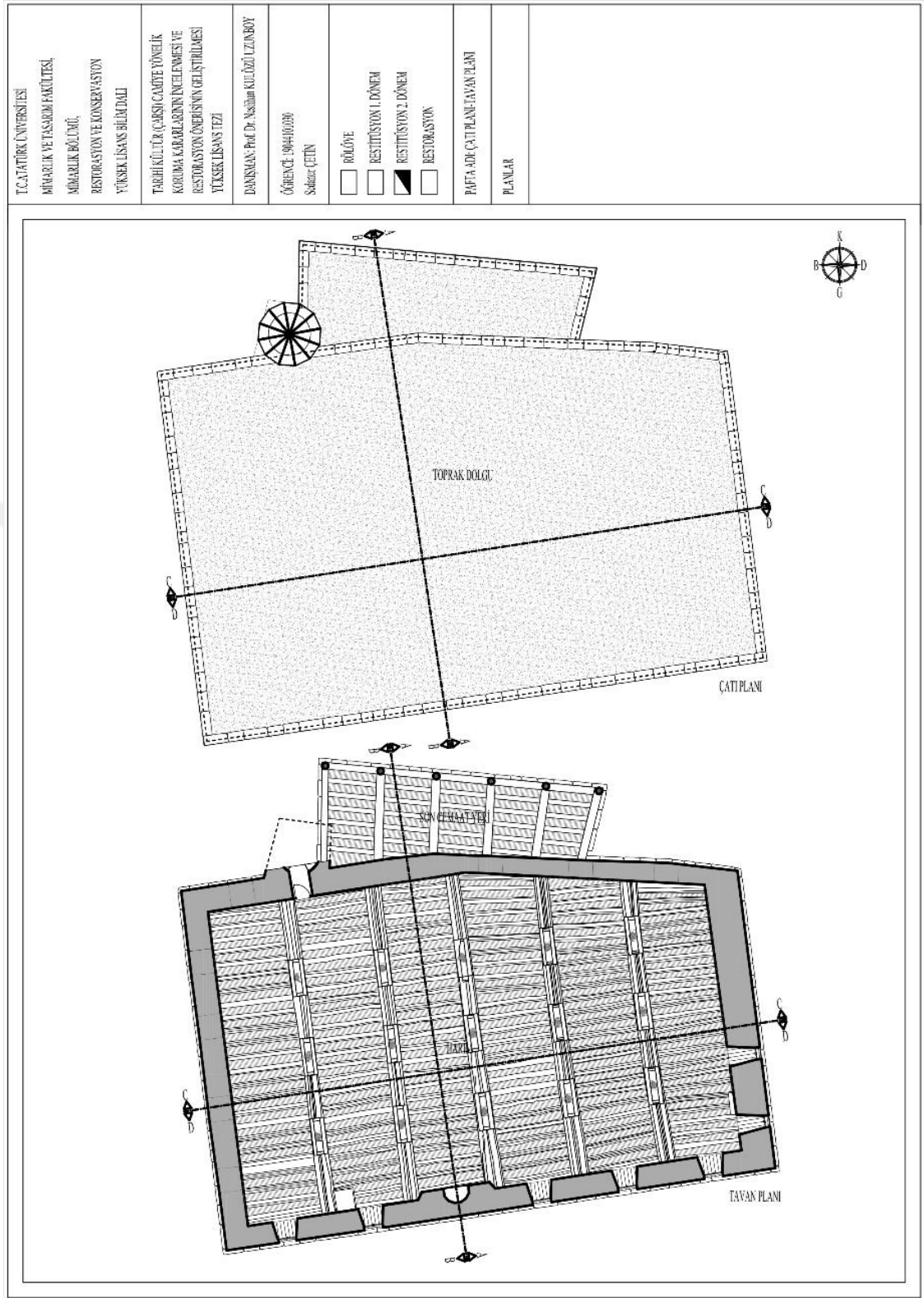
3.3.3.2. İkinci Dönem Restitüsyon Çalışması

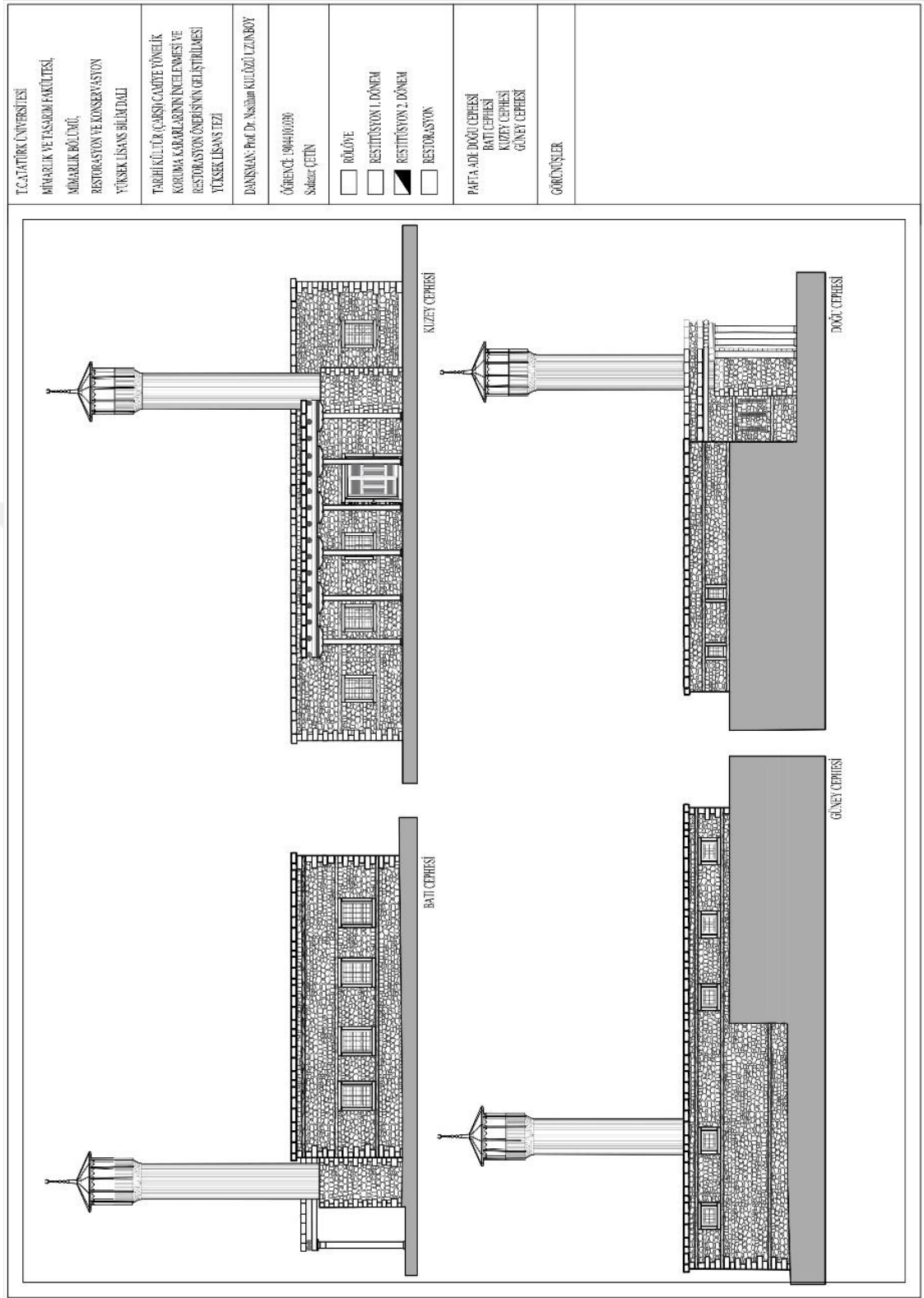


Şekil 137: Kültür Camii II. Dönem Restitüsyon Vaziyet Planı

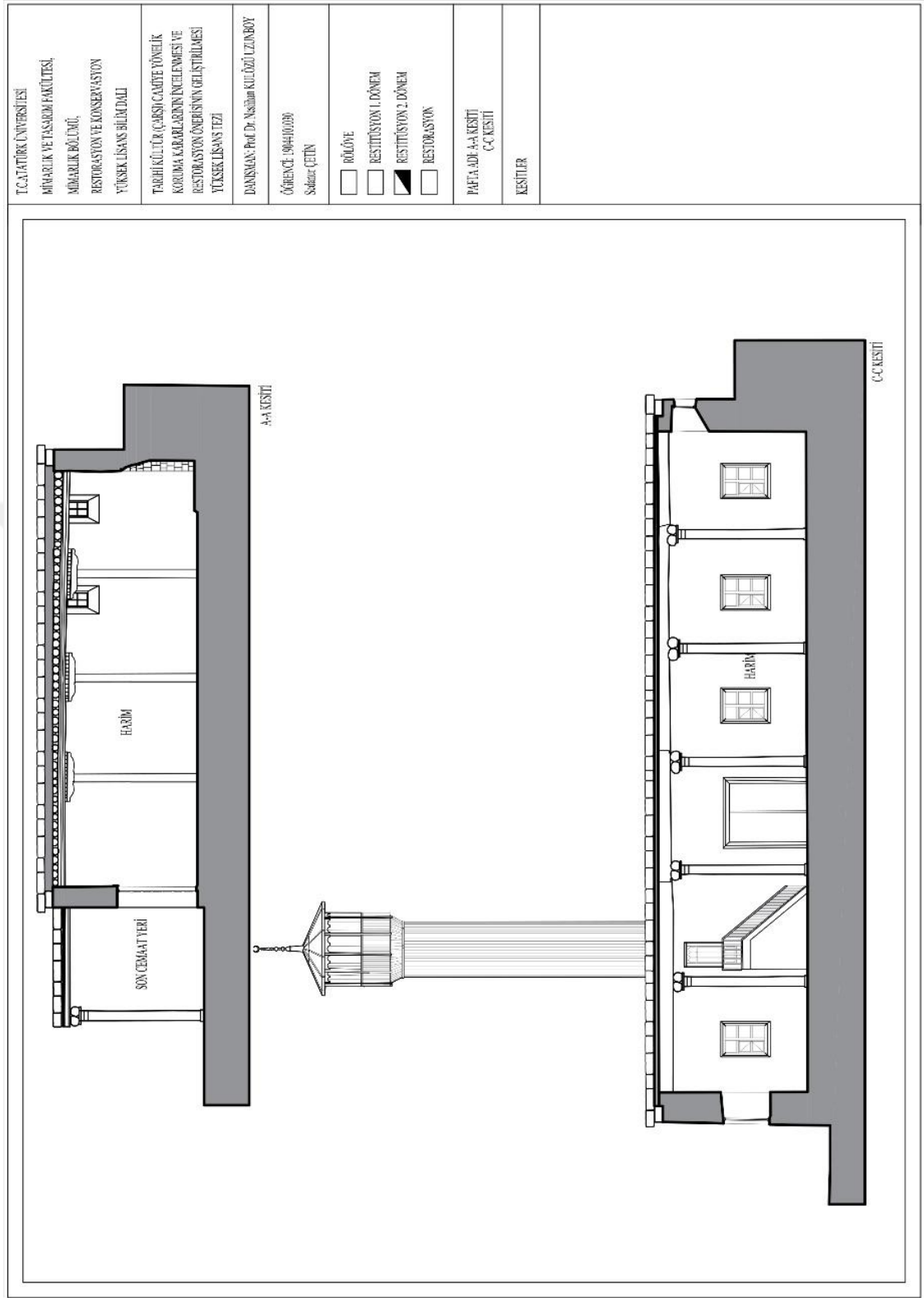


Şekil 138: Kültür Camii II. Dönem Restitüsyon Harim Kat ve Üst Kot Planları

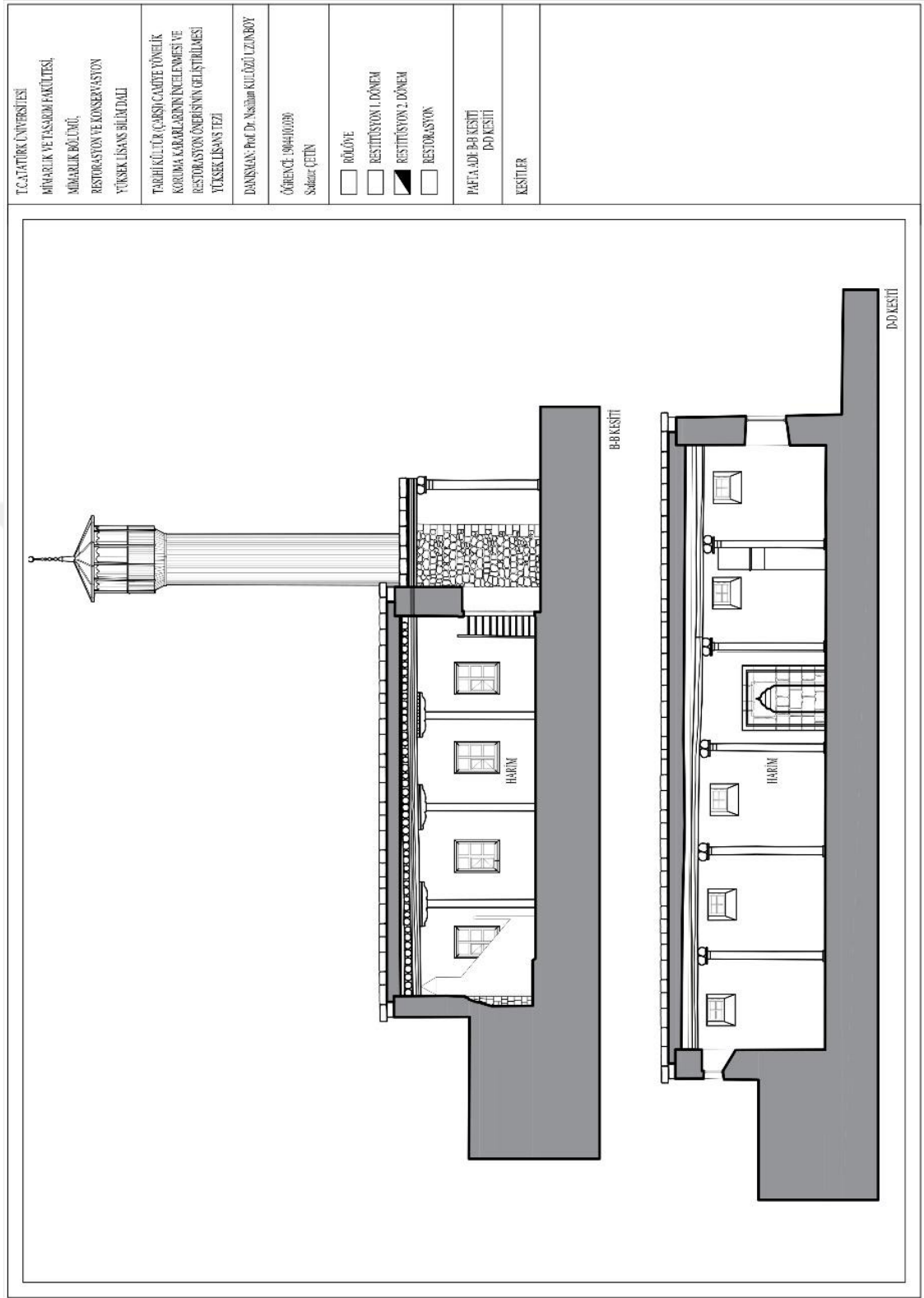




Şekil 140: Kültür Cami II. Dönem Restitüsyon Görünüşleri



Şekil 141: Kültür Cami II. Dönem Restitüsyon Kesitleri



Şekil 142: Kültür Camii II. Dönem Restitüsyon Kesitleri

3.4. Kültür (arşı) Cami Restorasyon Projesi Hazırlanması

Restorasyon alışmaları kapsamında; Kültür Cami'sine ait önerilen temel koruma kararları ve müdahale kararlarına yer verilmiş olup, bilimsel koruma yöntemleri iřıĝında restorasyon projesi hazırlanmıştır.

3.4.1. Müdahale Kararları

Bu başlık altında Kültür Camisi'ne ait alınan temel koruma kararları ve müdahale kararlarına ait öneriler yer almaktadır. Bu kapsamda; çevresel sorunlar, müdahalelerden kaynaklanan sorunlar ve strüktürel sorunlara yönelik müdahale kararlarına yer verilmiştir.

3.4.1.1. Temel Koruma Yaklaşımı

Yapılan incelemeler ve araştırmalar iřıĝında, Kültür Cami'nin tarihi deĝere ve belge deĝerlerine sahip olduĝu söylenebilir. Bu deĝerlerin gelecek nesillerde de devam etmesi için; malzeme bozulmasına neden olan sorun kaynaklarının gerekli müdahaleler ile ortadan kaldırılmasına, kullanımın gerektirdiĝi müdahalelerde dil birliĝini oluşturacak şekilde, aĝdař malzeme ve yapım tekniklerinin kullanılmasına ilkesel olarak karar verilmiştir. Yapının korunması ve srdrlebilirliĝinin saĝlanması açısından Venedik Tzĝ'nde gerekli bakımların yapılması ve yapının yaşaması için kültür varlıĝının kullanılıyor olması vurgulanmıştır (Boyraz 2022). Kültür Cami; hem işlevi hem konumu açısından korunması gerekli kültür varlıĝıdır.

Cami'de; çevresel açıdan bitişik nizamda yapılan dükkânlar silüeti bozmaktadır. Caminin geirdiĝi onarımlarda da zaman içerisinde özgün dokuya uymayan çok sayıda müdahale mevcuttur.

Kültür Cami'de bozulmayı durdurmak için gerekli önlemlerin alınması ve etkin koruyucu müdahalelerin yapılması gerekmektedir. Yapılacak müdahalelerin aĝdař koruma yöntemlerini esas alan uzman ekipler tarafından gerçekleştirilmesi, bilimsel kıstaslara uygun olması şarttır. Yapıya zarar verecek, gereksiz ve uygun olmayan uygulamalardan kaçınılması, özgün malzeme ve dokunun azami özenle korunması esas hedef olmuştur.

3.4.1.2. Müdahale Kararları

Müdahale kararları üç alt başlık altında sıralanmıştır. Bunlar sırasıyla, çevresel sorunlara yönelik müdahale kararları, müdahalelerden kaynaklanan sorunlara yönelik müdahale kararları ve strüktürel sorunlara yönelik müdahale kararlarıdır.

Çevresel Sorunlara Yönelik Müdahale Kararları

Yapıya bitişik olan ve cami silüetini olumsuz etkileyen yapılar restorasyon çalışması kapsamında Divriği yöresinin mimarisiyle uygun bir şekilde restore edilmesi önerilmektedir. Çevresel sorunlara yönelik müdahale kararları kapsamında yapının silüetini etkileyen sokak döşemesi, avlu, batıdaki bahçe ve şadırvan onarımlarına yönelik kararlar önerilmiştir.

Camiye giriş sokağının döşeme kaplaması olan Arnavut kaldırımlarda zamanla oynamalar ve kırılmalar meydana gelmiştir. Bu döşemelerin itinalı sökülmesi yapılacak ve altına hasır çelikli beton imalatı yapıldıktan sonra eski döşeme taşları ile tamamlaması yapılmalıdır. Cami etrafında bulunan beton bordür, tretuvar ve merdiven basamakları andezit malzeme ile yenilenmelidir.

Cami batısındaki parselde bulunan yeşil alanda bitki temizliği yapılarak yeniden çim ve çiçek ekimi yapılması bahçenin kullanılması için uygun bir imalattır. Bahçeye oturma bankları konulmalı ve sert zemin oranı artırılmalıdır. Bahçenin kullanıma açılması ile kullanarak koruma ilkesi desteklenmiş olacaktır. Bahçe etrafına Tarihi Arata Çarşısı dokusuna uygun renk ve detayda ahşap korkuluk yapılması önerilmektedir.

Cami avlusuna yönelik; moloz taş duvarlarda çimento derzler temizlenmeli ve bütün taş yüzeylerde kumlama ile temizlik işlemi uygulanmalıdır. Boşalan derzler hidrolik kireç harçlı sıva ile tamamlanmalıdır. Temizlik sonrasında taş yüzeylerde parça kaybı gözlenmesi halinde çürütme yöntemi ile hasarlı taşlar sökülerek yeni taşlar ile tamamlamaları yapılmalıdır. Duvarın yıkılan kısımları uygun renk ve dokudaki taşlarla tamamlanmalıdır. Beton yer döşemesi üzerine 4 cm andezit taş kaplama yapılması tavsiye edilmektedir. Tarihi dokuya uyumlu olmayan sac yağmur oluğu ve yağmur iniş borusu yerine ahşap rengi ile uyumlu galvanizli sac oluk ve boru kullanılması mimari ile uyumlu bir onarımdır. Avlu duvarları etrafındaki demir

ferforje korkuluklar sökülerek Tarihi Arata Çarşısı dokusuna uygun ahşap korkuluk yapılması önerilmektedir. Avlu duvarları üzerindeki beton harpuşa sökülerek yerine andezit harpuşa yapılması uygundur. Oluklu sac ile kaplı avlu üst örtü kaldırılarak yerine ahşap taşıyıcı alaturka oluklu kiremit çatı örtüsüne sahip bir üst örtü yapılması cami üst örtüsü ile uyumlu olması bakımından önerilmektedir. Avluda bulunan yağlı boya ile boyanmış taş mihrap fırça ile temizlenmelidir. Avlunun moloz taş duvarları üzerinde bulunan kitabeler tel fırça ile temizlenmelidir. Avlunun içinde bulunan musalla taşının üzerinin mermer ile kaplanması önerilmektedir. Korozyona uğramış demir ferforje kapı gerekli bakım ve onarımları yapıldıktan sonra ahşap rengine boyanması yapıya uyumlu olması açısından önerilmektedir. Avluya oturma bankları konulması ile cemaatin avluyu kullanımının artması hedeflemiştir. Yer yer yeşil alanlar oluşturulmalıdır. Avlunun kullanıma açılması ile kullanarak koruma ilkesi desteklenmiş olacaktır.

Cami şadırvanında; duvarda bulunan sağlam mermerler temizlenmeli, kırık olanlar benzer dokuda yeni malzeme ile tamamlanmalıdır. İçerisinde bulunan demir askılıklar pirinç askı aparatları ile yenilenmelidir. Ahşap oturakların restorasyon projesinde belirtildiği şekilde yenilenmesi önerilmektedir. Döşemedeki mermerlerin tamamı yenilenmelidir. Mevcut musluklar pirinç musluk ile değiştirilmelidir. Abdest alma yerinde bulunan metal borular sökülerek paslanmaz çelik profil ile değiştirilmelidir. Şadırvanın girişinde bulunan çeşmeye ait kırık kurnanın tamamen yenilenmesi gereklidir.

Son cemaat yerine eklenen gasilhane, özgün mimari plan ve cepheye uyumsuz olduğundan sökülmelidir. Caminin güneydoğusundaki avluya 2.50 m x 4.00 m ölçülerinde yeni bir gasilhane yapılması, gasilhanenin musalla taşına da yakın olması bakımından önerilmektedir. Yeni yapılacak gasilhane; ahşap taşıyıcı sistemli olarak inşa edilmelidir. Andezit taş döşeme kaplaması, seramik kaplama duvarlar ve sıva üzeri boyalı tavanı olması önerilmektedir. Gasilhaneye projede belirtilen form ve detayda birinci sınıf ahşaptan tablalı giriş kapısı yapılmalıdır. Lokma demir parmaklıklı ve ahşap çitallı pencereleri tarihi çarşının sokak dokusuna uygun yapılmalıdır.

Müdahalelerden Kaynaklanan Sorunlara Yönelik Müdahale Kararları

Kültür Cami bundan önceki bölümlerde yer alan bilgi ve değerlendirmeler ışığında incelendiğinde; sahip olduğu değişimlere ilişkin aşağıdaki müdahaleler uygulanmalıdır. Mimari açıdan yapı ile uyumsuz olan geç dönem kütle ekleri kaldırılması önerilmektedir. Sonradan eklenmiş ya da değiştirilmiş mimari eleman eklerinin kaldırılması gerekli görülmektedir. Bilinirlik durumuna göre; Özgün form ve detayda yeni eleman yapılacaktır, yerine özgün malzeme ile uyumlu, çağdaş detaylar oluşturularak yeni elemanlar yapılmalıdır. Geç dönem onarımlarda kapatılmış, doldurulmuş pencere ve kapı açıklıkları bilinirlik durumuna göre yeniden yapılmalıdır. Mimari elemanlardan formu, boyutları, detayı yapı içi karşılaştırmalı çalışmalardan bilinenler özgün malzeme ve detayda yeniden yapılmalıdır. Mimari elemanlardan formu, boyutları, detayı yapı içi karşılaştırmalı çalışmalar sonucu da bilinmeyenler özgün malzeme ve form ile sade detayda yeniden yapılmalıdır. Bununla beraber günümüz şartlarına uygun olarak yenilenmesi gereken mimari ekler de yapıda restorasyon kararları kapsamında ele alınmalıdır. Örneğin toprak damlı bir çatının günümüz şartlarında kullanılması uygun olmadığından kırma çatı yapılması, yağmur olukları ve yağmur iniş borusunun eklenmesi günümüz teknolojisine uygun müdahaleler olarak değerlendirilmelidir.

Alınan bu kararlar ışığında Kültür Cami' de uygulanması öngörülen müdahale kararları şunlardır:

Cami cephesinde bulunan taş desenli taraklı beton kaplama, kuzey cephesindeki mermer kaplama, subasman kotu altında kalan andezit kaplama ve ahşap kayıtlar sökülmelidir. Cami'nin özgün taş duvarlarında bulunan sıva+boyalara sıva raspası yapılmalı, açığa çıkan taşlarda küçük parça kayıpları var ise tamamlama işlemi uygulanmalıdır. Parça kayıplarının büyük olması halinde çürütme işleminin ardından özgün doku ve renkte tamamlamalar yapılmalıdır. Açığa çıkan derzlerin zaman içerisinde zarar gördüğü öngörülmüş olup açığa çıkan kısımlardan harç ya da sıva örneği alınarak analizlerinin yapılması ve çıkacak sonuca göre özgün malzeme bileşenlerine uygun malzeme ile derz dolgusu yapılması önerilmektedir. Sıva+ boya katmanı temizlendikten sonra cephede, yöre ve dönem özelliği olan ahşap hatılları ortaya çıkması beklenmektedir. Ortaya çıkan ahşap hatılların zaman içerisinde zarar gördüğü öngörülmüş olup yapıya zarar vermeden çürütme yöntemi ile sökümüleri

yapılmalı ve birinci sınıf ahşap malzeme ile yenilenmelidir.

Mevcutta basık kemerli olan ve kesme taş lento yapılmış olan pencereler özgüne uygun dikdörtgen formda lokma demir parmaklıklı olarak projede belirtilen şekilde yenilenmelidir. Harim katında bulunan mazgal pencerelerin denizlik ve tavanı ahşap kaplama yapılmalı, mahfil katında bulunan mazgal pencerelerin tavanları ahşap kaplama, denizlikleri ise boyalı ve sıvalı olmalıdır.

Camide bulunan son cemaat yerinin ikinci dönem restitüsyon verilerine dayanarak özgün mimarisinde ahşap sütunlar ile taşıtılan üst örtüsü olan açık bir mekan olduğu görülmektedir. Son cemaat yerinin kapı, pencere, duvar ve üst örtüsü sökülerek özgün haline getirilmelidir. Sökülen lambri kaplı duvar, tavan ve giriş kaplamaları ile açığa çıkan ahşap taşıyıcı elemanlarda; taşıyıcı özelliğini yitirmiş malzeme ile karşılaşılması durumunda birinci sınıf ahşaplar ile yeni sütun, giriş ve tavan döşemesi yapılmalıdır. Son cemaat yerinde bulunan ve özgün dokuyu yansıtmayan çift kanatlı, ahşap tablalı harim giriş kapısı projede belirtilen formda yenilenmelidir. Son cemaat yerinde niteliksiz eklenti olan imam odası; harim içine alınmalı, minare çıkış merdiveni altın konulmalıdır.

Duvarlarda ve tavanda bulunan lambri kaplamaların tamamı sökülerek birinci sınıf ahşaptan yeni kaplama yapılmalıdır. Cami iç beden duvarlarının tamamının boyası yenilenmelidir. Özgün olmayan mahfil korkulukları tarihi dokuya uygun birinci sınıf ahşap elemanlar kullanılarak yenilenmelidir. Tüm döşeme kaplaması birinci sınıf ahşap elemanlar kullanılarak yenilenmelidir. Tüm ahşap giriş, yastık ve tavan elemanlar tel fırça ile temizlenecek olup ahşap koruyucu uygulanması önerilmektedir. Son cemaatte yapılacak değişikliklerden dolayı mahfil çıkış merdiveninin yeri değişmelidir. Özgün olmayan ancak nitelikli ekler olan ahşap kürsü, minber, müezzin mahfili ve mihrapta basit temizlik işlemi yapıldıktan sonra mevcut formlarının korunması ekonomik değer in sürekliliği açısından önemlidir. Ayakkabılık, dolap vb. elemanlar kaldırılmalı, silüeti olumsuz ekler yapıdan uzaklaştırılmalıdır. Cami iç mekânda bulunan radyatör, klima, askılık, pano, dolap gibi elemanlar kaldırılmalıdır. Cami ısıtma sisteminin döşeme altına alınması, iç mekânda bulunan radyatörler ve borular için önerilmektedir.

Marsilya kiremit çatı örtüsü kaldırılarak ahşap oturtma çatı formu yenilemeli, çürümüş döşeme ve giriş elemanlar değiştirilmeli, 10 cm camyünü şilte ile tavan

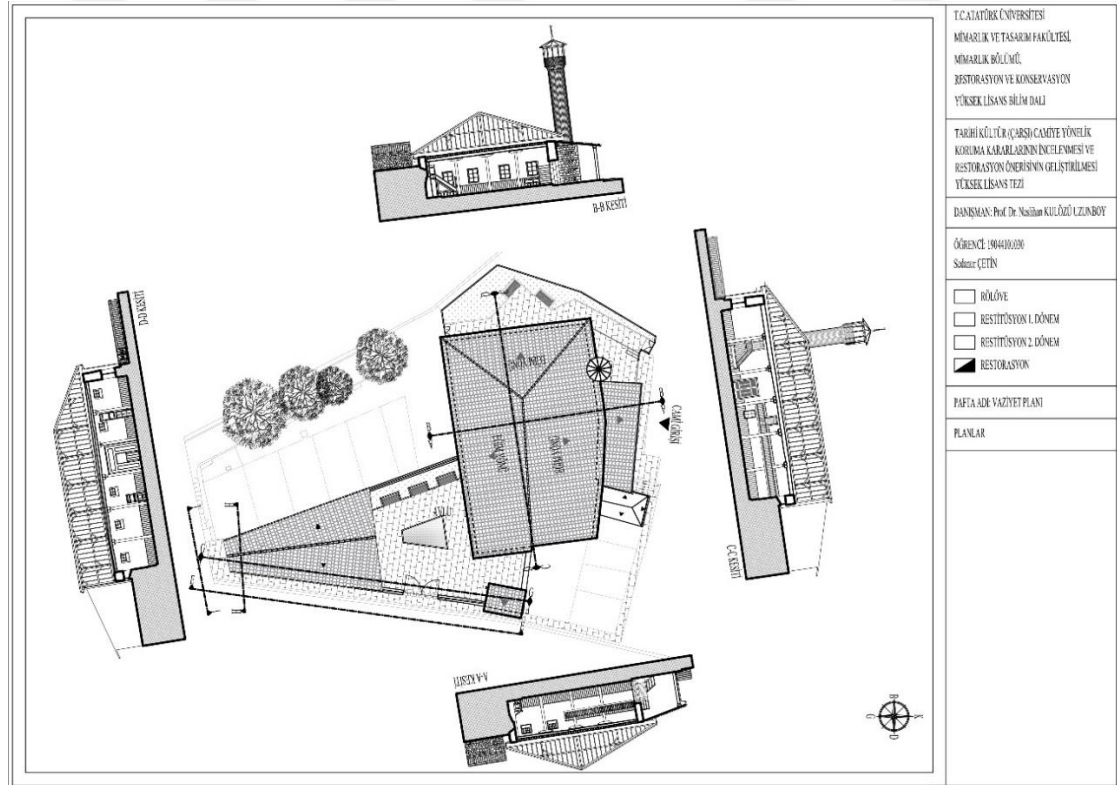
yalıtımı sağlanmalıdır. Yeni yapılacak oturtma çatı üzerine çatı kaplaması alaturka oluklu kiremit olması önerilmektedir. İklim koşulları göz önünden bulundurulduğunda toprak dam yapmak yalıtım açısından uygun olmadığından kırma çatı yapılması önerilmektedir. Saçaklar; Sivas Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Müdürlüğü'nün onaylı imar plan kararlarında yer alan notlara uygun olarak 50 cm genişliğinde yapılacaktır. Saçak altı çıtalı ahşap kaplama yapılmalıdır.

Mevcut tarihi doku ile uyumsuz minare çıkış kapısı sökülerek projede belirtilen formda ahşap tablalı kapı yapılmalıdır. Minare kapısına çıkan ahşap merdiven ve korkuluk tarihi dokuya uygun birinci sınıf ahşap malzeme ile yenilenmelidir. Cami minaresinin ahşap elemanları çürümüş olduğundan emrenye edilmiş birinci sınıf ahşap malzeme ile aynı form ve yapım tekniğinde yeniden yapılması önerilmektedir.

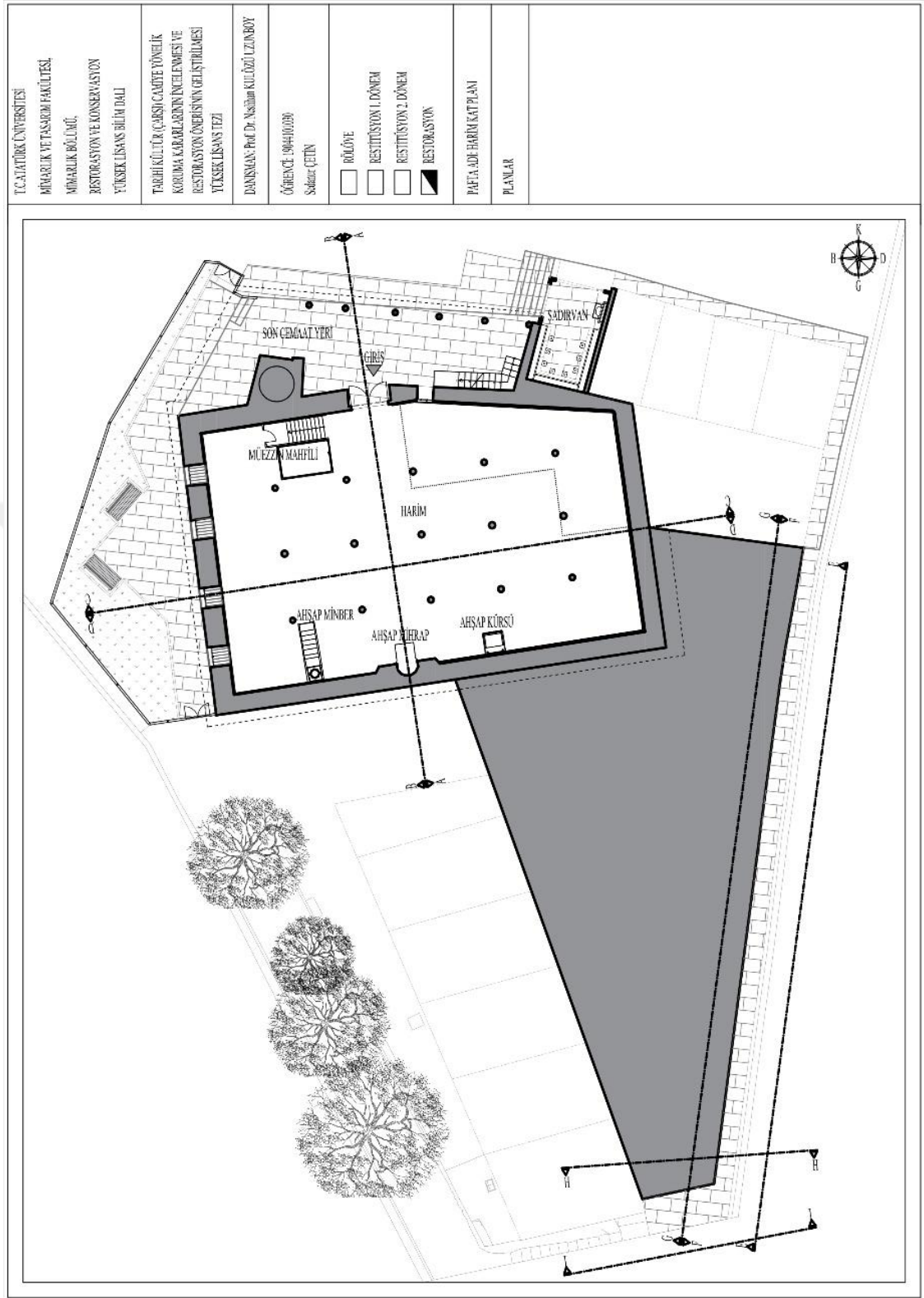
Strüktürel Sorunlara Yönelik Müdahale Kararları

Kültür Cami' de deformasyon, yıkılmalar, derin çatlaklar, kılcal çatlaklar gibi strüktürel sorunlar bulunmamaktadır.

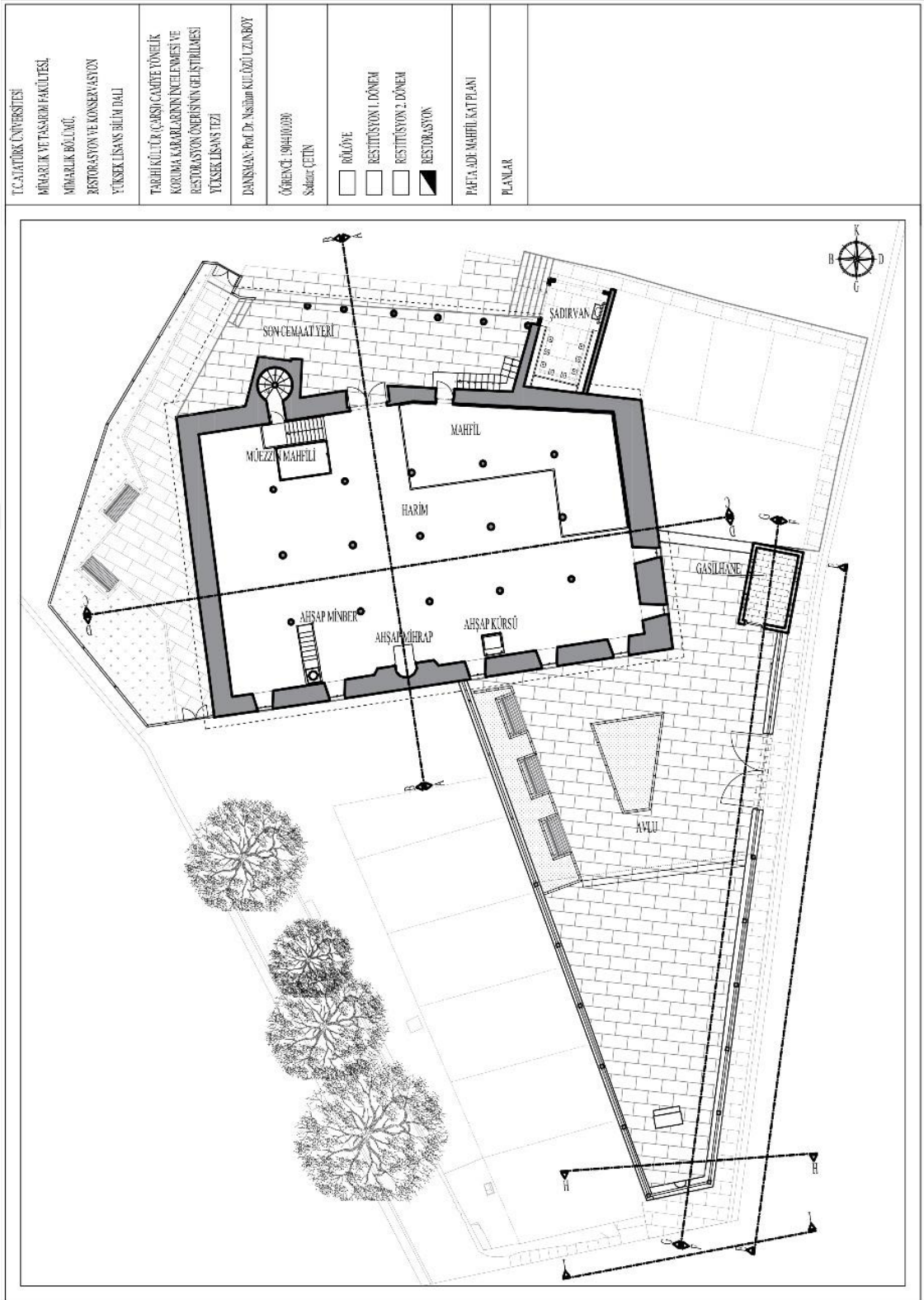
3.4.2. Restorasyon Projesi



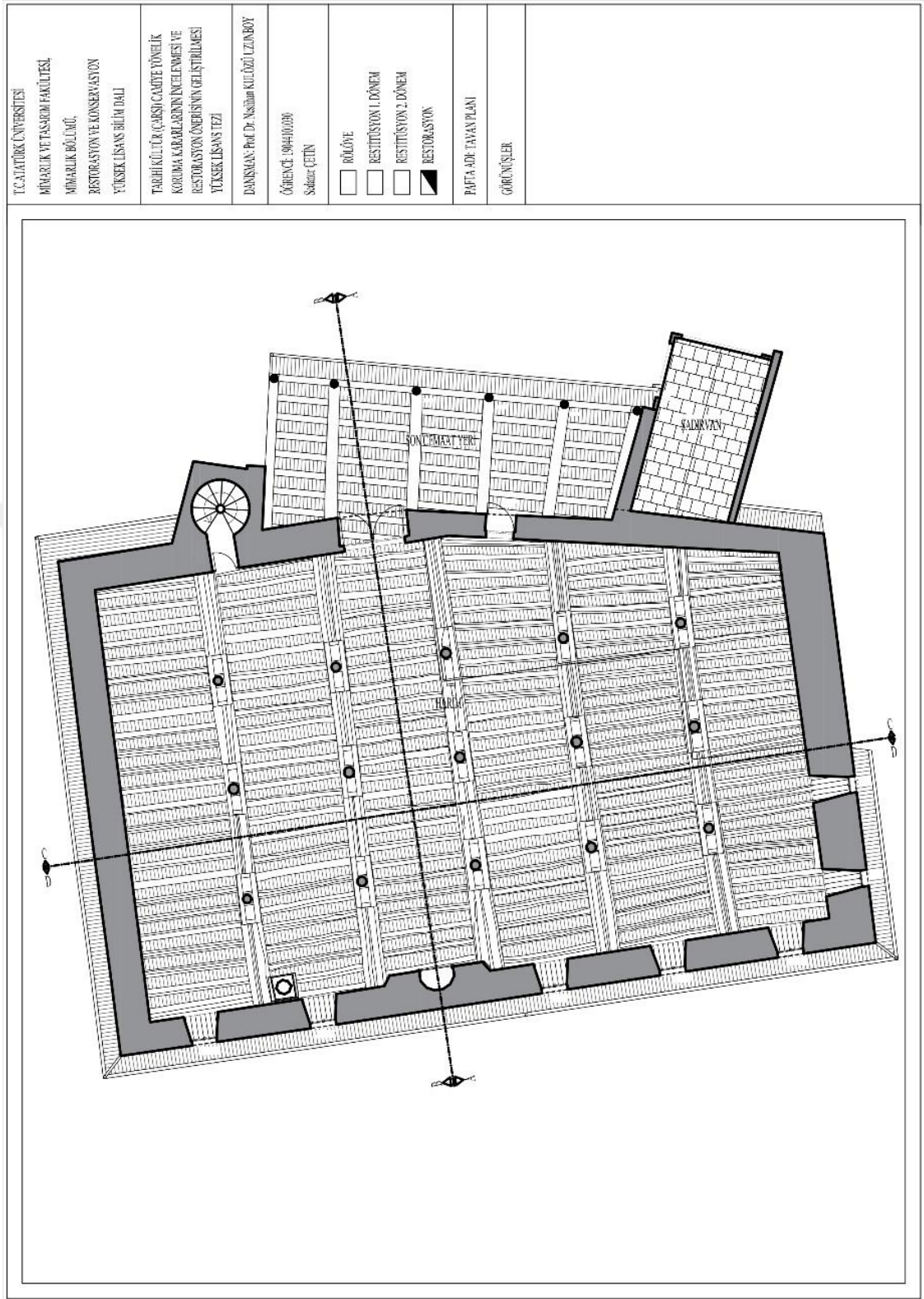
Şekil 143: Kültür Cami Restorasyon Projesi Vaziyet Planı



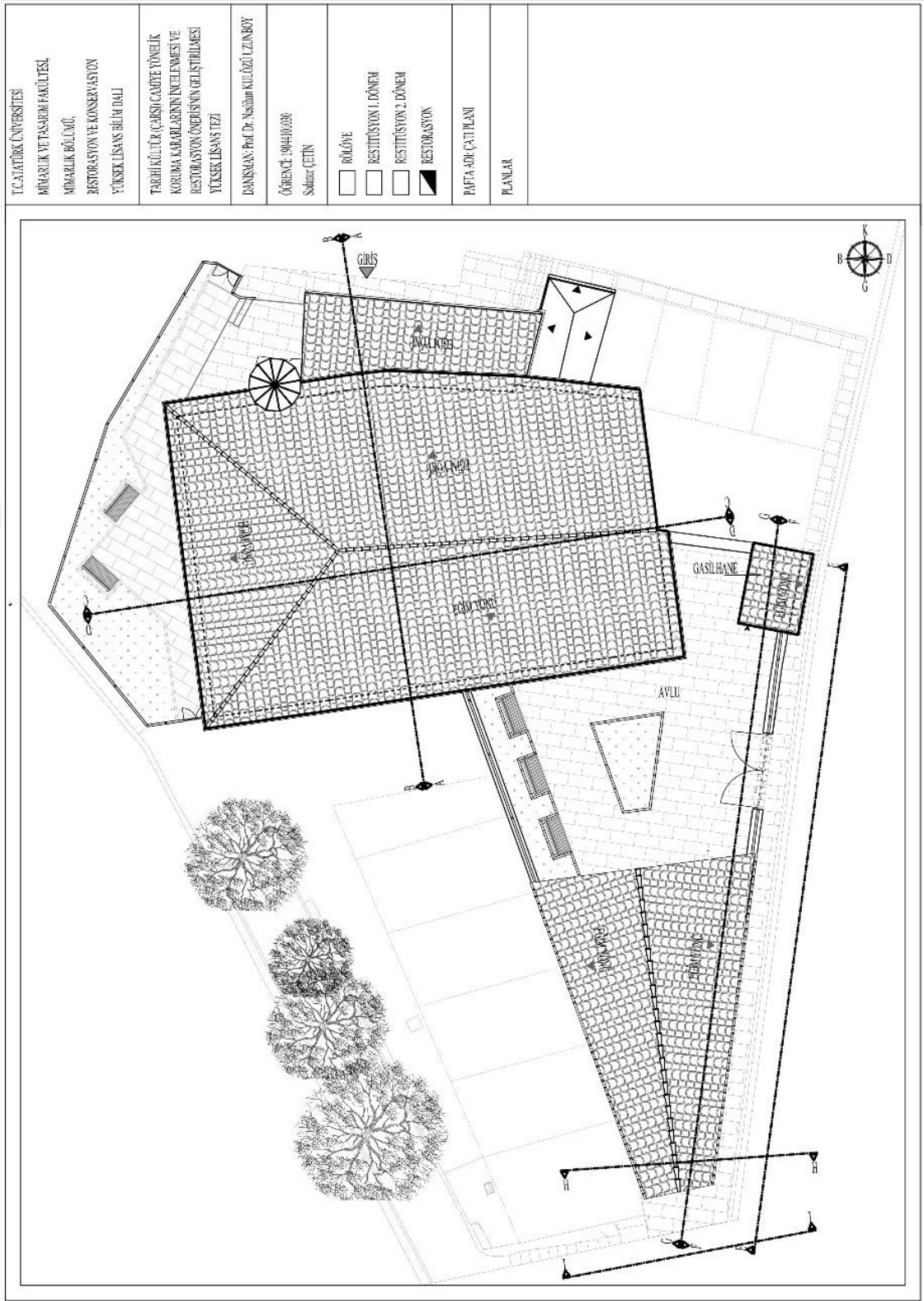
Şekil 144: Kültür Cami Restorasyon Projesi Harim Planı



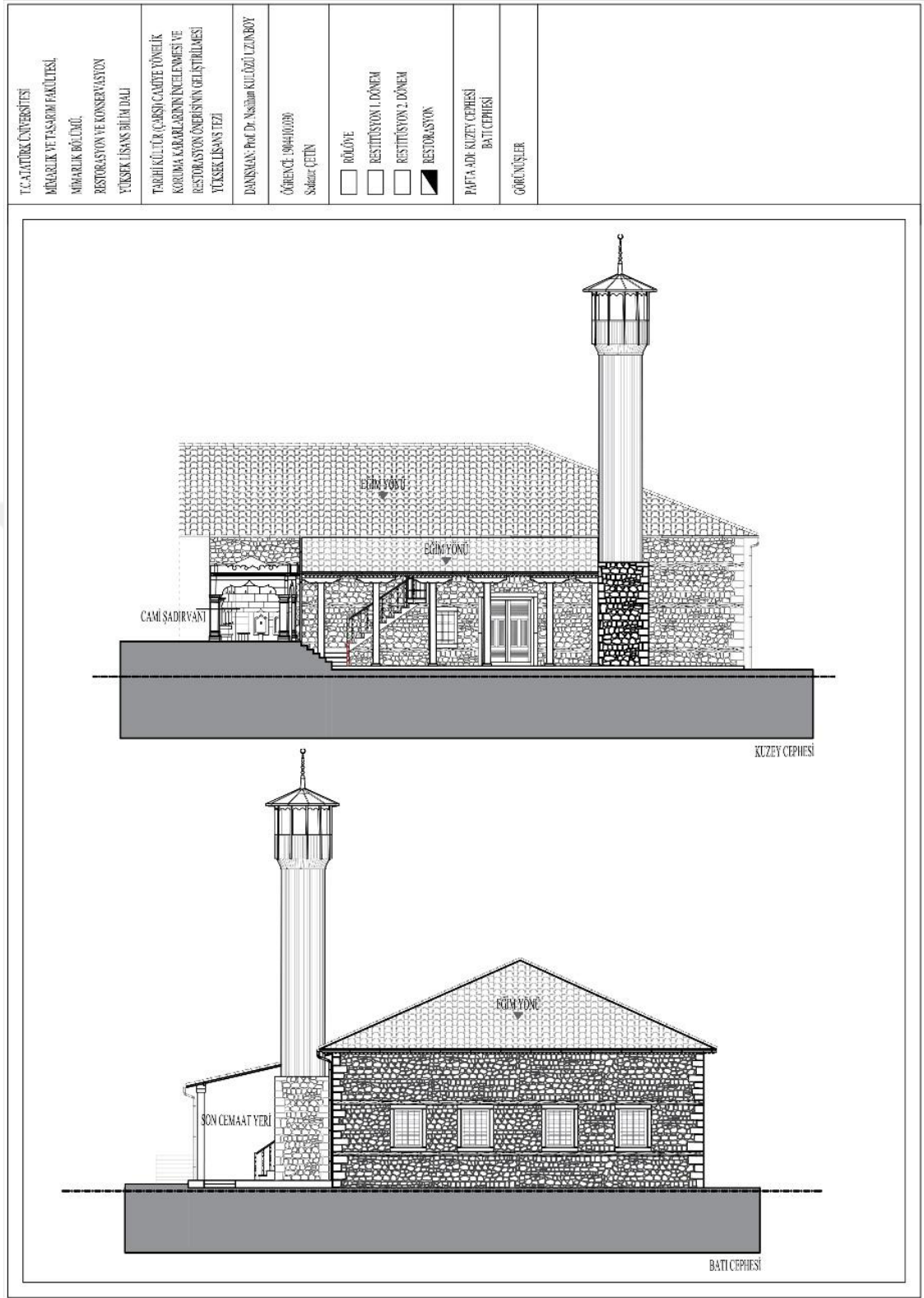
Şekil 145: Kültür Camii Restorasyon Projesi Mahfil Planı



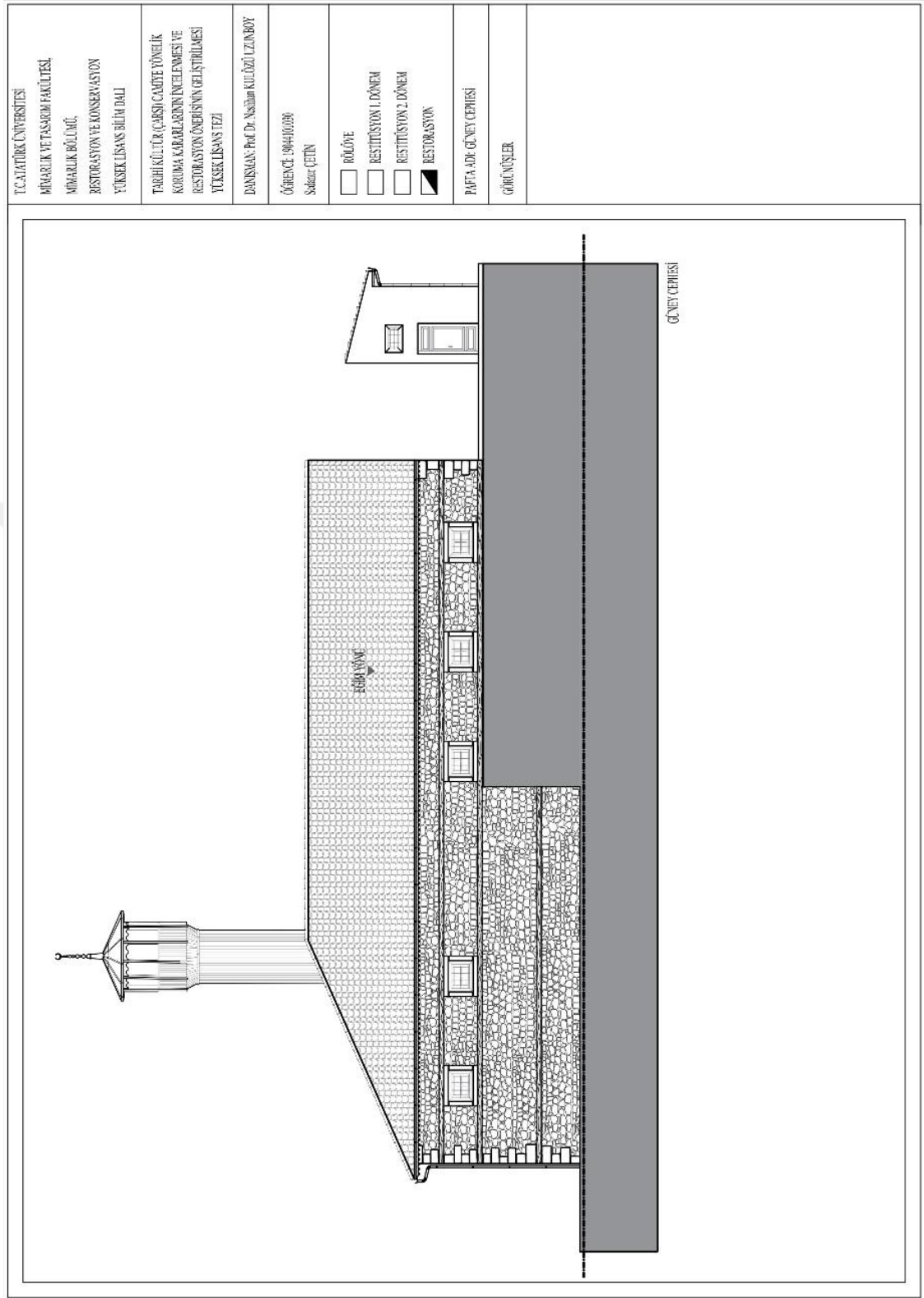
Şekil 146: Kültür Camii Restorasyon Projesi Tavan Planı



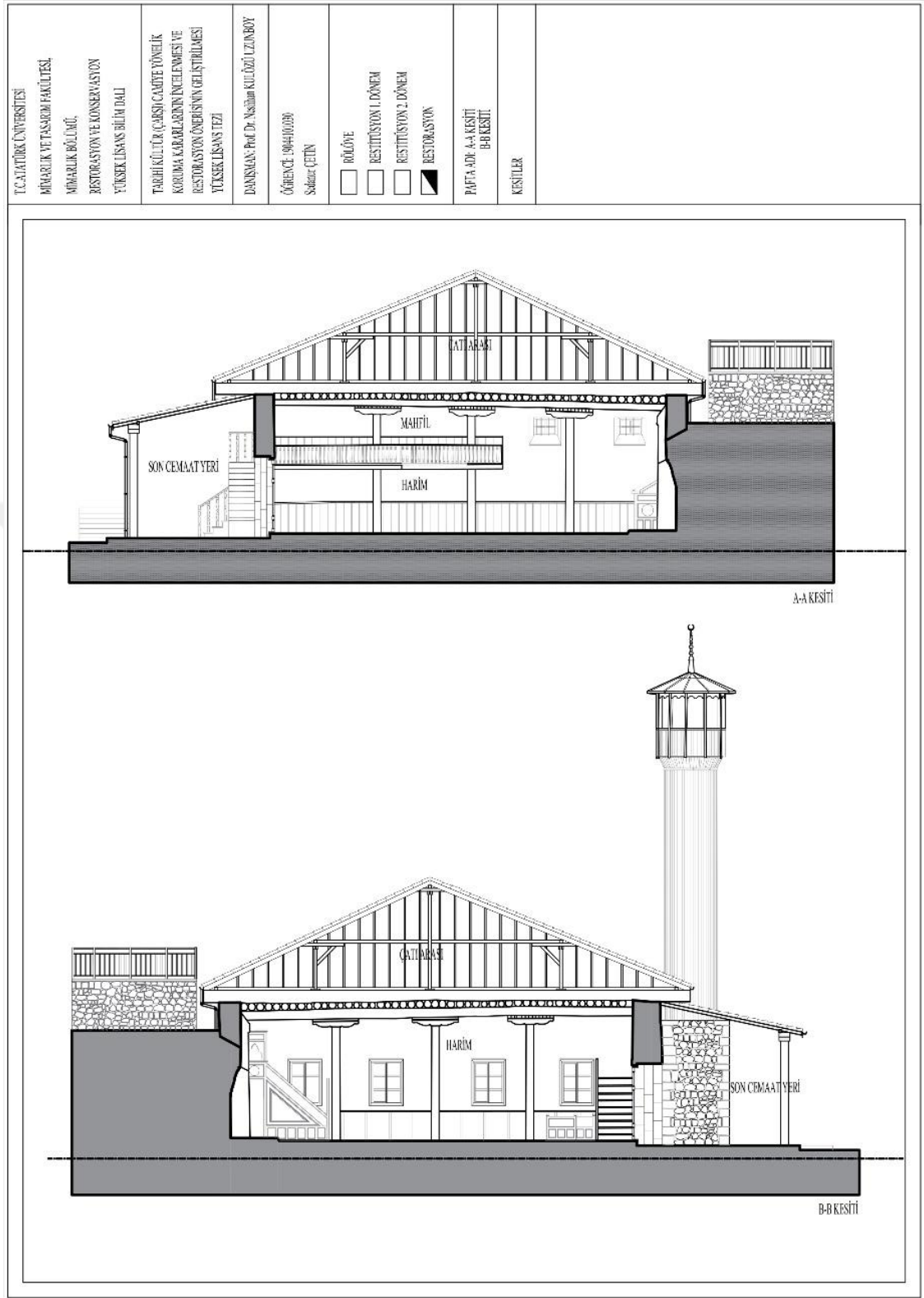
Şekil 147: Kültür Camii Restorasyon Projesi Çatı Planı



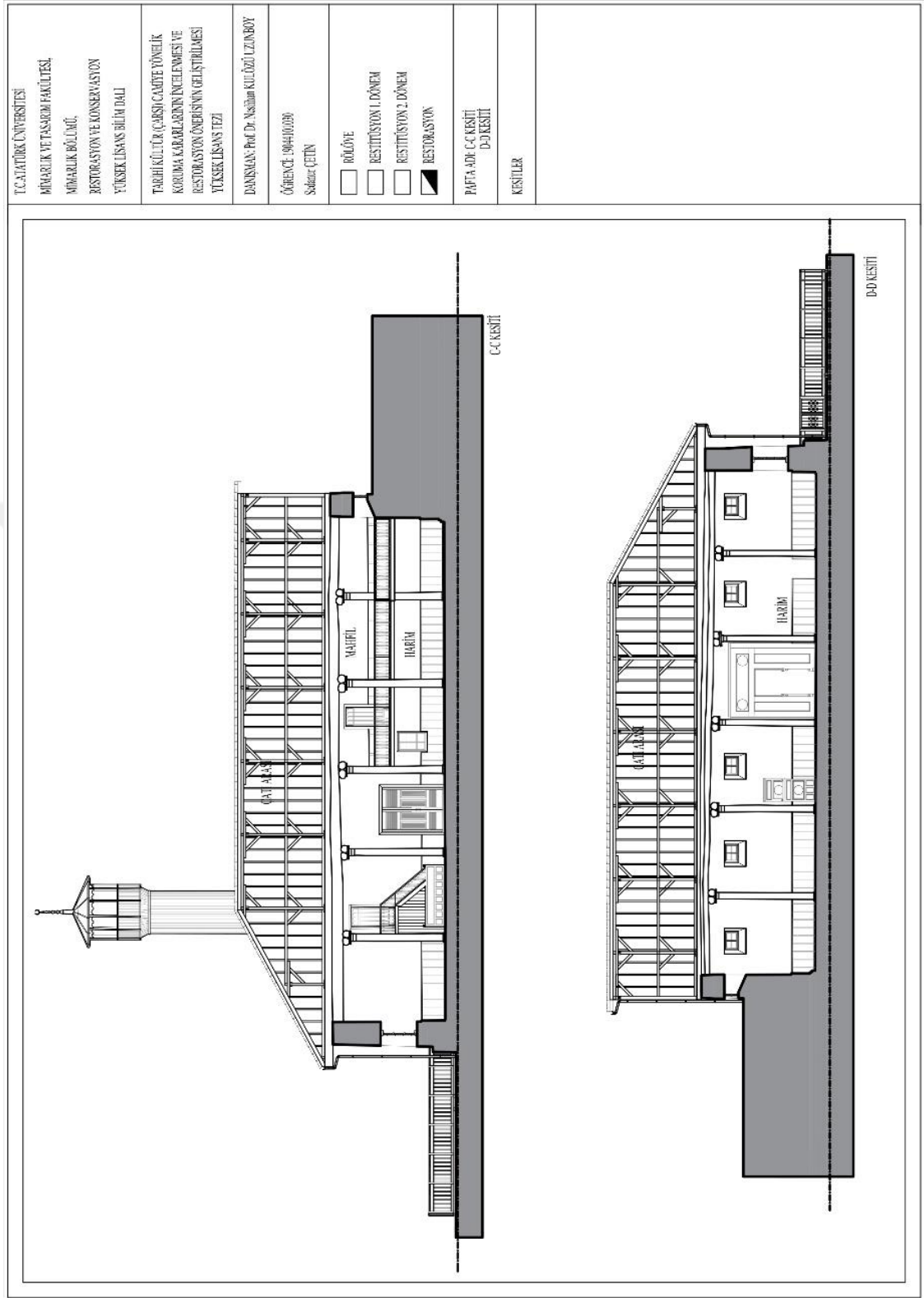
Şekil 148: Kültür Camii Restorasyon Projesi Kuzey ve Batı Görünüşleri



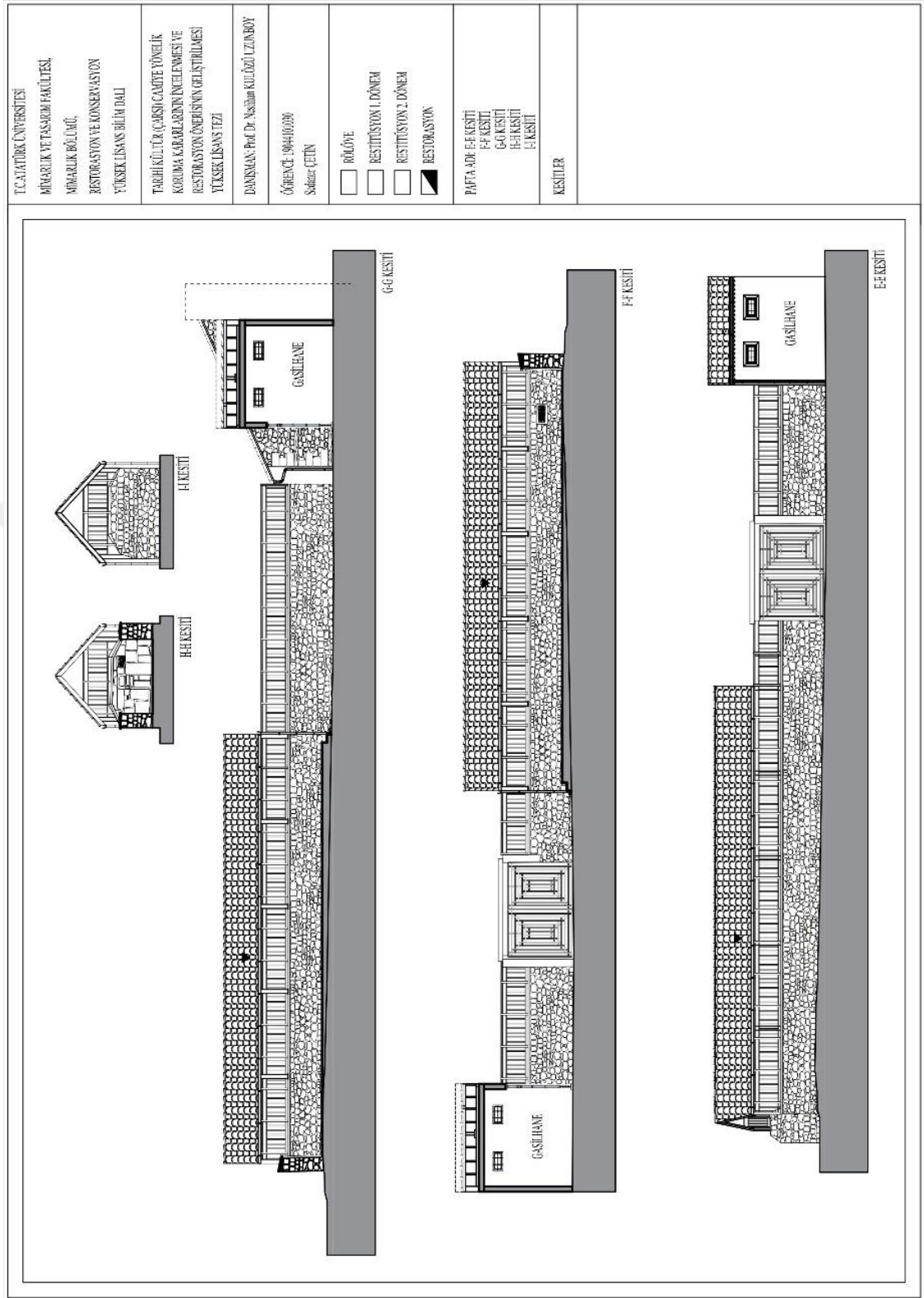
Şekil 149: Kültür Cami Restorasyon Projesi Güney Görünüşü



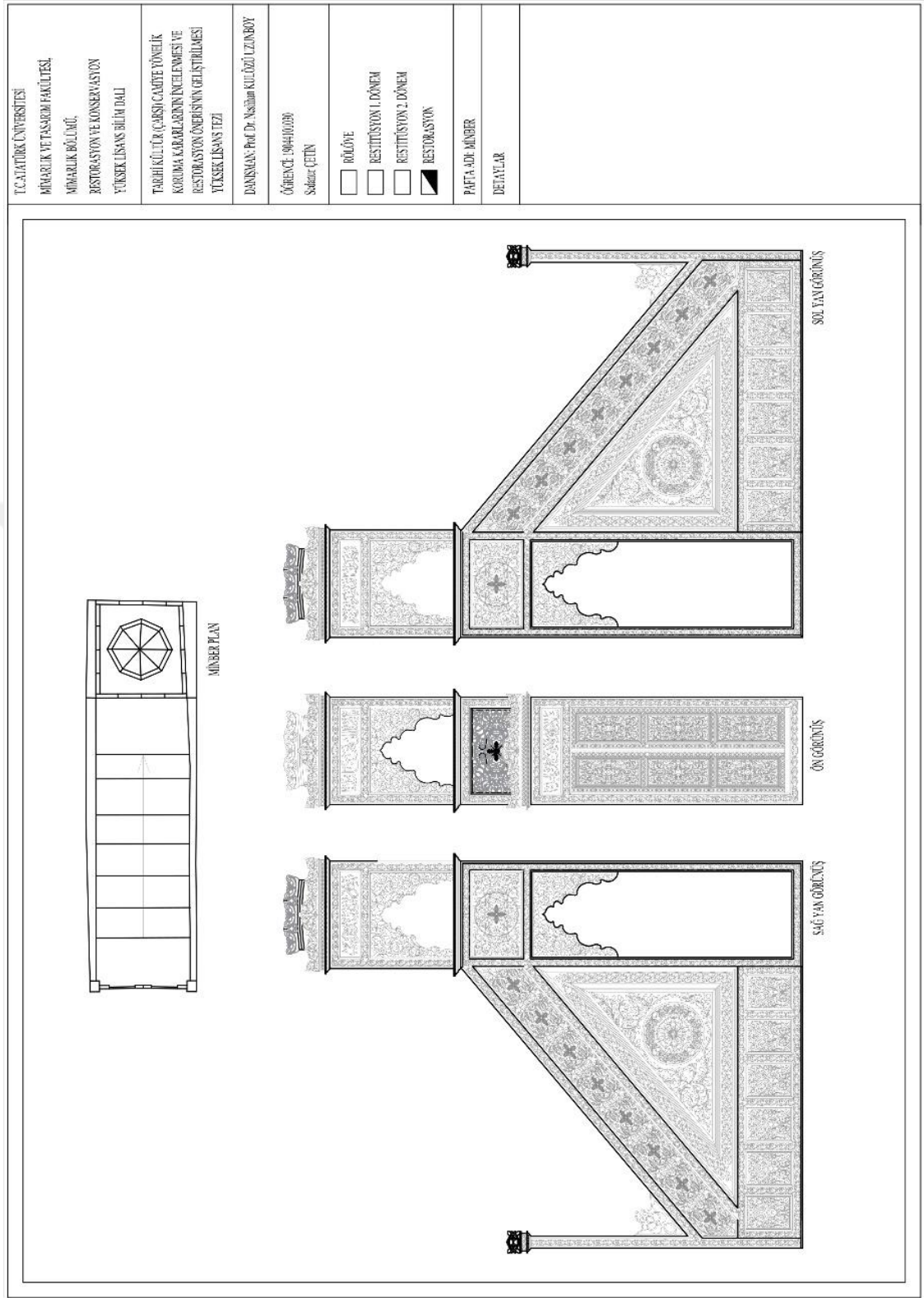
Şekil 150: Kültür Camii Restorasyon Projesi Kesitleri



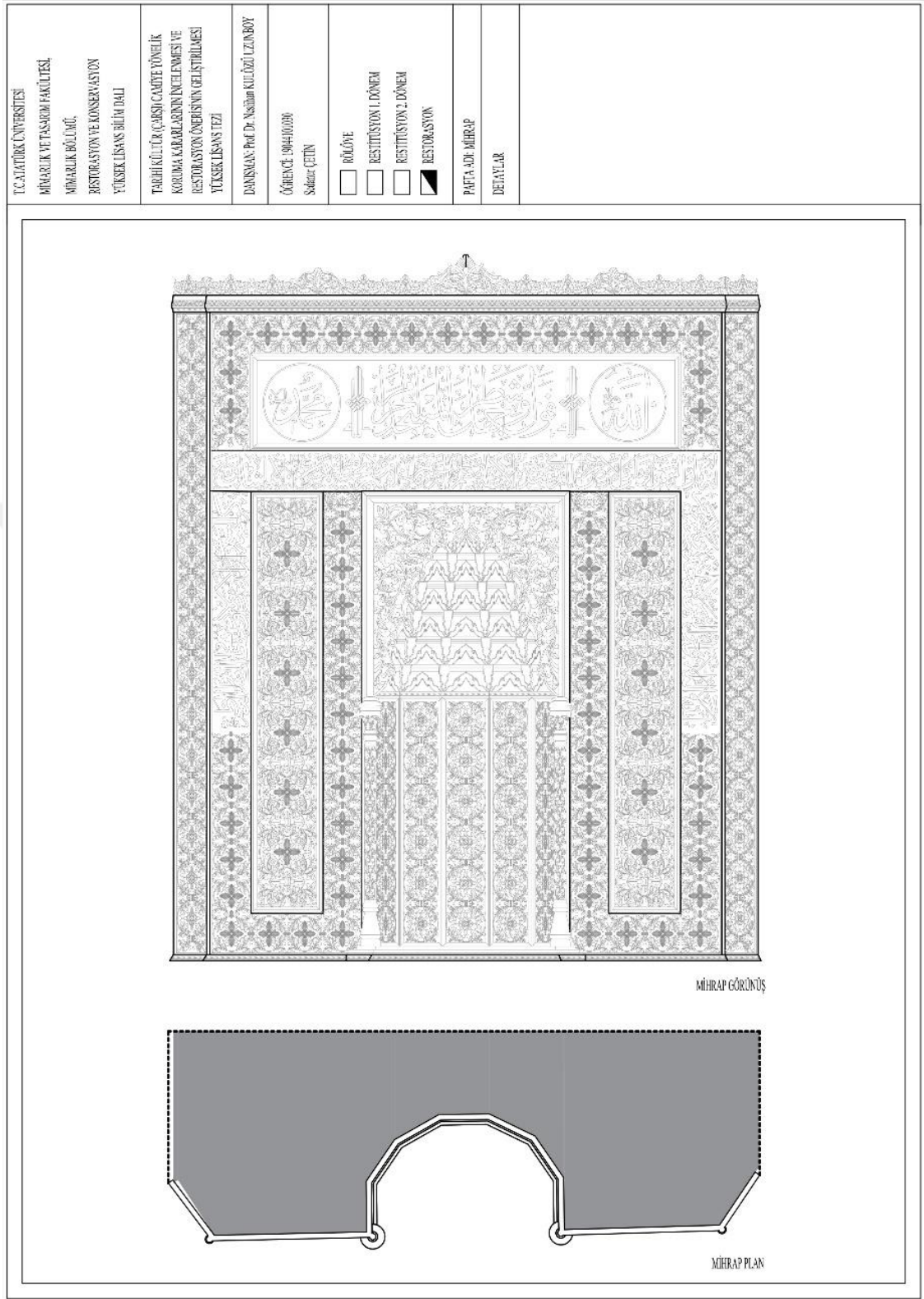
Şekil 151: Kültür Camii Restorasyon Projesi Kesitleri



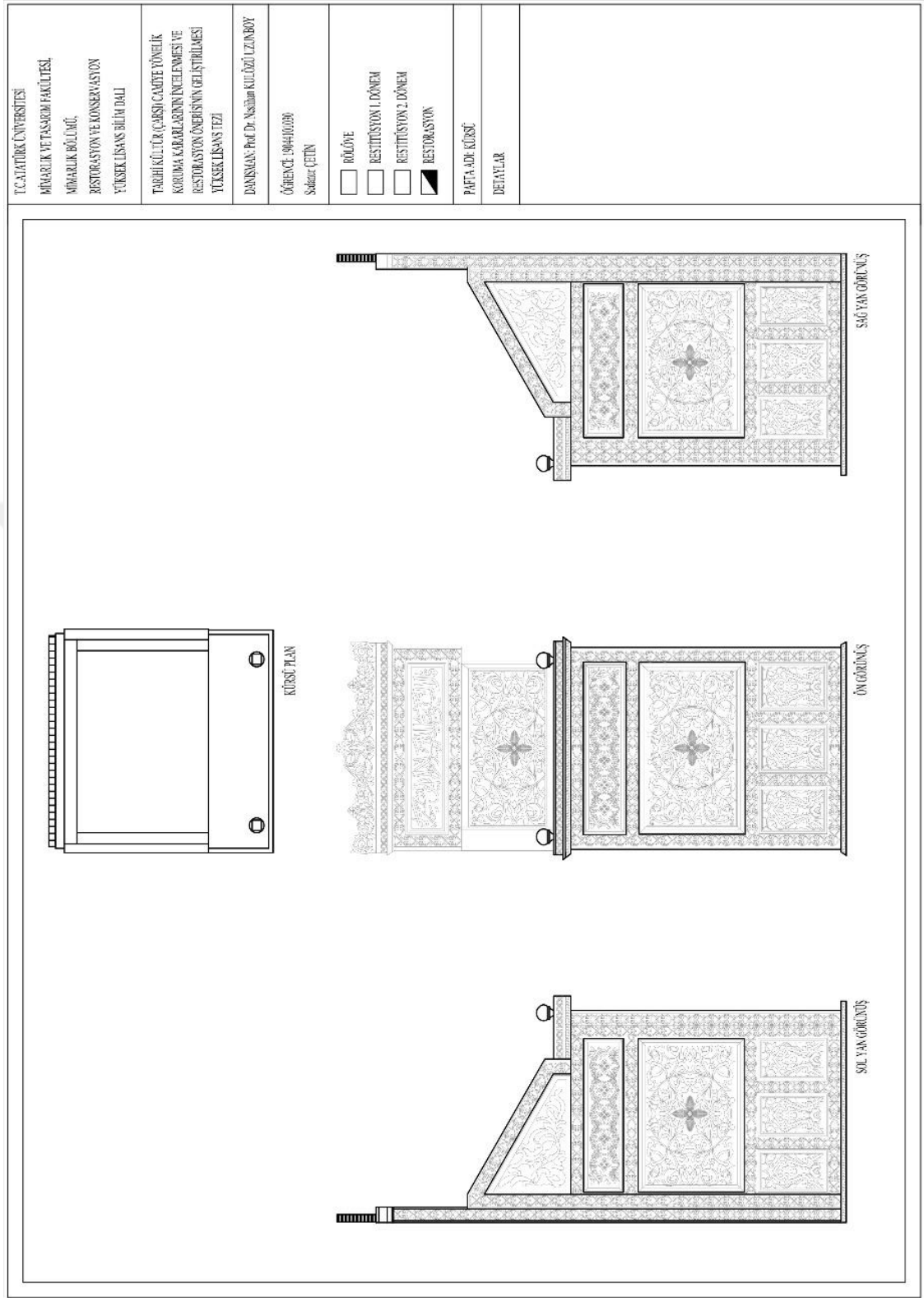
Şekil 152: Kültür Camii Restorasyon Projesi-Avlu Kesit ve Görünüşleri



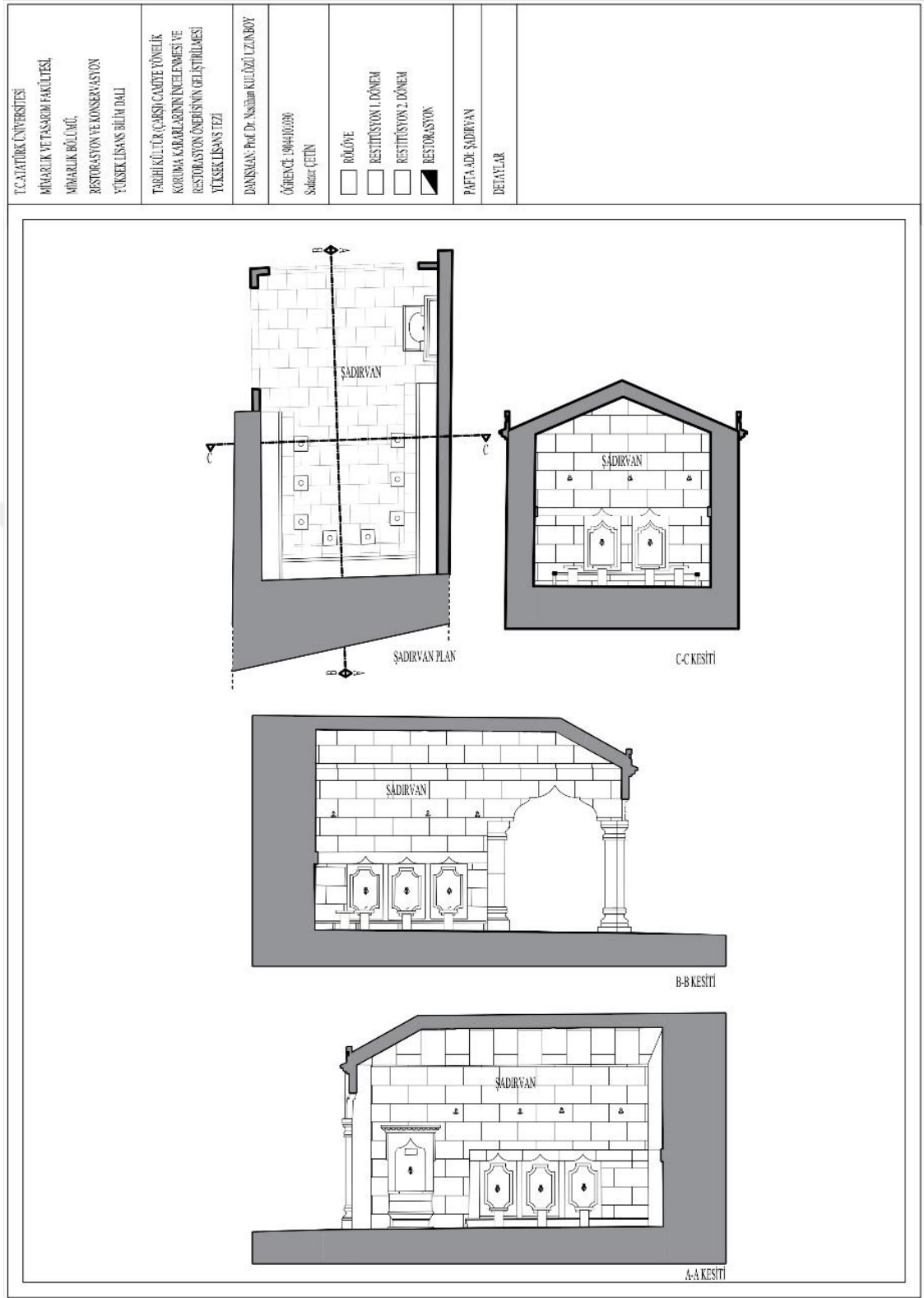
Şekil 153: Kültür Camii Restorasyon Projesi-Minber



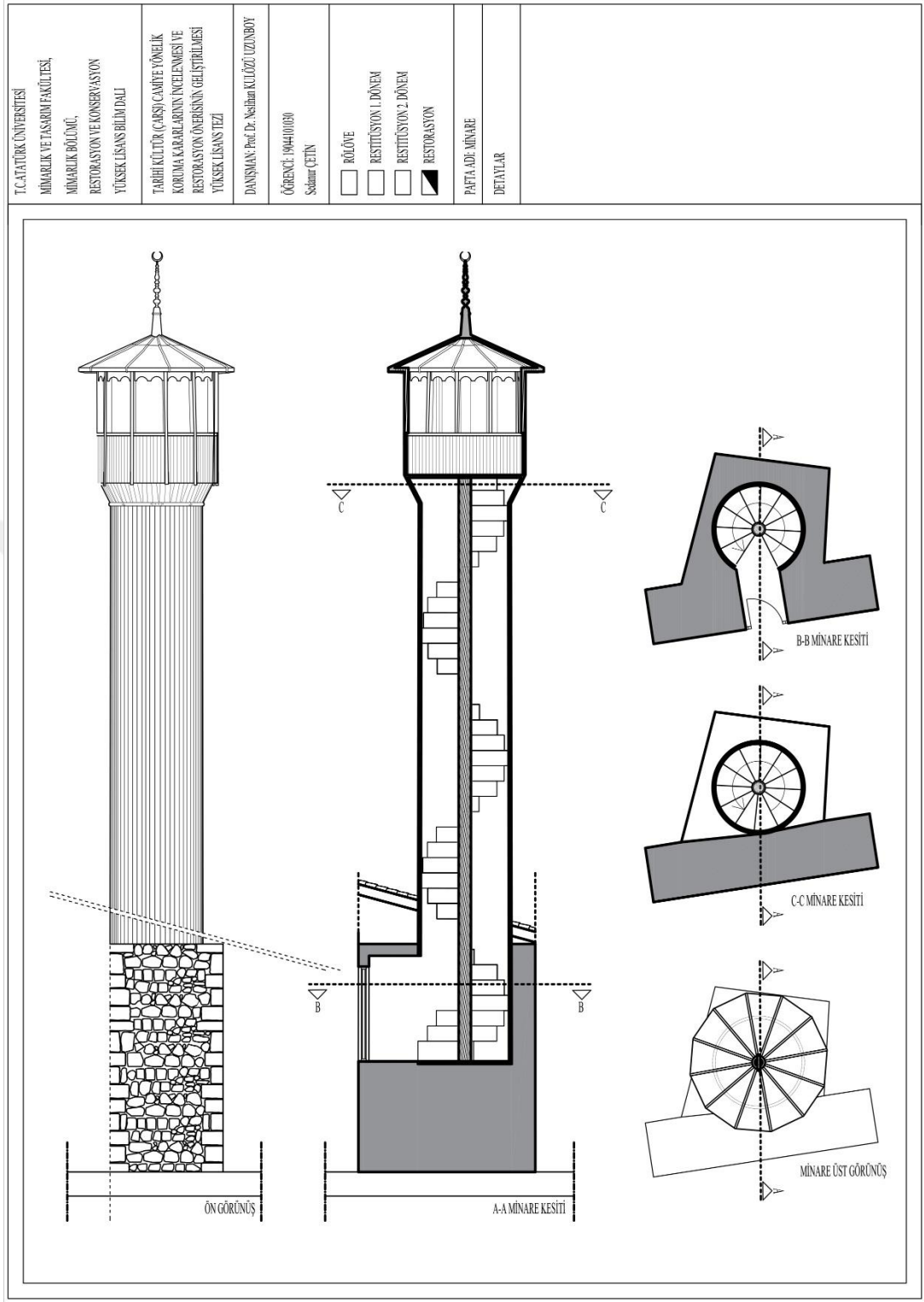
Şekil 154: Kültür Cami Restorasyon Projesi-Mihrap



Şekil 155: Kültür Camii Restorasyon Projesi-Kürsü



Şekil 156: *Kültür Cami Restorasyon Projesi-Şadırvan*



Şekil 157: Kültür Cami Restorasyon Projesi-Minare

SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Bu çalışma kapsamında tescilli bir kültür varlığı olan Sivas'ın Divriği ilçesinde yer alan yaklaşık beş asırlık Kültür Cami'nin korunması, yaşatılması ve sonraki nesillere aktarmasına katkı yapılması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda, çalışmanın sonucunda Kültür Cami'nin koruma kullanma dengesi içerisinde sürdürülebilirliğinin sağlanmasına yönelik olarak sosyal ve mimari açıdan öneriler geliştirilmiştir. Bu çerçevede sosyal açıdan geliştirilen öneriler ile süreklilik değeri ile birlikte tarihsel, anı, teknik ve ekonomik değere sahip olan caminin anıtsal yapısının korunması ve tarihi kimliğinin gelecek nesillere aktarılması sağlanabilecektir. Mimari açıdan geliştirilen öneriler yoluyla ise Kültür Cami'nin restorasyonunun yapılması durumunda, koruma kullanma dengesi ilkesi çerçevesinde kültür mirası olan Kültür Cami'ye sahip çıkılacak ve yapının sürdürülebilirliği sağlanabilecektir.

Tarihsel süreç içerisinde İslamiyet'in doğuşu ile birlikte İslam dinine uygun ibadet mekânlarına ihtiyaç duyulmuştur. Bu nedenle ortaya çıkan mescit kavramı o günden başlayarak günümüze kadar gelişmeye devam etmiştir. Başlangıçta küçük toplulukların ibadet edebilmesi için kolayca temin edilebilen malzemeler ile genellikle yığma taş ve ahşap, bazen de kerpiç kullanılarak basit plan tipinde sivil mimari izleri taşıyan camiler inşa edilmiştir. Bu süreçte ahşap malzeme Selçuklu Dönemi'nde cami ve mescitlerin ana yapı malzemesi olmuştur. Selçuklular ile başlayan ahşap malzemenin kullanıldığı ahşap bezeme sanatı, Osmanlı Dönemi'nde en üst seviyeye ulaşmıştır. Özellikle Osmanlı Döneminde Anadolu'da büyük ölçekli camilerin yapımlarından sonra, 17.yy. sonrasında düşük maliyetli, kerpiç ve ahşabın beraber kullanıldığı camilerin sayısı artmıştır. Bu çalışmanın örneğini oluşturan Kültür Cami örneğinde görüldüğü gibi, Osmanlı Dönemi'nde inşa edilmiş birçok caminin taşıyıcı sisteminde, üst örtüsünde, mihrap, minber, kürsü, korkuluk gibi yapı elemanlarında ahşap malzeme kullanımına sıklıkla rastlanmaktadır.

Bu çalışmaya konu olan Kültür Caminin bulunduğu Sivas ilinde ve Divriği ilçe merkezinde birçok ahşap direkli ve ahşap tavanlı cami bulunmaktadır. Kültür Cami; bu camilerin içerisinde 16. yy.'da inşa edilmiş ve günümüze kadar işlevini sürdürerek ayakta kalmayı başarmış önemli bir camidir. Bölgede yoğunluklu olarak Alevi nüfusun yaşıyor olması nedeniyle mahallelerde bulunan camilerin büyük ölçüde dini

yapı olarak işlevini aktif olarak sürdürmemesine rağmen Kültür Cami işlevini sürdürmektedir. Kültür Cami merkezi konumundan dolayı yaklaşık beş yüzyıldır olduğu gibi günümüzde de ibadete açıktır ve işlevini aktif olarak devam ettiren bir ibadethanedir. Uzun bir tarihsel geçmişe sahip olan ve bu süreçte işlevi değişmemiş olan Kültür Caminin koruma kullanım dengesi içerisinde sürdürülebilirliğinin sağlanması önem taşımaktadır.

Türkiye’de kültür varlıklarının onarımlarına ilişkin yasalaşma süreci, kültür varlıklarını koruma çerçevesinde 1869 yılında gündeme gelmiş ve günümüze dek gelişmeye devam etmiştir. Bu süreçte ülkemizde uygulanmaya başlayan yasa ve yönetmelikler kapsamında yapıya zarar veren ve özgün esere uygun olmayan uygulamalardan mümkün olduğunca kaçınılması amaçlanmıştır. Bu çalışmalar ve çabaların bir parçası olarak da kültür varlığı camileri korumada bilincin artması ve bu yapıların gelecek kuşaklara aktarılması hedeflenmiştir. Ancak bu çerçeveden değerlendirildiğinde çalışma kapsamında yaklaşık beş yüzyıldır ayakta kalmayı başaran Kültür Caminin günümüze kadar pek çok niteliksiz müdahale geçirdiği görülmüştür. Bunların sonucunda ise özgün mimari özelliklerini büyük ölçüde kaybettiği görülmüştür. Oysaki, merkezi konumda olan caminin bölge cemaatine hizmetinin ve niteliksiz eklentilerden arındırılarak İslam mimarisi için taşıdığı anlam ve önemin sürdürülebilmesi için kullanırken korunması gerekmektedir. Bu amaç doğrultusunda, tez çalışması kapsamında, restorasyon projesi geliştirilerek korumak, yaşatmak ve sonraki nesillere aktarılmasına katkı sağlamak amaçlanmıştır.

Kültür varlığının kullanımının devam etmesi ve kendisine çağdaş toplumda yer bulabilmesi süreklilik değeri ile ilgilidir. Bu bakımdan kültür varlığının korunması temel ilkesi gereği bu eserler günümüzde belli ihtiyaçlara hizmet edecektir. “Geçmişimiz için bir gelecek” şeklindeki koruma söyleminden hareketle özellikle özgün işlevini günümüzde sürdürebilen yapılar yüksek “süreklilik” değerine sahip önemli kültür varlıklarıdır. Bu çerçevede çalışmanın örneğini oluşturan tescilli Kültür Cami orijinal işlevini günümüzde halen sürdürüyor olmasından dolayı süreklilik değeri taşıyan ve taşımaya devam edecek önemli bir kültür varlığıdır.

Tarihsel değer, yapının tarihte yaşadığı olaylar ve bunların sonucunda geçirdiği değişimlerle ilgilidir. Bir kültür varlığının bulunduğu bölgede önemli bir olaya ev sahipliği yapmış olması ve geçmişte yaşamış olup tarihe ve günümüz toplumuna iz

bırakmış olması kültür varlığına tarihi bir değer katmaktadır. Aynı zamanda tarihsel değer kültür varlığının “eski” olması ile de ilgilidir. Buradan hareketle kültür varlığının yaşı arttıkça değerinin de çoğaldığı ifade edilmektedir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde ülkemiz birçok uygarlığın yaşayarak kültür varlığı olma özelliğine sahip eserler bıraktığı bir coğrafyaya sahiptir. Tarih öncesi çağlardan günümüze birçok uygarlık kendi yaşam biçimlerini yansıtan mimari ve sanat değeri üstün yapılar üretmişlerdir. Bu yapılar ve yapı grupları ile bunların bir araya gelerek oluşturdukları yerleşim yerleri ülkemizin sınırları içinde yer alan topraklarda insanlık tarihinin kesintisiz izlenebileceği bir coğrafya yaratmıştır. Kültür Cami bu bağlamda yaşı gereği yüksek tarihi değere sahip bir yapıdır.

Diğer taraftan Kültür Cami bir ibadet yapısı olarak inşa edilmiş ve günümüzde de halen aynı işleve hizmet etmektedir. Bu özelliğinden dolayı cami bölgede yaşayan ve taşınmazı kullanan insanlar için korunmasını gerekli kılan önemli bir anı değerine de sahiptir. Ayrıca Kültür Cami yapıldığı dönemde aynı yörede yapılan diğer İslam mimarisi eserlerinin özelliklerini yansıtıyor olması nedeniyle korunması gerekli teknik bir değere sahiptir. Bunlarla birlikte bu çalışmanın örneğini oluşturan tescilli bir kültür varlığı olan cami maddi karşılığına ek olarak ve bundan daha önemlisi koruma eylemine konu olmasından hareketle devlet malı niteliğindedir ve korunması gerekli ekonomik bir değere sahiptir.

Kültür Cami bulunduğu çevredeki yaşam biçimini, toplumsal ilişkileri, inşa teknolojisini günümüze taşıyan bir belge niteliğine sahiptir. Kültür Cami'nin bulunduğu Sivas'ın Divriği ilçesinde bulunan diğer camilerin durumları incelendiğinde birçoğunun yakın zamanda Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından onarım görmesine rağmen ibadete kapalı olduğu görülmüştür.

Kültür Cami'nin koruma kullanma dengesi içerisinde sürdürülebilirliğinin sağlanması için yukarıda tartışılan sosyal açıdan önerilere ek olarak yapıya yönelik mimari açıdan öneriler de geliştirilebilir. Bu tez çalışması kapsamında da çalışmanın amacı ve hedefleri doğrultusunda önemli çalışmalar yapılmıştır. Bu kapsamda Kültür Cami'nin lazer tarayıcı ile ölçümleri yapılmış ve teknik çizime aktarılmıştır. Analiz ve gözlemler ile yapının günümüze dek geçirdiği değişimler ele alınmıştır. Yapıda kullanılan malzemelerin özellikleri analiz edilmiş ve yapının çevresi ile ilişkisi irdelenmiştir. Bunların sonucunda ise Kültür Cami'nin restorasyonuna yönelik proje

çalışmaları yapılmış ve gelecek kuşaklara aktarılması için korumaya yönelik müdahale önerileri geliştirilmiştir. Bu yolla, korunması gereken bir kültür varlığı olan Kültür Cami'ye sahip çıkılması ve yapının korunarak kullanılmasına yönelik gerçekleştirilecek uygulamalar ve nitelikli müdahaleler için yönlendirici olunması hedeflenmiştir. Bu doğrultuda, caminin korunması bağlamında bu çalışma kapsamında tespit edilen sorunlar doğrultusunda proje çalışmaları yapılmış; yapının ana hatlarıyla niteliksiz eklerinden arındırılması ve tarihi dokuya uygun şekilde onarılması hedefine yönelik çalışmalar gerçekleştirilmiştir.

Sonuç olarak; kültür mirası olan tescilli yapıların onarımında koruma politikaları ve eski eser politikaları kapsamında uygulamalar yapılması gerekmektedir. Bu çalışmanın örneğini oluşturan Kültür Cami'den hareketle, kültür varlığının korunması ve onarımı süreçlerinde yapılacak müdahalelerin, çağdaş koruma yöntemlerini esas alan konusunda uzman ekipler tarafından gerçekleştirilmesi ve bilimsel verilere uygun olmasının gerekliliği görülmektedir. Aynı çizgide bilinçsizce yapılan niteliksiz onarımlar ile kültür varlığının aslına uygun olarak sürdürülebilirliğini sağlama kaygısından uzak uygulamaların önüne geçilmelidir. Bu tez çalışması gibi kültür varlığının koruma kullanma dengesi içerisinde varlığını sürdürmesine önem veren daha önce yapılmış veya ileride yapılacak diğer çalışmalar ile bu amaç doğrultusunda gösterilen çabaların amacına ulaşabilmesi ancak onarım süreçlerinde alanında uzman kişilerin yer alması ve ilgili koruma kurulu tarafından alınan kararların takibinin sağlanması ile mümkün olacaktır.

KAYNAKLAR

- Acun, H. (1988). "Sivas Ve Çevresi Tarihi Eserlerinin Listesi Ve Turistik Değerleri, s.193 - 196."
- Ahunbay, Z. (1994). "Sultan Ahmed Külliyesi." İstanbul Ansiklopedisi,C.7: 55-61.
- Ahunbay, Z. (2004). "Conservation and Restoration of Historical Environment (Tarihi çevre koruma ve restorasyon)." İstanbul, Turkey: YEM publishing.
- Ahunbay, Z. (2011). "Tarihi çevre koruma ve restorasyon (6. Baskı)." İstanbul: Yem Yayın.
- Akbulut, N. and A. Eraslan (2017). "Türkiye’de Çağdaş Cami Mimarisi Tasarımında Yenilikçi Yaklaşımlar." İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi 9(3): 35-59.
- Akın, A. (2016). "Tarihi Süreç İçinde Cami ve Fonksiyonları Üzerine Bir Deneme." Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 15(29): 177-209.
- Akyol, A. A. (2019). "Sivrihisar Ulu Cami Yapı Malzeme Analizleri." Akdeniz Sanat 13: 36-55.
- Altınsapan, E. and C. Parla (2004). Eskişehir Selçuklu ve Osmanlı yapıları I: Günyüzü-Mihalıççık-Seyitgazi-Mihalgazi-Sarıcakaya-Sivrihisar, TC Anadolu Üniversitesi.
- Anonim-1.1. (2022). "T.C. Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi Web Sitesi, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2863&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>, Erişim Tarihi: 22 Kasım 2022."
- Anonim-1.1.1.a. (2022). "UNESCO Web Sitesi - <https://en.unesco.org/courier/may-1962>, Erişim Tarihi: 14 Kasım 2022."
- Anonim-1.1.1.b. (2022). "Kültür Ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu - web sayfası - <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2863.pdf>, Erişim Tarihi: 16 Kasım 2022."
- Anonim-1.1.1.c. (2022). "UNESCO Web Sitesi- <https://en.unesco.org/news/hangzhou-declaration-heralding-next-era-human-development-1>, Erişim Tarihi: 2 Aralık 2022."
- Anonim-1.3. (2022). "TC Kültür Ve Turizm Bakanlığı Web Sitesi - <https://teftis.ktb.gov.tr/TR-264598/tek-yapi-olceginde-rolove-restitusyon-ve-restorasyon-projeleri-yaklasik-maliyet-hazirlama-yontemi.html>, Erişim Tarihi: 14 Aralık 2022."
- Anonim-1.5.1 (2010). "Şeyh Fethullah Külliyesi. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul s: 57, 58. Web Sayfası: <https://cdn2.islamansiklopedisi.org.tr/dosya/39/C39012720.pdf>, Erişim Tarihi: 28 Ekim 2022."
- Anonim-1.5.2. (2022). "Mescid-i Aksa - wikipedia web sitesi, [https://tr.wikipedia.org/wiki/Mescid-i_Aksa#/media/Dosya:Jerusalem-2013-Temple_Mount-Al-Aqsa_Mosque_\(NE_exposure\).jpg](https://tr.wikipedia.org/wiki/Mescid-i_Aksa#/media/Dosya:Jerusalem-2013-Temple_Mount-Al-Aqsa_Mosque_(NE_exposure).jpg) Erişim tarihi:19.11.2022."
- Anonim-1.6. (2022). "Kültür Ve Turizm Bakanlığı Web sitesi, <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/istanbul/gezilecekyer/sultanahmet-Cami> Erişim Tarihi: 27.09.2022."
- Anonim-1.6.1.a. (2022). "Ulu Cami – Afyonkarahisar. Türkiye Kültür Portalı web sitesi. <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/afyonkarahisar/gezilecekyer/ulu-Cami839501>. Erişim tarihi: 30.09.2022."

- Anonim-1.6.1.b. (2022). "Türkiye Kültür Portalı Web sitesi. <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/eskisehir/gezilecekyer/ulu-Cami-sivrihisar>. Erişim tarihi: 30.09.2022."
- Anonim-1.6.1.c. (2022). "Beyşehir Eşrefoğlu Camisi - Konya, Türkiye Kültür Portalı Web Sitesi - <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/konya/gezilecekyer/beysehir-esrefoglu-cmii-ve-turbesi>, Erişim Tarihi: 02 Ekim 2022."
- Anonim-1.7. (2022). "Edirne Kasım Paşa Cami, Türkiye Kültür Portalı web sitesi. <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/edirne/kulturenvanteri/kasim-pasa-Cami-ve-kadi-mezarlighi> - Erişim tarihi: 04.10.2022."
- Anonim-2.1.1.a. (2022). "Sivas İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Resmi Web Sitesi - <https://sivas.ktb.gov.tr/TR-76096/divrigi.html>, Erişim Tarihi: 09 Ekim 2022."
- Anonim-2.1.1.b. (2022). "Divriği Belediyesi Resmi Web sitesi - <https://www.divrigi.bel.tr/iklimveCografya.aspx>, Erişim Tarihi: 17.11.2022."
- Anonim-2.1.2. (2022). "Kantepe Camii - Sivas, Türkiye Kültür Portalı Web Sitesi - <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/sivas/kulturenvanteri/kantepe-cam>, Erişim Tarihi: 09 Ekim 2022."
- Arıkan, Z. (1987). ""Divriği Sancağı Kanunnameleri", TTK Belleten."
- Arseven, C. E. (1950). ""Mescit", Sanat Ansiklopedisi." C.IV, s.1208, İstanbul.
- Arslandaş, A. and İ. Ayçam (2022). Günümüz Cami Mimarisinin Sürdürülebilirlik İlkeleri Kapsamında İncelemesi Üzerine Bir Çalışma. 2.Uluslararası Akdeniz Bilimsel Araştırmalar Ve İnovasyon Kongresi , Girne, Kıbrıs (KKTC).
- Aslanapa, O. (1949). "Macaristan'da Türk Abideleri." Tarih Dergisi 1(2): 325-346.
- Aydın, H. (2017). Geleneksel Anadolu cami mimarisinde ahşabın yapısal kullanımı, Bursa Uludağ University (Turkey).
- Aydoğdu, H. and M. S. Yenice (2019). "Uluslararası Ve Ulusal Alanda Koruma Kavramının Düşünsel Ve Yasal Gelişimi Üzerine Bir Araştırma. ." Turan: Stratejik Araştırmalar Merkezi 11(42): 256-263.
- Ayduslu, N. (2012). "Selçuklu Ve Beylikler Döneminde Kakma Çiniler Ve Günümüz Sanatından Bir Kaç Örnek." Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi(29): 17-33.
- Ayetullah, K. (2020). "Kültür Varlığı Korumacılığında Harput Örneği." Yüksek Lisans Tezi.
- Ayhan, Z. A. (2012). Mazi ve Atı'nın Gözdesi Divriği. Divriği Kaymakamlığı Kültür Yayınları. Divriği.
- Aytekin, Ö. (2020). "Tarihi Çevrede Koruma Ve Peyzaj Yaklaşımları, Hacı Bayram Camisi Çevresi Örneği." Türkiye Peyzaj Araştırmaları Dergisi 3(1): 57-76.
- Ayverdi, E. H. (1965). "Yıldırım Bayezid'in Bursa Vakfiyesi ve Bir İstibdalnamesi s: 37-42."
- Balgalmış, A. (1994). ""Divriği" Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.9, Ankara."
- Başkan, S. (2013). "Artvin Deriner Barajı Suları Altında Kalan Bazı Tescilli Tarihi Yapıların Koruma ve Sürdürülebilirlik Uygulamaları." Türk Dünyası Kültürel Değerleri Uluslararası Sempozyumu Bildirileri: 719-736.
- Bayhan, A. A. (2009). "Ordu'dan Bazı Tarihi Ahşap (Çantı) Camiler." Journal of International Social Research 2(7).

- Bayram, S. (2019). "Osmanli Döneminde Selanik'te İnşa Edilen Son Mabet: Hamidiye Camii." Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi(74): 90-114.
- Berkli, Y. and Ş. Özsağlıcak (2019). "Erzurum'da Bir Kısım Ahşap Direkli Caminin Restorasyon Öncesi ve Sonrası Durumunun Karşılaştırılması." Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 23(4): 1941-1962.
- Binan, C. (1999). Mimari koruma alanında Venedik tüzüğünden günümüze düşünsel gelişmenin uluslararası evrim süreci, Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü.
- Boyacıoğlu, D. (2012). "Sivas'ta Bir Kerpiç Cami; Sarızade Mehmet Paşa Cami Restitüsyon Denemesi." İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi 11(21): 81-97.
- Boyraz, G. (2022). "Malatya Taşhoran Kilisesi Restorasyonu." Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi(84): 107-129.
- Bozdoğan, M., P. K. Ovalı ve ark. (2006). "Mimar Sinan'ın "Koruma" Anlayışı ve Günümüzde Sinan'ın Eserlerini "Koruma" Anlayışı (Edirne Örneği)." Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi 7(2): 143-152.
- Bozkurt, T. S., A. S. Karakaş ve ark. (2015). "Tarihi Yapılarda Restorasyon Uygulamaları: Bir Durum Çalışması - ISITES 2015: 3rd International Symposium on Innovative Technologies in Engineering and Science, Valencia, İspanya, cilt.A16, ss.1042-1051."
- Çanak, N. (2013). "Selimiye Camii Mihrap Duvar Panoları." Akdeniz Sanat 6(11).
- Çeçener, B. (1992). "Ülkemizde Taşınmaz Kültür Ve Doğa Varlıklarını Koruma Olayı Ve Bu Konuda Bazı Eleştirel Görüşler." Ege Mimarlık Dergisi 2: 46-48.
- Çelik, D. and M. E. Yazgan (2007). "Kentsel Peyzaj Tasarımı Kapsamında Tarihi Çevre Korumaya Yönelik Yasa Ve Yönetmeliklerin İrdelenmesi." Bartın Orman Fakültesi Dergisi 9(11): 1-10.
- Çelimli, M. A. (2016). "Divriği Kent Dokusundaki Geleneksel Konut Mimarisinin İncelenmesi ve Örnek Sokak Sağlıklaştırması Üzerine Bir Değerlendirme. (Yüksek lisans tezi)." Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi'nden alınmıştır (Tez No:432299).
- Çınar, H. (2007). "Arslan Giray Han ve Kırım'ın Yeniden İmarında Vakıfların Rolü."
- Denizli, H. (1998). Sivas Tarihi ve Anıtları, Sivas, s.62-63
- Denizli, H. (1995). Sivas Tarihi ve Anıtları. Sivas: Özbelsan Yayınları, sayfa 20.
- Denktaş, M. (2005). "Divriği'deki Osmanlı Camileri." Kayseri, Laçın Yayınları.
- Denktaş, M. (2010). "Divriği'de Osmanlı Camii ve Osmanlı Çeşmeleri." Sivas: Çığır Ofset Matbaa, s. 44.
- Dik, G. (2006). "Kültür Varlığı Sivil Mimarlık Ürünlerinde İşlev Değişiklikleri Sonucu Ortaya Çıkan Sorunlar "Gaziantep Merkezi Örneği." Yüksek Lisans Tezi.
- Doğan, H. (1997). "Ahşap" Mad., Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, Cilt: 1, İstanbul, s. 33-34.
- Doğan, T. (2013). "Osmanlı Cami Mimarisi'nde Aydınlatma Düzenleri Açısından Gelişim (XIV.-XVII Yüzyıl)." Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi 10(1): 295-320.
- Duran, R. (1988). "Konya-Sarayönü'nde Üç Ahşap Camii - Vakıflar Dergisi, 20 (1988): 47-62."

- Eken, G. (1993). "Fiziki Sosyal ve İktisadi Açından Divriği (1775-1845)." AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara.
- Erder, C. (2007). Tarihi Çevre Bilinci. ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları. Ankara. .
- Erdoğan, B. G. and T. H. Çibik (2021). "Bir Osmanlı Mirası Evliya Kasım Paşa Camii Koruma Sorunları. II. Uluslararası Osmanlı İzleri Sempozyumu, Edirne."
- Ersen, A., N. Olgun ve ark. (2011). "Süleymaniye Camii 2007-2010 Yılları Restorasyonu Ve Restorasyon Kararları."
- Eskici, B. (2006). "Anadolu Selçuklu ve beylikler dönemlerinde alçı mihraplar." Sanat Tarihi Dergisi 15(1): 57-75.
- Furtuna, Ç. and D. Binan Ulusoy (2021). "Samsun-Çarşamba'da Çantı Tekniği'nde İnşa Edilmiş Ahşap Camilerin Korunmalarına Yönelik Belgeleme ve Değerlendirme Yaklaşımı." TÜBA-KED Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi(23): 11-36.
- Gülsoy, E. and M. Taştım (2007). "1530 Tarihli Malatya, Behisni, Gerger, Kahta, Hısn-ı Mansur, Divriği ve Darende kazaları Vakıf ve Mülk Defteri." Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Gülşah, C. (2017). "Nalli Mescit (Vilayet Camii) Restorasyon Uygulama Sürecinin Koruma Yaklaşımı Ve Yöntemi Açısından İrdelenmesi." Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Restorasyon Anabilim Dalı, İstanbul.
- Günay, R. (2007). Kültür Mirasını Korumada Çeşitli Yaklaşımlar. Colloquium Anatolicum.
- Gürbüz, İ. (2003). "Avrupa Birliği ve Kütüphaneleri." Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Gürpınar, E. (2001). "Kültür ve tabiat varlıklarını koruma üzerine." İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi(23-24): 185-193.
- Hasol, D. (2014). "Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü (13. Baskı)." İstanbul: Yem Yayın.
- Honigmann, E. (1970). "Bizans Devlet'inin Doğu Sınırı. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları."
- İlter, F. (1980). "Sivrihisar Yöresi Araştırmaları." Anadolu(19): 13-49.
- İnceoğlu, M. (2013). "Sivrihisarda sürdürülebilirlik üzerine üç mimari proje." Social Sciences 8(3): 133-152.
- Jokilehto, J. (1999). A history of architectural conservation. Oxford, England; Boston, Butterworth-Heinemann.
- Kamit, M. (2016). ""İran Araştırma Ve İnceleme Gezisi" (16-22 Mayıs 2016)." İstem Dergisi(27): s:205-228.
- Kazaz, E. and Ö. İ. Tuluk (2021). "Trabzon Bölgesi Kırsal Camileri: Yer-Yapı İlişkisi Üzerine Morfolojik Bir Değerlendirme."
- Kırkıl, T. and E. Erten (2008). "Adana Kent Merkezinde Cami Mimarisinin Geçmişten Günümüze Gelişimi - Yüksek Lisans Tezi - Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü." (Cilt: 19-5).
- Koçu, N. (2014). "Tarihi Beyşehir Eşrefoğlu Camii'nde Geleneksel Yapı Malzemeleri ve Onarım Çalışmalarının Değerlendirilmesi." Artium 2(1): 58-69.

- Kovenko, V. (1937). "“Divrik Demir Yatağı”, Maden Tetkik ve Arama Mecmuası, Sayı 9. s. 34".
- Kuban, D. (1962). "Restorasyon Kriterleri ve Carta" Del Restauro" Vakıflar Dergisi, 5, 149-152."
- Kuban, D. and C. Emden (2007). Osmanlı mimarisi, Yapı-Endüstri Merkezi.
- Kuran, A. (1964). İlk devir Osmanlı mimarisinde cami, ODTÜ.
- Kutlu, İ. and A. Soyuk (2021). "Artuklu Dönemi Mimarisinin Anadolu Cami Tipolojisindeki Etkilerinin İncelenmesi." Social Science Development Journal 6(24): 22-43.
- Kutlu, M. and L. Kutlu (2021). "Ölü Gömme Gelenekleri Bağlamında Berel Kurganları." Folklor/Edebiyat 27(107): 771-798.
- Lazzarini, L. and P. M. Schwartzbaum (1985). "The technical examination and restoration of the paintings of the dome of the al Aqsa mosque, Jerusalem." Studies in Conservation 30(3): 129-135.
- Mahiroğulları, M. A. (2003). "İlk Çağlardan Günümüze Sivas." Sivas: Kitap Matbaacılık.
- Matero, F. G. (2008). Heritage, Conservation, and Archaeology: an Introduction - AIA Site Preservation Program.
- Mavuşoğlu, N. İ. (2008). Savranşah Köyü Camisi Restorasyon Projesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Mustafaraj, E. and Y. Yardim (2013). Strengthening and restoration of historical structures- Mirahor İlyas Beg Mosque in Korça, International Conference on Architecture and Urban Design.
- Muşkara, Ü. (2017). "Kırsal Ölçekte Geleneksel Konut Mimarisinin Korunması: Özgünlük." Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi(37): 437-448.
- Öney, G. (2007). Beylikler Devri Sanatı XIV.- XV. Yüzyıl (1300-1453), Türk Tarih Kurumu Yayınları, (2. Baskı), Ankara, s.32.
- Önkal, A. (1993). "Türk İslam Ansiklopedisi." Türkiye Diyanet Vakfı: C.7, s.46, İstanbul.
- Özaslan, N. and D. Özkut (2010). Mimari korumada güncel konular, Anadolu üniversitesi.
- Özel, S. (2005). "5226 Sayılı “Kültür Ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu İle Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun” Üzerine Bir Değerlendirme " Journal of Istanbul University Law Faculty 63(1-2): 113-138.
- Özkul, K. (2020). "Sivas Divriği Ulu Cami ve Darüşşifası bezemeleri." International Journal of Volga-Ural and Turkestan Studies 2(3): 56-81.
- Özkul, K. (2021). "Kırk Direkli Camii: Afyonkarahisar Ulu Camii ve ahşap işçiliği."
- Özme, A. (2004). "Mengüceklî Beyliği Sikkeleri." Sanat Tarihi Dergisi 13(1).
- Palalı, E. (1992). ""Neyi korumak isteriz"." Peyzaj Mimarlığı Dergisi, Peyzaj Mimarlığı Odası İstanbul Bölge Şubesi Yayını, İstanbul.
- Pavlovic Kocaman, N. (2020). "Antik ören yerlerindeki mimari eserlere XX. yüzyılda yapılan koruma ve onarım uygulamalarının değerlendirilmesi ve çağdaş bir yaklaşım önerisi: Rerestorasyon."
- Paylan, Ö. (2011). "Mimar Sinan ve Osmanlı cami mimarisinin gelişimindeki rolü." Bilim ve Teknik: 40-47.
- Peker, A. U. (2007). "Divriği Ulu Camisi ve Darüşşifası." Tasarım Merkezi Dergisi 3: 18-25.

- Sarıunal, T. (2021). "Yaptığın İşi Gönülünde Hissedersen, Irmaklar Çağlar İçinde, Mimar Sinan." Destek Yayınları.
- Sav, M. and K. H. Kuşüzümü (2014). "Mihrimah Sultan Camii'ndeki Son Restorasyon Çalışmalarının Değerlendirmesi."
- Scazzosi, L. (2018). "Rural Landscape as Heritage: Reasons for and Implications of Principles Concerning Rural Landscapes as Heritage ICOMOS-IFLA 2017." Built Heritage 2(3): 39-52.
- Şahin, D. (2020). "Ankara Arslanhane (Ahi Şerafettin) Camii - Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Yüksek Lisans Tezi." İstanbul.
- Şenol, S. (2007). "Anadolu Türk Konut Mimarisinde Divriği Evleri. Sivas Valiliği Yayınları, Sivas."
- Tuncer, O. C. (2005). "Anadolu'da Vakıflar ve Bayındırlığa Katkısı."
- Turan, A. and M. Güler (2013). "Türkiye'de Sürdürülebilir Çevre Politikaları: İklim Değişikliği Örneği Sustainable Environmental Policy in Turkey: Climate Change Case."
- Uçar, A. and H. T. Örmecioglu (2018). "Yeniden İnşa Problematikliği ve Arkeolojik Alanların Sunumu." ATA Planlama ve Tasarım Dergisi 2(1): 21-28.
- Uğurlu, E. and H. Böke (2009). "Tarihi yapıların özgün değerleri ile korunması." Restorasyon ve Konservasyon Çalışmaları Dergisi 1(2): 17-19.
- Ulvi, A., F. Varol ve ark. (2019). 3D modeling of cultural heritage: the example of Muiy Mubarek Mosque in Uzbekistan (Hz. Osman's Mushafi). International Congress on Cultural Heritage and Tourism (ICCHT).
- Uzunel, Ö. and B. Ş. Özdemir (2022). "Somut Kollektif Hafızanın Kayıt Altına Alınmasında Çağdaş Teknolojilerin Kullanımı: Lazer Tarayıcılar." Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi 12(Dijitalleşme): 270-286.
- Ünsal, M. (2006). "Sivas İl Merkezindeki Osmanlı Camileri." Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Yazar, T. and Ş. Çelemoğlu (2020). "Sivas-Ulaş Acıyurt Camisi ve Bezemeleri." Sanat Tarihi Dergisi 29(2): 635-677.
- Yazgan, M. (1979). Safranbolu kenti ve yakın çevresi peyzajının korunması ve geliştirilmesi üzerinde bir araştırma, Doktora tezi (basılmamış), Ank. Ün., 145 s., Ankara.
- Yetkin, S. K. (1965). İslâm mimarisi: Değiştirilmiş ve yeniden gözden geçirilmiş üçüncü baskı, Ankara Üniversitesi basımevi.
- Yılmaz, C. (2008). "Minberin Cami Mimarisine Katılımı." Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi 8(2): 9-30.
- Yinanç, M. H. (1944). "Türkiye Tarihi, Selçuklular Devri I: Anadolu'nun Fethi, İstanbul".
- Yüceil, I. G. (2013). "Sultanahmed Camii Sütunları Ve Sütun Başlıkları Üzerine Bir Araştırma." Academia.
- Yücel, E. (1989). "Ahşap" Mad., Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.2, Ankara, s. 181-183.
- Yüksel, İ. A. (1988). "Bulgaristan'da Türk Mimari Eserleri."
- Ziyrek, A. (2009). "Sultanahmed Camii." Duru Basım Yayın, İstanbul.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı: Sedanur ÇETİN

İş Deneyimi

YIL **KAPSAM**

